

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BURSA'DA İPEK ÜRETİMİNİN YÖRESEL KONUT
MİMARİSİNDE MEKAN BİÇİMLENMESİ VE MEKAN
ORGANİZASYONLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN
İNCELENMESİ**

Mimar Selda NARTOP KIRAŞ

**FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İbrahim B. DAĞGÜLÜ

İSTANBUL, 2010

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vi
HARİTA LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
1.GİRİŞ.....	1
2. ESKİ ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE ÖNEMLİ BİR EKONOMİK POTANSİYEL OLARAK İPEKBÖCEKÇİLİĞİ VE ÜRETİM MERKEZİ OLARAK BURSA.....	3
2.1 Dünyada İpekböceği Yetiştiriciliğinin, Ham ve İşlenmiş İpek Üretiminin Tarihçesi.....	3
2.2 Ülkemizde İpekböceği Yetiştiriciliği, Ham ve İşlenmiş İpek Üretiminin Geçmişi ve Bugünü.....	4
2.2.1 Osmanlı Topraklarında İpekböcekçiliği, İpek ve İpekli Dokuma Üretimi.....	4
2.2.2 Bursa’da İpekçilik.....	6
2.3 İpek Üretim Yöntemleri ve Bu Üretim Biçiminin Mimari Mekan Gereksinimleri.....	13
2.3.1 İpekböceği Yetiştirme Koşulları.....	13
2.3.2 İpekböceği Üretim Aşamaları.....	14
2.3.3 Dut Ağacı ve Yaprığı Üretimi.....	17
2.3.4 Koza Oluşumu.....	18
2.3.5 İpeğin Dokunması.....	19
2.3.5.1 İpek Çekme Yöntemleri.....	20
2.3.5.2 Büküm İşleri.....	21
2.4 Bursa’nın Tarihi, Coğrafi ve Toplumsal Yapısı.....	23
2.4.1 Bursa’nın Kentsel Gelişim Tarihi, Göçler ve Etnik Yapı.....	23
2.4.1.1 Bursa’nın Kuruluşu Kentin Oluşum Süreci.....	23
2.4.1.2 Antik Çağ’dan Osmanlı Dönemine Bursa.....	24
2.4.1.3 Osmanlı Dönemi.....	26
2.4.1.4 Bursa’da Ticaretin Önemli Bir Ögesi Olarak Hanlar.....	35
2.4.1.5 Kurtuluş Savaşı Dönemi.....	36
2.4.1.6 Cumhuriyet Dönemi.....	37

2.4.1.7 Göçler.....	38
2.4.1.8 Etnik Yapı.....	39
2.4.2 Bursa'nın Coğrafi Yapısı.....	41
2.4.3 Bursa'nın İpekçilik Merkezi Olmasında Konumunun Önemi.....	46
3. BURSA'DA SİVİL MİMARLIK GELENEĞİ.....	49
3.1 Geleneksel ve Yöresel Bursa Konutları.....	50
3.1.1 Bursa Evlerinin Yapısal Özellikleri.....	50
3.1.2 Bursa Evlerinde Arsa Kullanımı.....	54
3.1.3 Bursa Evinde Mekan Organizasyonu.....	55
3.1.4 Bursa Evinde Cephe Düzeni.....	58
3.1.5 Bursa Evinde Malzeme Kullanımı.....	59
3.2 Bursa Evlerinin Biçimlenmesinde Rol Oynayan Faktörler.....	60
3.2.1 Topografik Yapı Faktörü.....	60
3.2.2 İklim, Bitki Örtüsü ve Yerel Malzeme Faktörü.....	61
3.2.3 Sosyo-Kültürel ve Sosyo Ekonomik Yapı Faktörü.....	62
4. YÖRESEL BURSA EVLERİNDE İPEK ÜRETİCİLİĞİNİN MEKAN ORGANİZASYONU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	65
4.1 Bursa'da İpek Üretilen Evlerin Genel Özellikleri.....	65
4.2 İpek Üretilen Yöresel Bursa Evlerinde Mekan Düzeni.....	65
4.3 İpek Üretilen Yöresel Bursa Evlerinde Mekan Düzenleyici Öğeler.....	71
4.4 Yöresel Bursa Evlerinde İpekböcekçiliğinin Mekan Organizasyonu Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, Bölgesel Farklılıklar ve Benzerlikler	73
5. SONUÇ.....	83
KAYNAKLAR.....	86
EKLER	
Ek 1 Bursa'da Geleneksel Evlere Örnekler.....	89
Ek 2 Bursa'da İpekböcekçiliği Yapılan Yöresel Evler.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	140

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1 İpekçilik Okulu.....	12
Şekil 2.2 Odaya kurulmuş kerevetler üzerinde dut yaprakları ve ipekböcekleri.....	14
Şekil 2.3 Bursa, İhsaniye Köyü’nde ipekböceği yetiştirilen evde bir oda.....	14
Şekil 2.4 Farklı uyku dönemlerinde ipekböceği gelişim aşamaları.....	15
Şekil 2.5 Tohumların tablalara yerleştirilmesi.....	16
Şekil 2.6 Yaprakların kıyılması, İhsaniye Köyü.....	17
Şekil 2.7 İpekböceğinin uyku dönemleri arasında verilen yaprak boyları.....	17
Şekil 2.8 Meşe ağacı dalları arasına ipekböceği kozaları.....	18
Şekil 2.9 Henüz kozasını örmemiş olan ipekböceği.....	18
Şekil 2.10 Kozaların ayıklanması, Mehmet Aydoğdu Evi, Onaç Köyü.....	19
Şekil 2.11 Tepme Mancınık.....	21
Şekil 2.12 Antalya yöresinden bir mancınık resmi.....	21
Şekil 2.13 Bursa’da kaplıcalar.....	25
Şekil 2.14 Sultan Murat Camii.....	29
Şekil 2.15 Bursa’da XV. yüzyılda Uludağ eteklerinde oluşan mahalleler.....	30
Şekil 2.16 Bursa’da XV. Yüzyılda oluşan mahalleler.....	30
Şekil 2.17 Bursa Ulu Camii.....	31
Şekil 2.18 Bursa Setbaşı Köprüsü.....	32
Şekil 2.19 Bursa Emir Sultan.....	33
Şekil 2.20 Hisar’da Yahudi Mahallesi.....	40
Şekil 2.21 Ermeni Mahallesi, 1980.....	41
Şekil 2.22 Ermeni Mahallesinin 1913’de çekilmiş resmi.....	41
Şekil 2.23 Bursa’nın organik biçimde yerleşmiş mahalleleri.....	42
Şekil 3.1 Muradiye semtinde II.Murat evi.....	50

Şekil 3.2 Mudanya’da geleneksel bir ev.....	51
Şekil 3.3 Gökdere'nin güney tarafında dere yatağı ile batı yamacındaki konutlar.....	52
Şekil 3.4 Bursa, Misi Köy’de yola paralel zemin kat duvarı üzerine yapılmış üçgen çıkma.....	52
Şekil 3.5 Gönye şeklinde çıkmaya örnek bir Bursa Evi.....	53
Şekil 3.6 Bursa’da Gökdere yamacında evler.....	53
Şekil 3.7 Evlerin arsya yerleşim biçimleri.....	54
Şekil 3.8 Bursa, Cumalıkızık Köyü’nde evler.....	56
Şekil 3.9 Bursa, Cumalıkızık Köyü’nde evler.....	56
Şekil 3.10 Osmanlı döneminde Bursa.....	58
Şekil 3.11 Farklı renklere boyanmış Bursa evleri.....	59
Şekil 3.12 Bursa’da zemin katları taş duvar olarak örülmüş, üst katları kerpiç evler.....	62
Şekil 4.1 Ahmet Aydoğdu Evi, Onaç, zemin kat taş duvar inşa edilmiş.....	66
Şekil 4.2 Mehmet Yakut Evi, Onaç, üst kat tuğlalarıbalıksırtı şeklinde doldurulmuş.....	66
Şekil 4.3 Yusuf Korkmaz Evi, Akçapınar, çatı strüktürü görünür olarak bırakılmış.....	66
Şekil 4.4 Yavuz Güleç Evi, Fadıllı, bahçeye taşlıktan geçiliyor.....	67
Şekil 4.5 Ali Ünal Evi, Narlıdere, bahçeye sokaktan giriliyor.....	67
Şekil 4.6 Sabri Çavdur Evi cephesi, İpekyayla.....	71
Şekil 4.7 İsmail H. Budak Evi cephesi, Muradiye.....	71
Şekil 4.8 Muharrem Eren Evi bahçesi, İhsaniye	72
Şekil 4.9 Resul Ağa Evi taşlığında zeytin kuyusu, İpekyayla.....	72
Şekil 4.10 Ömer Öksüz Evi sofası, Fadıllı.....	72
Şekil 4.11 Muharrem Eren Evinde ipekböceği üretimi yapılan, yerler toprak kaplı oda, İhsaniye.....	72

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 4.1 Sedad Hakkı Eldem’in tanımlamasına göre sofa tipleri.....	69
Çizelge 4.2 İnceleme yapılan bölgedeki evlerin plan şemaları.....	70
Çizelge 4.3 Araştırma bölgesinde ipekböceği üretimi yapılmış olan evler.....	139

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1 Kentin kurulduğu merkez olan Hisar ve Tophane bölgesi haritası.....	26
Harita 2.2 Hisar bölgesini gösteren harita	28
Harita 2.2 Hisar bölgesini gösteren harita.....	32
Harita 2.4 1936 tarihli Bursa planı.....	34
Harita 2.5 Bursa'nın mahalleleri.....	45
Harita 4.1 Bursa ve çevresindeki yerleşmelerden oluşan çalışma alanı.....	75
Harita 4.2 İpekyayla Köyü.....	78

ÖZET

Mimaride her yapı coğrafi, jeolojik, topografik, iklimsel, sosyal, ekonomik, kültürel, teknik, politik, askeri koşullar ile biçimlenir. Ülkemizde konut içi üretimin yapıldığı bölgelerde üretim yöntemlerinin de bu biçimlenmede etkisi olmaktadır. Bu çalışmada konut içi üretim yöntemlerinin, mimaride mekansal biçimlenme ve mekan organizasyonları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

İpekböcekçiliğini uzun yıllar konut içinde gerçekleştirmiş olan Bursa bölgesi araştırma alanı olarak seçilmiştir. Bu bölgede ipekböceği üretimi yapılan konutlar bahçe düzeni, plan, katlar, malzeme ve cephe düzeni açısından incelenmiştir. Günümüzde bu üretimi yapan çok az hane kalmış olduğu için geçmişte ipekböcekçiliği yapmış olan evler yazılı kaynaklar ve yöre halkı bilgilerine başvurularak tespit edilmiş, bu üretim döneminden kalmış izler aranmıştır.

İpekböceği üretim koşulları göz önüne alınarak inceleme yapılan konutlarda bu mekansal ihtiyaçlar için gerekli şartların oluşturulmasında bölgesel benzerlik ve farklılıklarla beraber, yapım yöntemleri, plan düzeni ve cephe düzeni başlıkları altında konutlarda yapılan değişiklikler ortaya konmuştur.

İpek üretimi süresince mekan düzeni açısından görülen etki, açık sofa tipinde inşa edilen evlerde bu sofaların gerekli şartları sağlamak için kapatılmasıdır. Yüksek hacimli mekanlara ihtiyaç duyması, üst katlarda tavanın kapatılmayarak çatı strüktürünün görünür halde bırakılmasına yol açmıştır.

Temiz mekanlara ihtiyaç duyan ipekböceğinin yetiştirilmesi için süslemelerden uzak mekanlar elde edilmiştir. Pencerelerdeki ahşap kapaklar, bu üretim yönteminin cephe düzenine yansıyan etkisi olmuştur.

Bursa’da ipekböcekçiliğinin neredeyse sona ermesi ile yerel üretim yöntemleri yok olmaktadır, bunun yanında ekonomik ve kültürel değişimin getirdiği kentleşme sonucunda kırsal bölgedeki konutların büyük kısmı terk edilmiş, yıkılmış ve yıkılmak üzere bulunmaktadır, yöresel mimaride önemli bir kültür kaybı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, yöresel mimari, ipekçilik, ipekböcekçiliği, Bursa evleri.

ABSTRACT

In architecture, geographic, topographic, geologic, climatic, social, economical, cultural, technical, political and martial conditions give shape to buildings. In our country, the technic of production also affects the shape of building. It is aimed to study the effects of the technic of production on spatial formation and spatial organization.

Bursa which produced silk for a long time is choosed for the research area. The traditional houses which produced silk are studied in the topics of garden design, plan, floors, materials and facade design. Because today there are little amount of houses which produce silk from cocoon of silkworm, the houses are determined by the help of written resources and by the knowledge of local people.

The similarity and the differences among regions are exposed. The changes and in houses are detected in the topics of building methods, plan design and facade design.

In traditional houses the open side of hall is closed. Because silkworm cocoons need high spaces, first floor ceilings are left open to obtain maximum height.

Pure spaces are supplied by avoiding ornaments and by whitewashing rooms. Wooden window covers which open outside is the effect of silk production on facade design.

By getting at the end of the silkworm production in Bursa, local mode of production is disappeared. However, as a result of the economic and cultural changes which begun with the revolution of industry, traditional houses are left alone, destroyed or about to destroyed, cultural vanishing is observed in traditional architecture.

Keywords: Bursa, traditional architecture, sericulture, silkworm breeding, Bursa houses

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet tarihinde Anadolu’da önemli bir geçim kaynağı olan ipekçilik, uzun yıllar boyunca Bursa’yı merkez alan bir ticari ürün olmuştur. Bursa’da İpekçilik adlı kitabı ile Bursa’da ipekçiliğin tarihi, gelişimi, ipekli dokuma, kumaş üretimi gibi konuları belgeler ile geniş biçimde işleyen Fahri Dalsar bu konudaki çalışmalara önemli kaynakça olmuştur.

Türk evleri üzerine çalışmaları ile Sedat Hakkı Eldem çizimleri ile geleneksel türk evlerini belgelemiş, Leman Tomsu Bursa Evi kitabı ile Türk evini Bursa özelinde incelemiştir. Türklerde ev kültürünü Metin Sözen çizimler ve fotoğraflarla belgelemiştir. Bursa’nın fiziksel ve sosyo-kültürel yapısını irdelediği Osmanlı Dönemi’nde Bursa kitabında Neslihan Türkün Dostoğlu, Bursa kentinin gelişimini fotoğraflarla sergilemektedir.

Bursa’nın mimarisi, kent dokusu ve kentsel gelişimi konusundaki çalışmaları ile Halil İnalcık ve İlhan Tekeli bu konudaki çalışmaları iletirmektedirler.

Son dönemlerde ise, ipekböceği üretiminin Bursa evlerinde mimari eleman ve mimari oranlar üzerine etkisi Mimar Ümmühan Alptekin tarafından Mimar Sinan Üniversitesi Restorasyon Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans tezinde, ipekböceği üretiminin konutlar üzerine etkisinin Osmaneli örneğinde incelenmesi Aysun Battalgazi Pamir tarafından İTÜ Mimarlık Fakültesi’nde çalışılmıştır.

Mimari biçimlerin oluşumlarında üretim yöntemleri, mekanların oluşumunu ve organizasyonunu etkilemektedir. Konut içinde yapılmış olan üretimler geleneksel özellikteki evlerde birtakım değişiklikler yapılmasını gerektirebilmektedir. Bu çalışmada ipekböcekçiliğinin incelenmesinin sebebi, bu üretim yönteminin küçük işletmelerde ve konut içerisinde yapılmaya uygun olmasından dolayı çok uzun dönemler boyunca konutlarda ipek üretimi yapılmış olmasıdır. Bu dönem süresince mimaride yapılan değişiklikler, ihtiyaç duyulan yeni mekanlar araştırılarak ipekböceği üretiminin mekansal oluşumlarda nasıl değişikliklere yol açtığı incelenecektir.

Tarihi boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Bursa, Anadolu’da dağınık olarak çeşitlilik gösteren geleneksel yapı türleri ve yapım teknikleri, sanayi bölgeleri ve kırsal yerleşmeleriyle çeşitli yaşam ve üretim biçimlerini bir arada barındıran bir kenttir.

Ülkemizde ipek üretiminin yoğun olarak ve uzun yıllar yapıldığı Bursa ili, alan çalışmalarının yapılacağı saha olarak seçilmiştir. Bu çalışmada, ipekböceği üretimi yapılan kırsal ve kentsel ölçekteki yöresel konutların saptanması ve özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bursa’da ipek üretimi yapılan evler fotoğraflar ve çizimlerle belgelenerek bu üretim yönteminin mekanların biçimlenmesi ve organizasyonları üzerindeki etkisi incelenecektir.

2. ESKİ ÇAĞLARDAN GÜNÜMÜZE ÖNEMLİ BİR EKONOMİK POTANSİYEL OLARAK İPEKBÖCEKÇİLİĞİ VE ÜRETİM MERKEZİ OLARAK BURSA

2.1 Dünyada İpekböceği Yetiştiriciliğinin, Ham ve İşlenmiş İpek Üretiminin Tarihçesi

Bir Çin efsanesine göre, M.Ö. 2600 yılında Çin imparatorunun eşi, bahçesinde oturup sıcak çay içerken ağaçtan düşen ipek kozasının fincana düşmesi ve kozanın çözünmesi sonucu ipek keşfedilmiştir. Bunun üzerine ipeğin tanrıçası olarak kabul edilen Hsi-Ling-Shih, mitolojik Sarı İmparator'un eşidir. Aynı zamanda ipekböceği yetiştirmeyi ve dokuma tezgahını keşfettiği söylenir. Sarı İmparator'un M.Ö. 2677-2597 yıllarında Çin Hükümdarlığı yapmış olmasından ipeğin bu tarihlerden beri işlenmekte olduğu anlaşılabılır (Scott, 1993).

Çok değerli bir madde olduğu anlaşılan ipek ve onun hammaddesi ipek kozası, uzun yıllar Çin dışına çıkarılmamıştır. İpeğe dair en eski bilgilerin Çin kitaplarında yer alması, uzun yıllar büyük bir sır olarak saklanması ve çok yoğun biçimde kullanılmış olması nedeniyle ipeğin ilk üretiminin Çin'de yapıldığı düşünülmektedir. Hindistan'da bir tür ipekböceği bulunmaktadır, ama dini inançlarında hayvanları öldürmenin yasak olması nedeniyle kullanımı yaygınlaşmamıştır. Kelebek olarak çıkmak için kozasını delen ipekböceği kozasından elde edilen ipeğin verimi düştüğünden üretiminde isteksizlik yaşandığı, Çin ipeğinin parlaklığı ve duru beyazlığına sahip olmadığı bilinmektedir (Alptekin, 2002).

Tahminlere göre, ipekçilik ilk önce Çin'in kuzey doğusundaki Şantuk çevresinde başlamıştır. Romalılar ipeğe *Seres* derlerdi, bunun anlamı Uzak Doğu demektir (Dalsar, 1960).

İpek Çin tarihinde Han Hanedanlığı devrinde büyük önem kazanmıştır. Bu dönemde ipek mamülü, sadece endüstri alanında bir materyal olmaktan çıkarak ekonomik değer kazanmıştır. İpeğin ekonomik değer kazanmasının önünü açan en büyük etken altın, gümüş ve bakır gibi diğer değerli maddelere göre daha kolay elde edilmesidir. İpeğin, Çin'in diğer ülkelerle gerçekleştirdiği ticari ilişkilerde para yerine geçtiği görülmektedir (Yıldızdağ, 2005).

İpek, altınla beraber soylu insanların imtiyazlı yaşamlarının bir parçası olmuştur. Tek başına olduğu gibi değerli taşlarla da birleşerek çok değerli ziynet haline gelmiştir. İpek, altın ve değerli taşlar statü sembolleri olarak insanı güzelleştiren ve toplumsal konumunu belirten temel aksesuar olarak bilinmektedir.

Çin hükümdarları kısa zamanda ellerindeki bu ürünün değerini anlamışlar ve ipekböceği yumurtalarının ülke dışına çıkartılmasını ölüm cezasıyla engellemek istemişlerdir. Bunun sonucunda Çin M.S 4. yüzyıla kadar ipeğin tek üreticisi olmuştur (Alptekin, 2002).

İpekçiliği öğrenerek ipek üreten Hintliler yaptıkları ipeği Küçük Asya'ya göndermekteydiler. İmparator Justinianus Saint Basile keşişleri ipekböceği yumurtalarını Bizans'a getirdikten sonra VI. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda da ipekböceği yetiştirilmekteydi (Meydan Larousse, 1971).

İpek üretiminin Bizans'a kadar gelişi ile ilgili tarihi kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır. Bizans imparatoru Justinian zamanında bazı kaynaklarda İranlı olduğu sanılan iki rahibin kamış bastonları içinde ipekböceği tohumlarını İstanbul'a getirdiği anlatılmaktadır. Kozacılıkta gelişme sağlayamayan ancak geçmişteki dokumacılık birikimi oldukça iyi olan Bizans'ın dokuma için gerekli olan ipliği de yakın çevresinden edindiği görülmektedir.

İpek, Orta Çağ'da ve erken modern dönemde kıtalararası ticaretin en önemli üç-dört malı arasındaydı. Avrupa'da ve Anadolu'da, daha 13. yüzyılda kurulmuş gelişmiş bir ipekli sanayi bulunmaktaydı. Başlangıçta ipekli sanayinin ihtiyaç duyduğu ham ipek Çin'den karşılanıyordu. 1270'lerden itibaren Moğol İmparatorluğu'nda baş gösteren karışıklıklar nedeniyle Çin ipeğinin yerini İran ipeği almıştır. Bu değerli metanın batıya taşınmasında, Osmanlı Devleti'nin yükselişiyle, Anadolu'nun ve özellikle Bursa'nın önemi son derece artmıştır (Alkan 2006).

M.Ö. 5. yüzyılda batıya yürüyen İran ordularının ipekçiliği batıya tanıttığı söylendiği gibi, bundan 200 yıl sonra doğuya akın eden İskender ordularının bu işi doğudan öğrenip gittiği de düşünülmektedir. Akdeniz medeniyetinin çevrelediği ülkelerde ipek ticareti daima Anadolu üzerinden yapılmıştır. Bizans'ta başladığı söylenen ipekçiliğin dokumacılıkla başladığı bilinmektedir. Çünkü o tarihlerde Bizans'ta ileri gitmiş bir dokumacılık vardır, ipeğin bir ham madde olarak alınıp işlenmesi mümkündür.

9. ve 10. yüzyıldan itibaren ipekçilik Akdeniz'den İspanya, İtalya ve Yunanistan'a yayılmaya başlamıştır. Buralarda yapılan ilk iş kozacılık olmuştur. Bu tarihlerde Bizans, hammaddesinin önemli bir kısmını kendisine yakın olan ülkelere elde etmeye başlamıştır (Dalsar, 1960).

2.2 Ülkemizde İpekböceği Yetiştiriciliği, Ham ve İşlenmiş İpek Üretiminin Geçmişi ve Bugünü

2.2.1 Osmanlı Topraklarında İpekböcekçiliği, İpek ve İpekli Dokuma Üretimi

Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılda en parlak dönemine ulaşmış, merkezi-feodal bir imparatorluk idi. Bu yüzyılda Osmanlı toplumu feodal düzeni içinde ve feodal teknolojinin sınırları içinde bütünleşmiş, oldukça dengeli bir yerleşme organizasyonu vardı. Bu dengeli

yerleşme organizasyonu içinde üretimde coğrafik bir ihtisaslaşma görülmektedir. Bu ihtisaslaşma Bursa ve Bilecik yöresinde ipek üretimi ve dokuma konusunda idi. Bursa yalnız ipek pazarı değil aynı zamanda Batı Anadolu'nun pamuklu ürününü İstanbul, Rumeli, Güney Rusya'ya Ankara ve Kastamonu'nun saflarını Avrupa'ya sevk eden bir antrepo görevi görüyordu (Oğuz, 1999).

XIV. yüzyılın sonlarında başlayan ve XV. yüzyılda esaslarını kuran ipekçilik, XVI. yüzyılın başında büyük bir gelişme göstermiş, bir taraftan ipek ticareti, diğer taraftan ipekli dokumacılık ülkede büyük bir iş hayatı yaratmıştır. XVI. yüzyılın ortasına doğru, devletin geniş topraklara sahip olması, zenginlik ve geçimin artması, saray adamlarının ve halkın süslü ve ağır elbiseler giymek arzusuna uygun olarak, ipekli dokumacılık çeşitlenmiş, bu işle uğraşanlar ülkenin her tarafında çoğalmıştır. Bursa'dan başka, İstanbul, Edirne, Amasya, Denizli, İzmir ve Konya gibi yerlerde ipekli kumaşlar dokunmuştur (Dalsar, 1960).

İlk zamanlarda, ülkede dokunan ipekli kumaşların ham maddesi dışardan geldiği için Anadolu'da, ipekli dokumacılığa önem verilmiş, gerekli hammadde doğu ülkelerinden alınmıştır. XVI. yüzyılın ortasından sonra Avrupa ile başlayan ilişkiler sıklaşmış, özellikle bu tarihlerde İtalya'da gelişen ipekli dokumacılık Türklerin ihtiyacı olan ipekli kumaşları bol bol vermeye başlamış, Osmanlı İmparatorluğu doğudaki komşusunu yok etmeye çalışırken, batıda başlayan sanat gelişmesi de Türk sanatlarının gerilemesine sebep olmuş, batı ülkelerinin üstünlüğü diğer yüzyıllarda yıkıcı bir etki yapmıştır (Dalsar, 1960).

İpekli dokumacılık işleri XVII. yüzyılın başına kadar sürmüştü, bundan sonra ham ipeklerin doğu ülkelerinden gelmemesi yüzünden, yavaş yavaş, dokumacılık işleri bırakılmış, diğer taraftan Anadolu'da ipekli dokuma yerine kozacılık yapılması uygun görülmüştür. Avrupa'dan gelmeye başlayan ucuz kumaşlara karşılık ham ipek verilmesi daha tehlikesiz görünmüş, sonuçta Anadolu, ipekli dokumacılık hayatından vazgeçerek, hammadde kaynağı bir ülke halini almıştır. XVIII. ve XIX. yüzyılda, Fransa ve İtalya'da gelişen ipekli dokumacılığın en büyük yardımcısı Anadolu olmuştur (Dalsar, 1960). İpekböceğinin konut içine girmesi bu dönemde olmuştur. İpek dokumanın azalıp koza üretimine geçilmiş olması, iklimi bu iş için uygun olan yerlerde, kentsel ve kırsal alanda hemen hemen her evde ipekböceği yetiştirmeye başlanmasına yol açmıştır.

Birinci dünya savaşı ve bundan sonra başlayan Kurtuluş Savaşı sırasında ipekçilikle uğraşamamış, fakat Cumhuriyetle beraber, Avrupa'da uygulanan yöntemler bizde uygulanmaya başlanmış, ipekçilikle beraber dokumacılık tekniği de ülkede gelişmeye başlamıştır (Dalsar, 1960).

2.2.2 Bursa'da İpekçilik

Bursa'da ipekçilik, 520'li yıllarda Çin'den Bizans'a gizlice getirilen ipekböceği kozaları ile başlamış ve yörenin ipekböceğinin yetişmesi için uygun bir iklime sahip olmasıyla Osmanlı döneminde gelişerek, 15 ve 16. yüzyılda en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Oğuz, 1999)

14.yüzyılda Bursa, İran'dan ham ipek ithal etmekte ve bu ipeği ihraç etmek için ipekli kumaşlara dönüştürmekteydi. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, bu ürünler İtalyan tüccarların dikkatini çekmeye başlamıştır.

15.yüzyıl, İran'dan ithal edilen ham ipeğin miktarındaki artışa paralel giden, şehirdeki ipekli ürünlerin imalatının hızla büyüdüğü gözlemlenmiştir. 1430'larda, İtalyan tüccarlar başta Cenevizliler ve Floransalılar olmak üzere şehirde etkin bir biçimde ticaret yapmışlardır. Aynı şekilde, yerel mahkemelerin kayıtlarında bahsi geçen İtalyan ve Müslüman tüccarlar arasındaki yasal işlemlerin de kanıtladığı gibi, İranlı ve Arap tüccarlar da, şehirde sürdürülen ipek ticaretinde önemli rol oynamıştır. Yüzyıl boyunca, Bursa ipekçiliğinin büyümesiyle, İtalyan tüccarların da sayısı artmış, yüzyılın sonuna doğru ise şehirde, İtalya'nın tamamından fazla ipek üretilir olmuştur. Şehir sakinlerinin büyük bir çoğunluğu, bir şekilde ipek ticaretiyle veya imalatıyla uğraşmıştır. İpek sanayisinde görülen bu büyüme, şehir nüfusundaki artışla paralel gitmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında nüfus 25.000 dolaylarından 35.000'e çıkmıştır (Lowry, 2004).

Bursa seyyahlar tarafından, belli başlı ipek pazarlarından biri olarak tanımlanmaktadır. Osmanlılardan önce de Anadolu'nun çeşitli kasabalarında ipekli dokumacılık yapılmaktaydı. Alaşehir'de, Aydın'da, Amasya'da ve Tokat bölgesinde ipek üretildiği bilinmektedir. Ancak XV. yüzyıldan itibaren Bursa'da gelişen ipekli sanayinin en önemli kaynağı İran ipeği olmuştur.

Hem Selçuklu hem de Osmanlı dönemlerinde uluslararası ticaret ve Anadolu'daki yerel ipek sanayi için gerekli ham ipek, başlıca Hazar Denizi'nin güneyindeki bölgelerden getirilmiştir. İran'dan başlayan yol, Anadolu'da Erzurum, Erzincan ve Sivas üzerinden Konya'ya uzanmakta, oradan İstanbul'a varmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile birlikte, bu yolu izleyen kervanların bir bölümü, İstanbul'a doğru ilerlemek yerine Bursa'ya gelmeye başlamışlardır. XIV. Yüzyıldan itibaren de daha kısa olan Erzurum-Erzincan -Tokat-Amasya yolu diğerlerine göre önem kazanmış ve Trabzon deniz yolunun önemi giderek azalmıştır. Bir ticaret şehri olan Bursa'da İranlı tüccarlar, İtalyan tüccarlar ile daha rahat ve güven içinde ilişki kurabilmişlerdir (Ergenç 2006).

1343 yılından itibaren İpek Yolu bir güzergahını değiştirmiş ve Trabzon'dan deniz yoluyla Konstantinopolis'in yanmasında kurulmuş olan Ceneviz kolonisi Pera'ya akmaya başlamıştır. 1352 yılında Orhan Gazi tarafından Cenovalılara verilmiş bu kapitülasyon sayesinde Pera'da ünlenmiş olan Cenovalılar Bursa'ya çekilmiştir. Bu arada İpek Yolu'nun bir diğer önemli kolu olan Gilan-Astrakhan-Tana güzergahının Timur tarafından 1395 yılında tahrip edilmesiyle Tebriz, İran'da önemli bir merkez olarak ortaya çıkmış ve ipek hemen hemen tamamen Tebriz-Bursa-Pera güzergahına kaymıştır. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Bursa'nın böylelikle dünya ticaret merkezlerinden biri olarak ortaya çıkması Osmanlı Devleti'nin ekonomik gücünün temelini oluşturmaktadır. Kısacası Osmanlı Devleti'nin doğuşu ve gelişmesi ile Bursa ipekçiliği arasında doğrudan ve kesin bir ilişki bulunmaktadır.

XV. yüzyılda İstanbul'un fethi Bursa'nın dünya ipek ticaretindeki yerini sarsmamış ve Pera'lı Cenevizliler İran ipeğini Bursa'dan Avrupa'ya taşımaya devam etmişlerdir. 1487-1512 yılları arasında Bursa'da üretilen ipek miktarı devlete yılda üç-yedi milyon akçe arasında gelir sağlamıştır. Cenovalılardan başka Floransalıların da Bursa'da aktif olarak ipek ticareti yaptıkları bilinmektedir.

Bursa'daki ipek ticareti için özellikle bu amaçla hanlar inşa edilmiş, devlet burada ipeği vergilendirmiş ve doğal olarak ticaretin bu hanlar dışında yapılmasını önlemeye çalışmıştır. XV. yüzyılın sonuna kadar Bursa ipek ticaretine hakim olan unsur genellikle Azeri/İran ipeğinin reeksport edilmesi olmuştur.

Ancak Yavuz Sultan Selim'in 1518'de İran ipeğine ambargo koyması ile bu durum değişmiştir. Önce İranlılar ipeği Rus stepleri üzerinden Avrupa'ya göndermeye çalışmışlar, bu sonuç vermeyince de Basra Körfezi ve Hint Okyanusu yolunu denemişlerdir. Ambargonun bir diğer sonucu da Bursa'da ipek üretiminin başlamasıdır. Nihayet, ambargo Osmanlıların ipek ticaretinden elde ettikleri gelirleri de büyük ölçüde azaltmıştır.

Ancak Kanuni'nin tahta çıkması ile ambargo kaldırılınca ipek ticareti tekrar eski güzergahına dönmüştür. Önce Fransızlara daha sonra da 1581'de İngilizlere verilen kapitülasyonlar ile Bursa ve Halep gibi Osmanlı kentlerinin ipek ticaret yolları üzerindeki yerleri sağlamlaştırılmıştır.

İpekli kumaş üretimine gelince, Bursa ipeklilerinin kalitesi dünyaca meşhurdu ve Polonya Kraliyet ailesinden İran şahına kadar uzanan bir müşteri zümresi mevcuttu. Bu yüksek kalitenin ardında Bursa'daki lonca sistemi bulunmaktaydı. Lonca sisteminin XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar kaliteyi tavizsiz koruyabildiği saptanmıştır.

Devletin ipekçilikle yakından ilgisi dış politikada da göze çarpmaktadır. 1613'te İran'la imzalanan barış antlaşmasında bu devletin Osmanlılara her yıl 200 yük ipek göndermesi şart koşulmuştur. İran bu şartı yerine getirmeyince 1617 yılında savaş yeniden başlamıştır.

İpek sadece devlet değil özel sektör girişimcileri için de büyük bir gelir kaynağı olmuştur. Ayrıca XVI. yüzyılın başlarında Bursa'da 1000 civarında ipek tezgahının varlığı saptanmıştır (Çizakça, 1996).

İpek ticaretinin hazineye kazandırdığı bol vergiler, saray mensuplarının ve yüksek tabakanın ipekli kumaş talepleri, Osmanlı Devleti'nin ipek sanayini desteklemesini gerektirmiştir. Bu nedenle Osmanlılar, bilinçli olarak Bursa'yı belli başlı ipek antreposu yapmak, İpek yolunu kontrol altına almak ve giderek İran'daki ipek üretim merkezlerini ele geçirme politikası izlemişlerdir. Bu sistemli politika sonucu Bursa, ipekli dokumacılığın dünyaca ünlü merkezlerinden biri haline gelmiştir. Hem Doğu'dan hem de Batı'dan çok sayıda tüccar, uzun sürelerle Bursa'da kalarak ipek getirmişler ve oradan kumaş alarak ülkelerine gitmişlerdir (Ergenç 2006).

17.yüzyılın ilk yıllarında, Bursa'da yerli ipek sanayisinin varlığından söz edilebilmektedir. Şehre gelen ziyaretçiler bölgede dutlukların kapladığı geniş alanlardan bahsetmiş, bu kişilerin çoğu şehirdeki ipek üretimi ve satışına değinmiştir. Yerli ham ipek üretimine karşı, Bursa, imalatçılara ham ipek sağlamak için, İran'dan bir miktar da olsa ithalata devam etmiştir. Bu dönemde şehir çarşı-pazarlarında İngiliz kumaşları da ilk kez boy göstermeye başlamıştır. Bursa ipeğinin de aynı şekilde İngiltere, Fransa ve Hollanda'da kendisine yer bulmuş olduğuna dair işaretler bulunmaktadır.

18. yüzyılın ilk yıllarına girildiğinde, İran ham ipeğinin taşıdığı önem öyle bir noktaya düşmüştür ki, bu ipeğin şehir pazarlarındaki fiyatı, yerli ipeğin altına inmiştir. Yolu Bursa'ya düşüp de kendisinden geriye bir anlatım bırakmış olan herkes kuzey tarafında kalan ovadaki ve şehirdeki dutluklar üzerine yorum yapmıştır. Önceki dört asırda, ham ipek ihracatçısı olan Bursa, söz konusu dönemde ise yerli ham ipeğin bir kısmını İstanbul ve İzmir'e göndermeye başlamıştır. Aynı dönemde şehre gelen pek çok ziyaretçi bölgede sürdürülen ticareti anlatırlarken ham ipek ve ipekli kumaş satışının hakimiyetini dile getirmişlerdir. 18.yüzyılın son çeyreğine doğru, Bursa, işlenmiş ipeklerini Fransa ve İngiltere'yle birlikte Hollanda pazarlarına ihraç etmekte ve hatta Fransız tüccarlardan oluşan küçük bir gruba ev sahipliği yapmaktaydı.

Kaynaklar, Bursa'nın İran'dan ham ipek ithal edilmesine 1701'den sonra değinmemektedir. Yerli üretim öyle bir noktaya yükselmişti ki, şehir tüccarları düşük kaliteli ithal malı olarak

görülen bir ürüne pazar imkanı tanımıyordu. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, bölgedeki dutlukların artan miktarına ilişkin ifadeler ve şehrin başlıca faaliyetini ‘ham ipek alım satımı’ ve ‘ipekli ürünlerin küçük çaplı imalatı’ olarak gören yorumun saptandığı durum, Bursa’nın ipek üretim sürecinin her safhasını gerçekleştirebilecek ve fazlasını ihraç edebilecek hale gelmiş olduğuna dair sonuca işaret etmektedir (Lowry, 2004). Bursa’da ipek üretiminin her aşamasını gerçekleştirecek işlikler, hanlar gibi işletmeler ve buna uygun mimari yapılanma gerçekleştirilmiştir. Küçük konutlarda koza üretimi, büyük ve gelişmiş yapılarda pek çok işçinin de çalışabileceği işlikler oluşturulmuştur.

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren ipekçilik Bursa’da dünya koşullarına göre yeniden yapılanmıştır. Bursa’da buhar gücüyle çalışan makinelerle kozalardan ipek iplik çekimi yapan filatür fabrikaları kurulmaya başlamıştır. Fabrikaların kurulması ile Bursa’da kozacılık altın çağına girmiştir. Buhar gücüyle işleyen filatür fabrikalarının birbiri ardınca kurulması, bir yandan el mancınıklarıyla ipek ipliği çekmekte olan küçük ve orta boy işletmelerin kapanmasına yol açmıştır. Ancak bu durum bir yandan da, fabrikaların gereksinim duyduğu çok miktarda kozanın üretilmesi için, ipekböcekçiliğine yönelişi artırmıştır. Ne var ki daha çok koza üretmek amacıyla işletmelerin kapasitelerini aşmaları, havalandırmaya yeterince önem verilmemesi ve özellikle bakım kurallarına ve temizliğe gerektiğince dikkat edilmemesi gibi nedenlerle 1856’dan itibaren, bölgede "Karataban" ve "Baygın" hastalıkları ortaya çıkmıştır.

1865’te Fransız bilgini Louis Pasteur, ipekböceklerinde görülen hastalıkların kalıtsal ve bulaşıcı niteliklerini kanıtlayarak, özellikle Karataban hastalığının bulaşmasının önlenmesi için bir yöntem bulmuş ve bu yöntem, İtalya ve Fransa’da uygulanarak başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

1875 yılından itibaren Fransa ve İtalya’dan hastalıksız tohum ithalatı yoluna gidildiyse de; bu iki ülkede tohum ihracatçıları arasında baş gösteren rekabet nedeniyle, ucuz ancak hastalıklı tohumlar Osmanlı ülkesine yine de girmiştir (Bursa Ansiklopedisi 2002).

1860’larda 90 adet olan filatür fabrikalarının sayısı 1878 yılında 50’ye düşmüştür. Anadolu’da ipekböceği hastalığının yaygınlaşmasından sonra Bursa’da filatür fabrikalarının sayısında gerileme görülmesi doğaldır.

Filatür fabrikalarında Bursa’daki dokuma tezgahları için değil, Fransa’nın ipekli kumaş üretim merkezi olan Lyon’daki dokuma tezgahları için üretim yapılmaktaydı. Bursa artık dünya ekonomisine ipek ipliği satarak eklemlenen bir şehir haline gelmişti. Bursa’daki ipek filatür fabrikaları, Lyon ipekli dokuma sanayinin standartlarında ipek ipliği üretimi için

kapasitelerini geliştirirken, kentte dokuma alanında önemli bir gerileme başlamıştır. Mekanizasyonun sadece ipekböceği kozasından iplik çekimi işlemi ile sınırlı kaldığı, tekstil sanayini oluşturan üretim zincirinin diğer halkalarını pek etkilemediği görülmektedir.

Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından 1913 ve 1915 yıllarında yapılan sanayi sayımı sonucunda Bursa'da 41 adet filatür fabrikası tespit edilmiştir. Tekstil sanayinin ipekli kumaş dokuma alanında el tezgahlarından kurtularak makineleşme süreci, ilk olarak II. Meşrutiyetten sonra başlamıştır. 1913 ve 1915 yıllarındaki sayımlarda Bursa'da buhar gücüyle ipek dokumacılığı yapan 5 adet fabrika tespit edilmiştir.

Meşrutiyetten sonra Avrupa ile olan temasların artmasıyla Bursa'ya dokuma makinesi getirmek için çalışmalara girişilmiştir. Bu tarihlerde dokumacılığın önemli bir kısmını Ermeniler idare etmekteydiler. Bursa'ya ilk dokuma makinesi 1910 yılında Fransa'dan getirilmiştir. Gaz motoru ile çalışan bu tezgah 400 telli bir jakar makinesiydi, iplik çekiminde kullanılan modern teknolojiye sonra ilk defa dokuma dalında modern bir dokuma tezgahı, el tezgahlarının yanında faaliyete geçmiştir (Aydın 2007). El tezgahlarının kaldırılarak makineler ile dokuma yapımına başlanması konutlarda yapılan üretimin iyice azalmasına, fabrikaların çoğalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda konutlarda koza üretimine ağırlık verilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, savaş içinde fabrikaların önemli bölümüne sahip Ermenilerin güvenlik nedeniyle göçe zorlanması sonucu, Bursa ve çevresinde ipekböcekçiliği ve ipek üretimi önemli ölçüde gerilemiştir. Özellikle Mondros'tan sonraki dönemde yer yer işgallerin başlaması ile, yöre ekonomisinin can damarı olan ipekböcekçiliği tam anlamıyla çöküntüye uğramıştır.

Bursa'da 19. yüzyılın ikinci yarısında buhar gücüyle çalışan fabrikaların açılması ve bunların sayısının giderek artması sonucunda çok miktarda koza talebi doğmuştur. Bu talebi karşılayabilmek amacıyla koza üreticilerini yoğun çalışmışlar, fakat bir yandan salgın hastalıklar, bir yandan da 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Avrupa ülkelerinin Uzakdoğu ülkeleriyle ticaret bağlantılarının güçlenmesi sonucunda, Çin ve Japon ipeğinin Avrupa pazarlarına oldukça uygun fiyatlarla girmesi, Osmanlı ipeğine olan talebin düşmesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerinden aldığı borçları ödeyememesi üzerine 1881 yılında Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur. Bu süreçte yapılan anlaşmalar ile Hüdavendigâr Vilayeti'nin ipek öşrü gelirlerinin Düyun-u Umumiye'ye bırakılmasından sonra söz konusu kurum, gelirlerini artırmak amacıyla Bursa ve çevresindeki ipekböcekçiliğini ıslah etmenin

yollarını aramış ve "Harir Darü't-Talimi" ismi verilen bir İpekçilik Okulu'nun kurulmasına karar verilmiştir.

15 Nisan 1888'de Şehreküstü mahallesinde Ahmet Gazzaz Efendi'den kiralanın binada okulun açılışı yapılmıştır. Fransa'nın Mont-pellier kentindeki Ziraat Enstitüsü'nde eğitim gören ve daha sonra ipekböcekçiliği konusunda uzmanlık eğitimi alan Osmanlı Ermenisi Kevork Torkomyan Efendi'nin 1888-1922 yılları arasında otuz beş yıl müdürlüğünü yaptığı okulda ilk yıl on iki öğrenci eğitime başlamıştır. Okul 1889-1894 yılları arasında Setbaşı semtinde daha büyük bir binada eğitime devam etmiş, 1894 yılında ise Uludağ yamaçlarında Temenyeri mahallesinde, Hünkar köşkünün altında inşa edilen kendi binasına taşınmıştır (**Şekil 2.1**). Binanın mimarisi, Fransa'nın Lyon kentiyle yakın ilişkiler nedeniyle, Fransız okul ve büyük konutlarını andırmaktadır. Harir Darü't-Talimi, önce iki yıllık, daha sonra bir yıllık kurs şeklinde bir eğitim uygulamış, yurt çapında büyük ilgi gören kuruma öğrenciler sınavla alınmıştır. Torkomyan Efendi'nin görevden ayrıldığı 1922 yılına kadar Harir Darü't-Talimi'den 2032 kişi ipekböcekçiliği diploması almış, mezun olan Bursa'lı öğrencilerin %73'ünü Ermeni ve Rumlar oluşturmuştur. Torkomyan Efendi ipekböcekçiliğinin gelişmesi ve yaygınlaşmasını sağlamak üzere 1910 yılında "İpekböceği Beslemek ve İpekböceği Tohumu İstihsal Etmek Usulleri" isimli bir kitap yazmış, müdürlüğünü yaptığı okulun Bursa'da her yıl düzenlediği koza yetiştirme yarışmaları aracılığıyla sağlıklı koza üretimini teşvik etmiştir. Dolayısıyla, bir yandan Batılı ülkeler Düyun-u Umumiye aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin ipek gelirlerine el koyarken, diğer yandan ipekböcekçiliğinin gelişimine önemli katkılar sağlamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Bursa ve çevresindeki ipekböcekçiliği ve ipek üretimi önemli oranda gerilemiş, 1926 yılında Düyun-u Umumiye'nin kaldırılmasından sonra Harir Darü't-Talimi, İpekböcekçiliği Mektebi ismiyle yeniden çalışmalarına devam etmiştir. 1930 yılında Türkiye genelinde ipekböcekçiliğinin geliştirilmesi amacıyla İpekböcekçiliği Mektebi, İpekböcekçiliği Enstitüsü'ne dönüştürülmüş ve bu Enstitü'ye bağlı olarak beş ilde istasyon, üç ilde kontrolörlük kurulmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye genelinde ipekböceği ve ipek üretiminde önceleri bir artış görüldüyse de, yaş kozanın satış fiyatlarındaki dengesizlik, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı bunalım ve suni ipek ile sentetik ip- liğin yaygınlaşması sonucunda üretimde zaman içinde bir gerileme söz konusu olmuştur. Bu durumu düzeltmek amacıyla 1971 yılında İpekböcekçiliği Enstitüsü, Bursa İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü olarak isimlendirilmiş ve Enstitü, ipekböcekçiliği konusunda her türlü araştırmayı yapmak ve ıslah projelerini hazırlamakla görevlendirilmiştir. 1976 yılında Enstitü

yeni binalarına taşındıktan sonra eski bina öğrenci yurdu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde bina Anadolu İmanı Hatip Lisesi'nin mülkiyetindedir (Türkün Dostoğlu, 2001).

Şekil 2.1 İpekçilik Okulu (Türkün Dostoğlu, 2001)

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan sanayileşme girişimleri, devletin yanlış ekonomik politikaları nedeniyle amacına ulaşamamıştır. Bu dönemde Bursa'da birbiri ardınca kurulan ipek filatür fabrikaları ham ipek üretim kapasitesini arttırırken, dokuma alanında önemli bir gerileme yaratmıştır. Bu nedenle ipek filatür fabrikalarının ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayamadıklarını söylemek mümkündür.

1940'larda selülozdan elde edilen ve dokumacılar arasında "floş" olarak bilinen suni ipek ipliği yavaş yavaş piyasaya girmiştir. Suni ipek önceleri doğal ipeklerle karıştırılarak kullanılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise Bursa'da küçük dokuma sanayinin temel hammaddesi olmuştur. 1933-1950 yılları arası dönemde ikinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ağır bunalıma, suni ipek ve sentetik ipliğin geniş kullanım alanları bulmasından doğan bunalımın da eklenmesiyle, ipekböcekçiliğinde sürekli bir gerileme sürecine girilmiştir.

1950-1960 yılları arasında devletçe, altyapı yatırımı dışında önemli sanayi yatırımları yapılmamıştır. 1938'de hizmete giren Merinos ve Gemlik Suni İpek fabrikalarında bazı genişletme çatışmaları gerçekleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren suni ipek ithalatı yapılmaya başlanmıştır.

Bursa ilinde ipek sanayisinin dönem içindeki önemli sorunlarından biri, teknolojik geriliktir. Kozadan ipek çekme işlemi, bu dönemde bile büyük ölçüde, evlerin avlularına kurulmuş tepme mancınıklarda yapılmıştır.

İpek, suni ipek ve sentetik iplik kullanımının artmasıyla eski pazarını kaybetmesine rağmen, dönem içinde Türkiye ve özellikle Bursa ekonomisindeki yeri ve önemini sürdürmekteydi. Ancak 1980'li yıllarda Türkiye'de ipekböceği tohumu ve yaş koza üretimi, dünya standartlarının oldukça gerisinde kalmıştır. Bu nedenle Japonya ve Çin gibi ipek üretiminde ileri gitmiş ülkelere oranla, ülkemizde maliyetler giderek yükselmiş ve verim düşmüştür (Aydın, 2007).

2.3 İpek Üretim Yöntemleri ve Bu Üretim Biçiminin Mimari Mekan Gereksinimleri

2.3.1 İpekböceği Yetiştirme Koşulları

İpekböceği yetiştiriciliği öncelikle dut yaprağının teminine bağlıdır. İyi kaliteli ve bol dut yaprağının elde edilebileceği her mevsimde ipekböceği yetiştiriciliği yapılabilir. Dut yaprağının varlığına ve miktarına bağlı olarak ipekböceği yetiştiriciliğinin yapılıp yapılmayacağı ve kapasitesi belirlenir. Yaprak verimi ve ihtiyacının dikkatli hesaplanması ve planlamanın buna göre yapılması önemlidir.

Ülkemizde ipekböceği yetiştiriciliği için işgücü genellikle kadın ve çocuklardan sağlanmaktadır ve boş zamanları değerlendirme açısından önem taşımaktadır. Bir kutu tohumdan koza elde edilinceye kadar 18.4 yevmiye erkek işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Yetiştirme yerleri ayrı olarak inşa edilebileceği gibi yetiştiricinin kendi evinin bir odası şeklinde de olabilmektedir (**Şekil 2.3**). Ancak önemli olan gerekli sıcaklık, nem, havalandırma ve ışıklandırmayı sağlayabilecek yerlerin hazırlanmasıdır. Ülkemiz şartlarında binaların kuzey-güney yönünde inşa edilmesi uygundur (Anonim 2, 2008).

Bir kutu (25 gr.) tohumdan çıkan böcekler için birinci yaşta 3, ikinci yaşta 5, üçüncü yaşta 10, dördüncü yaşta 25 ve beşinci yaşta ise beyaz Bağdat ırkına daha fazla olmak üzere 60-80 metrekare besleme alanı gerekmektedir (859 Numaralı Yönetmelik).

Soğukkanlı canlılar olan ipekböcekleri çevre ısısından önemli ölçüde etkilenmektedirler. Bütün larva dönemlerinde mümkün olduğu kadar sıcaklığın sabit tutulması ve ani ısı değişikliklerinden sakınılması gerekir.

Çevre ısısı ile birlikte nemin etkisi ipekböceklerini önemli oranda etkilemektedir. Nemin doğrudan etkisi fizyolojik fonksiyonlar üzerinde kendini gösterir. Yüksek nemli ortamda zararlı mikroorganizmaların üremesi ve dolayısıyla zararlı gaz çıkışı hızlanır.

İpekböcekleri, fizyolojik fonksiyonları için temiz havaya ihtiyaç duyarlar. Ortamda karbondioksit yoğunluğunun artması, besleme yataklarından ve ısıtıcılardan çıkan zararlı gazların varlığı, hareketliliğin ve iştahın azalmasına neden olur. Ayrıca yetiştirme odalarında fazla işçi bulundurulması da karbondioksit yoğunluğunu arttırmaktadır. Yeterli hava sirkülasyonunu sağlayacak havalandırma düzeninin kurulması gereklidir. Havalandırma aynı zamanda ısı ve nemin ayarlanmasında da önemli role sahiptir (**Şekil 2.3**).

İpekböcekleri ışığa çok hassasiyet gösterirler, kuvvetli ışık ve karanlıktan hoşlanmazlar, loş veya alaca karanlığı tercih ederler. Günlük 16 saatlik aydınlatma gereklidir. Karanlık ortam larva dönemini kısaltır, kuvvetli ışık ise ağır koza verme eğilimini ortaya çıkarır, her iki durumda da beslenme, gelişme ve uyku düzensizlikleri görülür (Anonim 2, 2008).

Şekil 2.2 Odaya kurulmuş kerevetler üzerinde dut yaprakları ve ipekböcekleri

Şekil 2.3 Bursa, İhsaniye Köyü'nde ipekböceği yetiştirilen evde, ipekböceklerine uygun ortam hazırlamak için soba yakılıyor, odada bir nem ölçer (higrometre) bulunuyor ve ışığı ayarlamak için camlar kağıtla kaplanıyor.

2.3.2 İpekböceği Üretim Aşamaları

İpekböceğinin hayatında dört değişik dönem vardır. Bunlar sırası ile yumurta - larva (tırtıl) krizalit ve kelebek dönemleridir. Besleme yönünden önemli olan dönem larva (tırtıl) dönemidir. Bu devre uygun şartlarda 26-27 gün sürer. İpekböcekleri bu devrede dört kez deri

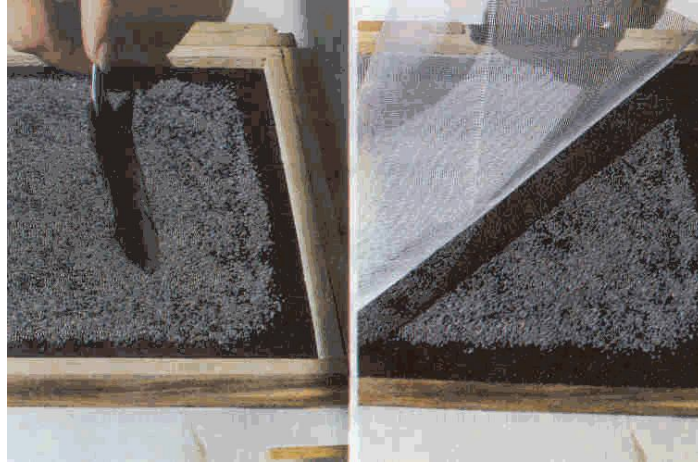
değiştirerek beslenir ve büyürler. Deri değiştirme safhası (uyku) yaşa göre 24 ila 48 saat kadar sürer. Bu safhada ipekböcekleri yaprak yemez ve hareketsiz kalırlar. İpekböceğinin uyku safhaları arasında kalan yem yediği süreler yaş denir. Uyku hali başladığında ipekböceklerine verilen yaprak miktarı giderek azaltılır. İpekböceklerinin tamamı uykudan kalktığında yeni yaşın ilk beslenmesine başlanır. Kuluçkadan 1. uykuya kadar geçen süreye 1. yaş, 1. ve 2. uykular arasında 2. yaş, 2. ve 3. uykular arasında 3. yaş, 3. ve 4. uykular arasında 4. yaş, 4. uykudan koza örmeye kadar olan süreye de 5. yaş denir (Anonim 2, 2008) (**Şekil 2.4**).

1677'de İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin vaizi olan John Covel'in izlenimleri şu şekildedir: İpekböceklerinin yetiştirilme zamanı, dut yapraklarının büyüme mevsimine denk gelecek şekilde ayarlanıyor. Böcekler çıktıklarında yumurtlamaları için portakal çiçeklerinin ya da kumaşların üzerine konuluyorlar. Yumurtalar serin bir yerde toprak kaba konuluyor. Bazı ılık bölgelerde bunlar kendi kendilerine çatlar, nisan başında çatlamazlarsa koyunlarına, sıcak yataklarına ya da güneşe koyuyorlar. Sazlardan küçük düz kaplar yapıyorlar ve bunları tezekle kaplayarak yaklaşık otuz santimetre aralıklarla birbirlerinin üzerine asıyorlar, üzerine kurtları serip yapraklarla örtüyorlar. İpekböcekleri tam yetişkin hale gelip koza örmeye başladıklarında çalılar süpürge gibi bağlanıyor ve böcekler bunlara tırmanıp koza örüyorlar. Çoğaltmayı düşündükleri ipekböceklerini, böcek kozayı delip dışarı çıkana kadar bekliyorlar. Kozalar bozulmuş olduğu için daha kaba işlerde kullanılıyor (Denny ve Machie, 2001).

Şekil 2.4 Farklı uyku dönemlerinde ipekböceği gelişim aşamaları (Anonim 3, 2008)

Tohumlar varsa inficar çerçevelerine yoksa üst bezi yırtılarak kendi kutuları içine düzgün olarak yayılır. İnficar çerçevesi kullanılırsa tohumların üzerine kanaviçe ve ince bir kağıt konarak hem çıkan larvaların dağılmaması hem de ipekböcekleri ile tohum kabuklarının karışmaması sağlanır (**Şekil 2.5**). Bu şekilde inficara konan tohumlardan 9-10 gün içinde ipekböcekleri çıkmaya başlar. İyi bir inficarda çıkış üç gün içinde tamamlanmalıdır. Yeni çıkan ipekböcekleri açlığa karşı dayanıklıdır. Beslemeye daha geç başlamak gerekiyor ise kılavuz denilen ilk çıkan ipekböcekleri görüldüğünde tohumlar 5 derecelik sıcaklıkta ve %80 nemli bir yerde 4-5 gün bekletilebilir (Anonim 2, 2008).

Şekil 2.5 Tohumların tablalara yerleştirilmesi (Anonim 3, 2008)

XX. yüzyılda Hans Wulff, Bursa’da 24-25 derecede ve nem oranının yüzde 80-90 arasında tutulabildiği özel yetiştirme evleri tasvir etmektedir. İpekböcekleri kuluçkadan çıktıktan sonra tepsiler her on saatte bir yenilenen doğranmış dut yapraklarıyla doldurulur. 25-30gün kadar bir zaman içinde ipekböcekleri ardı ardına yeme zamanı geçirirler ve bu süre içinde vücut hacimleri sekiz bin–on bin kat artar. Yetişkin ipekböcekleri iki üç gün süresince, hava ile temas ettiğinde sertleşen bir protein karışımından oluşan kesintisiz tellerle kozalar oluşturur. Bir telin çapının farklı çevresel etkilere bağlı olarak değiştiği gözlemlenmiştir. Bursa’da üretilen ipeğin, Japonya’dan Doğu İspanya’ya kadar, dokuz değişik ülkede üretilenden biraz daha ince olduğu görülmüştür (Denny ve Machie, 2001).

2.3.3 Dut Ağacı ve Yapağı Üretimi

İpekböceğinin tek besini dut yaprağıdır. Dut ağacı çok eski dönemlerden bu yana Asya ve Avrupa anakaralarında bilinmektedir. Başlıca üç türü vardır; bunlar *Monis alba* (beyazdut), *Morus nigra* (kara dut) ve *Morus rubra* (kırmızıdut) adlarıyla bilinir.

Üç tür duttan, ipekböceğinin beslenmesi için en uygun olanı, anavatanı Çin olan beyazduttur. Ağacın kerestesinden fıçı ve tekne yapımında, dal ve sürgünlerinden de urgan ve kağıt yapımında yararlanılmaktadır.

Ülkemizdeki dut ağaçlarının büyük bölümü, yaprak verimi ve kalitesi düşük, yüksek gövdeli oldukları için işgücü israfını artırıcı ve yılda birden çok ürün almaya elverişli olmayan yerli türlerden oluşmaktadır. Yerli dut ağaçlarının yaprak veriminin düşük olması, ipekböcekçiliğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sakıncayı gidermek amacıyla, 1970'li yıllardan itibaren bol ve nitelikli yaprak veren, alçak gövdeli dutlukların kurulmasına başlanmıştır. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren ipekböcekçiliği yanında dut yetiştiriciliği de önemini yitirmiş bulunmaktadır (Bursa Ansiklopedisi, 2002).

Şekil 2.6 Yaprakların kıyılması, İhsaniye Köyü

Şekil 2.7 İpekböceğinin uyku dönemleri arasında verilen yaprak boyları (Anonim 2, 2008).

Dut yaprakları ipekböceklerinin yaşlarına göre farklı dönemlerde farklı boylarda kesilerek verilir. Birinci uykudaki ipekböcekleri için çok küçük kıyılan dut yaprakları, 5. yaşa gelen ipekböceklerine bütün olarak verilmektedir (Şekil 2.6 ve Şekil 2.7).

En uygun şartlarda yılda, hektar başına 20-25 ton yaprak elde edilebilir. Bir kutu (20000 yumurta) ipekböceği tohumu için ülkemiz şartlarında 750-800 kg dut yaprağına ihtiyaç vardır. Diğer bir deyişle 40 dut ağacı gereklidir (Anonim 2, 2008).

2.3.4 Koza Oluşumu

Koza hasadının zamanı önemlidir. Henüz olgunlaşmadan hasadın yapılması lekeli ve düşük kaliteli kozalara, geciktirilmesi ise parazit vb. etkenlerden zarar görmesine neden olur. En uygun koza hasadı ilkbahar ve geç sonbahar dönemlerinde koza örümünün 7.-8. günleri, yaz ve erken sonbaharda ise 6.-7. günleridir.

İpekböcekleri koza örmek için vücut uzunluğunun karesi kadar alana ihtiyaç duyar. Askıya çıkan ipekböceği hazım organını boşalttıktan sonra, önce koza pamuğu denilen kısımdan başlamak üzere kozalarını örer (**Şekil 2.8 ve Şekil 2.9**). Askılarda sık olarak ipekböceği bulunması ortamdaki nemi artırır, koza kalitesini olumsuz etkiler, lekeli ve çifte koza oranını artırır. İpekböcekleri askılara zamanında alınmalı, askılar meyilli yerleştirilmeli ve standart askılar kullanılmalıdır. Askı odasında çok parlak veya gölgeler oluşturan ışık kullanılmamalıdır. Gölgeli kısımlarda birikme sonucu çifte koza, kirli ve lekeli koza oranı artar.

Şekil 2.8 Meşe ağacı dalları arasına ipekböceği kozaları

Şekil 2.9 Henüz kozasını örmemiş olan ipekböceği

İpekböcekleri kozalarını ördükten sonra krizalit (pupa) haline gelirler ve bu devre ortam sıcaklığına bağlı olarak 15-18 gün sürer. Krizalit devresi sonunda ergin kelebek haline geçen ipekböcekleri kozalarını delerek dışarı çıkarlar. Bu şekilde delinmiş kozaların filatür yoluyla işlenmesi mümkün değildir.

Şekil 2.10 Kozaların ayıklanması, Mehmet Aydoğdu Evi, Onaç Köyü

İpek kozaları yapraklardan ayrıldıktan sonra (Şekil 2.10), ipekböceği kozasını delmeden öldürmek için ya güneşte bırakılıp kurutulur yada sıcak su buharında bırakılır. İpek kozaları sıcak su kazanlarına atılarak yumuşatılır ve daha sonra üzerlerine süpürge ile vurularak uç vermesi sağlanır. Uç veren kozaların bir kaçı birlikte bir uçta toplanır ve çıkırıla çekilir (Anonim 2, 2008).

2.3.5 İpeğin Dokunması

Tohumluk olarak ayrılanlar dışında, krizalit dönemini tamamlayarak kelebek haline gelen ipekböceğinin kozasını delerek dışarıya çıkmasına izin verilmez. Krizalitler henüz koza içinde iken 80°C sıcaklığındaki özel buhar fırınlarına sokularak öldürülürler. Ölü kozalar kerevetlere serilerek Eylül ayı ortalarına kadar kurutulur.

İpekböcekçiliğinin gelişmiş olduğu ülkelerde, koza içindeki kelebekler kuru sıcak hava akımı ile öldürülmekte ve koza kurutma işlemi Sekatör adı verilen makinelerle yapılmaktadır.

Yaş koza kurutulduğunda, ağırlığının yüzde 59'unu kaybeder. Kozalar bir süre sabunlu sıcak suda kaynatılacak olursa, böceğin ağzından çıkıştaki iki teli birbirine bağlayan *Sericine* adlı yapışkan çözülür. İpek teli çekilirken, birkaç kozayı birleştirmek gerekir. Koza ipliği, yün ve pamuk gibi dokuma maddelerinden farklı olarak devamlı elyaf sınıfına girmektedir. Suni ipek ve sentetik iplikler bulunmadan önce, bu sınıfa giren tek dokuma hammadde ipek idi.

Kelebekler tarafından delinmiş olan kozalardan ipek ipliği çekilemez. Delik kozalar ayrı bir işlemde geçirilir. Cardage denilen bu işlemde, kozalar çıkarılan kesik elyaf, yün ve pamuk

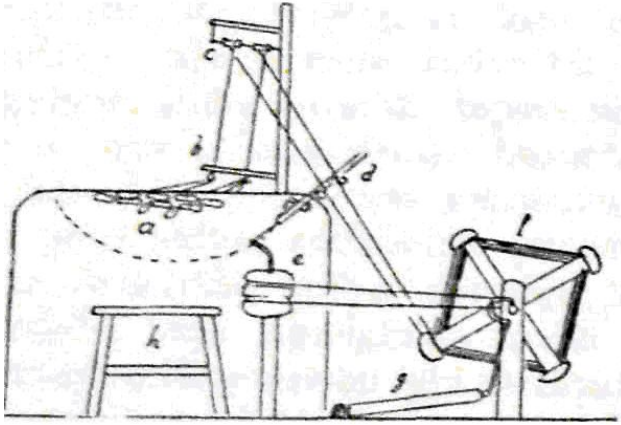
gibi eğrilmek suretiyle şap ve buret ipliğine dönüştürülür, çeşitli dokumalarla karıştırılır (Anonim 2, 2008).

2.3.5.1 İpek Çekme Yöntemleri

XVII. yüzyılda Sir Thomas Herbert, kozaların ılık kazana atıldıklarını, bir değnek ile karıştırıldıklarını ve aletin üzerine alabileceği kadar parlak ipeğin bir çırpıda çekilip, kuruyanların bir tekerlekle katlandıklarını anlatır. Bursa’da, yüzen kozalar, bir fırça ile dövülürler. Daha sonra istenilen ipeğin kalınlığına göre, takılan tellerin bir miktarı mancınık adı verilen bir alete sarılır. On iki ila otuz kadar tel, bir pedal çarkından güç alan tekerleğin üzerine çile olarak sarılmadan önce, porselen bir çıkırığın üzerinde asılı olan metal bir çengelden geçirilir. 1678 yılında Bursa ve çevresindeki köylerde doksan dokuz mancınık kaydedilmiştir. Bunlardan bazıları 3-8 makara arası değişen küçük gruplar halinde çalışırken, büyük çoğunluğu özel evlerde bulunmakta ve bunların en azından yarısı kadınlar tarafından kullanılmaktaydı. (Denny ve Machie, 2001).

İlk filatür aletleri olan tepme mancınıklarda, birinci kısım kozaların yumuşatılmasına yarayan su kazanı, ikinci kısım sağılan tellerin toplandığı çarktır. Yumuşatma kazanları, 60-70 santim yükseklikte, topraktan yapılmış bir ocağın üstünde bulunmaktadır. Bu ocaklar çoğunlukla meydana yapılmışlardır. Ev ocakları gibi duvar içinde değildirler. Bu ocağın bir tarafına oturan işçi, kazanda kaynamakta olan suyun içine kozaları atmakta ve elindeki bir sopa ile bunları karıştırmaktadır.

Yeterli miktarda yumuşayan kozaların uçları sopanın üstüne geldikçe işçi tarafından yakalanmakta ve asıl teller çıkarılmaktadır. Bundan sonra, 15 - 20 kozanın teli bir araya getirilerek, kazanın hemen kenarında bulunan bir çivinin kıvrık halkasından geçirilmekte, yine kazanın bir kenarında, yukarı doğru uzatılmış olan iki sopanın arasına konulan bir tahtanın üzerindeki iki makaradan dolaştırıldıktan sonra, ocağın yakınındaki bir çarka bağlanmaktadır. İşçi, bir taraftan kozaların uçlarını bulurken ve kopan kozaların yerine yenilerini eklerken, bir taraftan da çarka bağlı bir tahtanın üzerine pedala devamlı olarak basmaktadır. Bu tahta, bıçak bileycilerin çarklarını çevirmek için, bir ayaklarıyla bastıkları oynak tahta parçasının aynısıdır. Tepme mancınıkta (**Şekil 2.11 ve Şekil 2.12**), çarkın döndürülmesi bu sayede mümkün olmaktadır. Bu mancınıklara, devamlı surette ayakla itildiği için tepme mancınık denilmektedir.

Şekil 2.11 Tepme Mancınık (Dalsar, 1960)

Şekil 2.12 Antalya yöresinden bir mancınık resmi

Çoğunlukla bir evde bir veya iki mancınık kullanıldığından, bunlar avlu içinde, açıkta yapılmaktadır. Yağışlı havalara karşı da birer saçak altına alınmaktadır. Bir çok mancınık bir arada çalıştırılmadığından, büyük çalışma odaları hazırlamak masraflı görülmüş olacaktır. Bir oda içinde çalıştırılmaları ayrıca zararlı bulunmaktadır. Sıcak su içindeki kozalar kötü bir koku verdiklerinden, bir oda içinde uzun süreli yapılamamaktadır.

Türkiye'de ve Bursa'da buharla çalışılan mancınıkların kurulmasından önce, hemen hemen bütün ipek işleri bu tepme mancınıklarla yapılıyordu.

1830 tarihinden sonra ülkeye giren buharlı mancınıkların bütün verimi yabancı ülkelere gidiyordu. O tarihlerde Türkiye'deki mancınıklar Avrupa dokuma endüstrisinin muhtaç olduğu hammaddeyi hazırlamak için çalıştırılmıştır. Ülkede, bu ince ipekleri dokuyacak tezgahlar olmadığından, Cumhuriyete kadar bu hammadde hazırlama işi devam etmiştir. Buna karşılık, tepme mancınıklar, yerli ihtiyaç için çalışmışlardır. Dışardan gelen buharlı mancınıklar yine yabancıların hesabına çalışırken, yerli olan tepme mancınıklar da yerli halkın ihtiyacına çalışmıştır (Dalsar, 1960).

2.3.5.2 Büküm İşleri

Geçmiş yüzyıllarda dokuma tellerinin hazırlanması için çalışanlar başlıca iki gruba ayrılmıştır. Bunlar Dolapçılar ve Devdahlar'dır.

Dolapçıların görevi mancınıklardan elde edilen ipekleri çözmek ve onları katlamaktır. Katlanmış ipeklerin hafifçe bükülmesi gerekirse, bu da dolaplarda yapılırdı. Bu şekilde katlanmış ve bükülmüş ipeklere Pot denirdi.

İpekleri açmaya ve katlamaya yarayan dolaplar iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, mancınıktan gelen ipekleri açmaya ve onları makaralara sarmaya yaramaktadır. Çözme çarklarında açılan ve makaralara sarılan ipekler, katlanmak ve hafifçe bükülmek üzere, dolaba alınmaktadır. İpek dolabını, bildiğimiz eski çıkırıklara benzetmek mümkündür.

Devdahların çalışma alanları ipekçiler arasında en zor ve yorucu olanıdır. Birer toprak damdan ibaret olan çalışma yerleri, çoğunlukla iki küçük delikle aydınlanmaktadır. En parlak güneşin olduğu günlerde bile buralarda çalışan insanlar birbirlerini zorlukla görebilirler. Çalışma yerlerinin böyle olmasının sebebi ipeğin ıslak olarak bükülmesidir. Aydınlık ve açık yerler ipekleri çabuk kurutacağından çalışma yerleri kapalı ve karanlıktır.

Damın bir ucundan öbür ucuna kadar uzatılmış olan ipek tellerini çıkırıçılar şöyle bükmektedirler: iki işçiden birisi çıktığın kolunu hızla çevirmekte, çıkırığın iğlerine bağlı olan ipekler bükülmektedir. İpekler bükülürken, bükümün tesiriyle kısılacağından bükücü bunu göz önünde tutarak, bir kaç çevirmeden sonra çıkırığını azar azar ileri itmektedir. 20-30 telin bükülmesinden sonra usta çıkırıktan ayırmakta ve eline aldığı makaraya bükülmüş telleri sarmaktadır.

Dokuma tellerinin hazırlanmasında çalışan dolapçı ve devdahlardan başka, taharcı ve Tarakçılar da vardır. Bunlar, ipekli kumaşların dokunması sırasında çözgü tellerini tutacak tarakları hazırladıkları gibi, tellerin taraklara geçirilmesi işini de yaparlardı. Bugün bile bir makine ile yapılamayan bu işler ince ve ustalık isteyen bir sanat işidir (Dalsar, 1960).

2.4 Bursa'nın Tarihi, Coğrafi ve Toplumsal Yapısı

2.4.1 Bursa'nın Kentsel Gelişim Tarihi, Göçler ve Etnik Yapı

2.4.1.1 Bursa'nın Kuruluşu ve Kentin Oluşum Süreci

Bursa kenti, Bithynia Kralı I.Prusias tarafından. Kartacalı ünlü asker ve bilim adamı Hannibal'in de katıldığı anlaşılan düşünce ve amaçlar doğrultusunda; onun yer seçimi, planlaması, gözetim ve denetimiyle M.Ö 187 ve 186 dolaylarında bir askeri üs, konaklama, yığınak ve ikmal merkezi olarak yararlanılmak üzere kurulmuş ve kurucusu ile bağlantılı olarak bu yeni kente Prusa adı verilmiştir.

Bursa kentinin bulunduğu ve Bursa ovasının kapsadığı alanda, M.Ö 187 yılına değin insan varlığını gösteren bir buluntu, bir belge yoktur. Çünkü bu alan, insan eliyle bayındır duruma getirilmeden önceki çağlarda, yaşayabilmek için uygun iklim ve coğrafya koşullarından yoksun bulunmaktadır. Güneyde Uludağ, kuzeyde Katırlı dağları, doğuda ve batıda bu dağların uzantıları arasında kalan ova, kapalı bir alandır. Doğal olarak dışarıya açılan tek yol, batı yönünde Nilüfer çayının vadisidir. Bahar aylarıyla birlikte ortalığı birbirine katmaya başlayan lodos, hem dağlardaki karları hızla eritmekte, hem de şiddetli yağışlara ve fırtınalara neden olan yağmur bulutlarını sürüklemektedir. Kar ve yağmur sularının coşturduğu Nilüfer, Deliçay, Kaplıkaya, Gökdere, Cilimboz ve öteki küçük akarsular, o çağlarda önlenmesi olanaksız taşkınlara yol açmaktadır. Nilüferin dar vadisi taşkın sularını denize taşımaya yetersiz kaldığı için de, ova, büyük olasılıkla tarıma elverişsiz ve baştan başa bataklık ve sazlık durumdadır. Dolayısıyla bölge, insanlar için aranan bir yerleşme yeri olma niteliğini taşımamaktadır.

Bursa ovası coğrafya ve iklim özellikleri dolayısıyla, hem Trakya'dan İstanbul ve Çanakkale boğazları yoluyla gelip Anadolu içlerine akan kavimlerin doğal göç yollarının; hem de Anadolu'yu geçerek Atina ve Isparta'ya dövmeye giden doğulu orduların sefer yollarının dışında kalmaktadır.

Kente, Prusias'ın adıyla bağlantılı olarak Prusya adı verilmiş ve Prusias'ın kurucusu olduğu öteki iki Prusya'dan ayırt edilebilmesi için Prusya sub (ad) Olympum (olymp eteğindeki Prusya) diye anılmıştır (Bursa Ansiklopedisi, 2002).

Bursa'nın tarihsel gelişimi dört döneme ayrılarak incelenecektir;

1. Antikçağ'dan Osmanlı dönemine
2. Osmanlı dönemi

3. Kurtuluş Savaşı dönemi
4. Cumhuriyet dönemi

2.4.1.2 Antik Çağ'dan Osmanlı Dönemine Bursa

Yazılı Tarih Öncesinde; Bursa ve çevresini de kapsayan Kuzeybatı Anadolu'da (Marmara Bölgesi) ilk yerleşmeler kalkolitik (Bakırtaş) Çağ'a dek uzanmaktadır. Bu çağ bilim adamlarınca genel olarak MÖ 6000 ile 2000 yılları arasında varsayılmaktadır. Bursa ve çevresindeki ilk yerleşmelerin günümüzden 8000 yıl öncesine uzandığı öne sürülebilir. Bu dönemde avcılık ve toplayıcılık önemini yitirmekte; bahçeleri ve tarlaları sulamaya yeterli kaynaklar, verimli topraklar bulunmakta, tarım yapılarak takas dönemi başlamakta ve yerleşik yaşam evresine geçilmektedir.

Bursa'da yazılı tarih Ege göçleri ile başlamıştır. M.Ö XIII. yüzyıl sonlarıyla XII. yüzyılın başlarında gerçekleşen bu göçler barbar akınlarının Truva'dan başlayarak, Kuzeybatı Anadolu'daki pek çok uygarlık merkezini yakıp yıkması ile başlamıştır.

Ege göçleri ardından Bithyn'lerin ortaya çıkışından önce, Kuzeybatı Anadolu'da, Kocaeli ile Çanakkale arasında uzanan bölgeye Mysia adı verilmekteydi. Herodotos'a göre Bithyn'ler de Trakya'dan Boğazlar yoluyla göç eden barbar toplulukları arasında bulunuyordu. Mysia'lılarla Truva'lıları yurtlarından onlar kovmuşlardı. Skyth akınlarından kurtulmaya çalışan Thrak'ların bir kolu olan Bithyn'ler, Kuzeybatı Anadolu'da, günümüzdeki Bursa ve İzmit'in bulunduğu bölgeye çekilmişler ve onların yurtlarına Bithynia adı verilmiştir. Bithynia, M.Ö 6. yüzyılda Lydia'lıların, M.Ö 4. yüzyılda da Pers egemenliğine girmiştir.

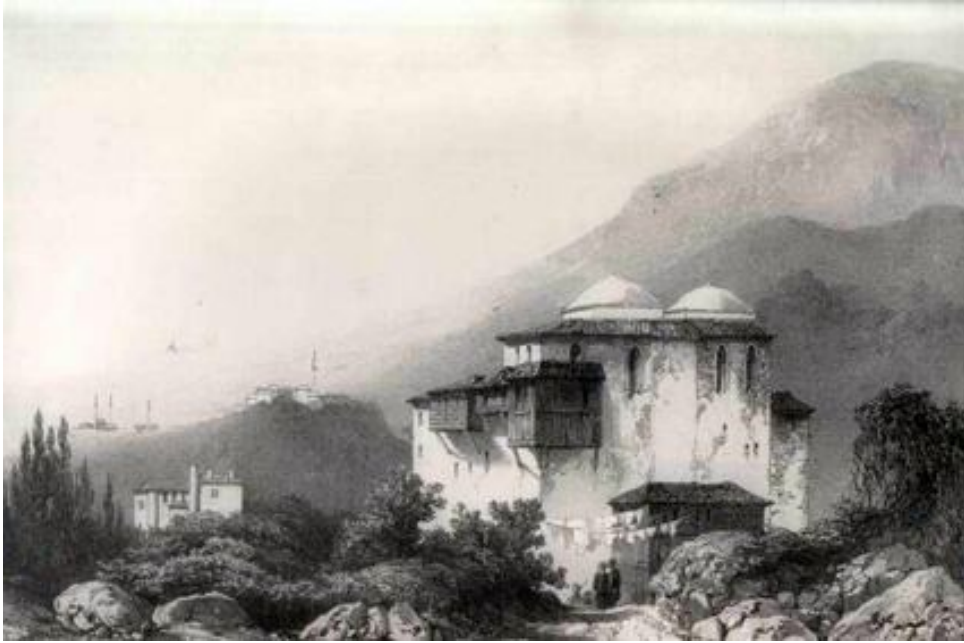
Roma ve Bizans Döneminde; son Bithynia Nikomedes IV'ün M.Ö 74 yılında ölümü üzerine, onun vasiyeti gereği, Roma'ya geçen Bithynia toprakları; Mithridates'in bu vasiyeti tanımaya yanaşmaması nedeniyle, daha bir süre savaş alanı olmuştur. Bithynia zaman zaman dışarıdan gelen göçebe akınlarına tanık olduysa da, genellikle Roma'nın 'Bithynia et Pontus' eyaletinin bir parçası olarak kaldı. M.S 100 yılında Genç Plinius Bithynia-Pontus Eyaleti'nin valiliğine getirildiğinde, Prusa ad Olympum, Bithynia-Pontus eyaletinin merkezi konumunda bulunuyordu.

Bizans İmparatorluğunun ilk yüzyıllarından itibaren yalnızca Prusa adıyla anılmaya başlayan Bursa'nın, Roma döneminde zaman zaman kazandığı önemini yitirdiği anlaşılmaktadır. Nikaia (İznik) ve Kyzikos (Edincik) gibi, o çağların gelişmiş iki kenti arasında ve ana ticaret yollarından sapa bir yerde; Olympos Mysios'un kuzey tepelerine yaslanmış Prusa'nın, artık siyasal, askeri veya dinsel bir etkinliğini kalmamıştır.

Ancak günümüzde Çekirge adıyla anılan Pythia'da doğal sıcaksu kaynaklarının bulunması ile Prusa bu kez, kaplıca kenti olarak Bizans kaynaklarında yer almaya başlamaktadır (**Şekil 2.13**).

‘Velhasıl Bursa sudan ibarettir’ diyen Evliya Çelebi, Bursa’ya dışarıdan gelip de onun suyla ilişkisini en iyi anlayanlardan biridir. Bursa’yı Bursa yapan ve şehri su zevki ile tanıştıran kişi, Roma valisi olarak buraya tayin edilen ve çok sevdiği bu şehrin özellikle Pythia (Çekirge) bölgesindeki kaplıcalarını imar eden Genç Plinius’tur. Onun zamanında Bursa tali bir kasaba olmaktan çıkıp İmparator ve İmparatoriçelerin uğrak yerleri olmuştur (Armağan, 1998).

Bursa'nın daha sonraki yıllardaki kaderini de etkileyen gelişmelerin İmparator I. Justinianus döneminde olmuştur. Bu dönemde bir yandan kaplıcalarının ünü yayılmıştır. I. Justinianus döneminde eşi Teodoranın 525 senesinde Çekirge’de iki hamamlara banyo yapmak üzere çok kalabalık bir grupla geldiği ve burada kaldığı bilinmektedir. Bizanslılardan sonra Türklerin eline geçen Bursa kaplıcalarının önemi iyice artmış, I. Murat, 1511’de Justinianus’un iki kubbeli hamamına iki kubbe daha ilave ettirmiştir (Turgut, 1935). Bursa’nın sıcak su kaynakları, ticaret ve sanayide gelişen şehre ayrı bir önem kazandırmış, İstanbul’un fethinden sonra merkezin İstanbul’a kayması halinde bile Bursa önemini yitirmemiştir. Sıcak su kaynaklarının kullanımı için inşa edilen hamamlar Bursa mimarisinin önemli bir kısmını oluşturmuştur.

Şekil 2.13 Bursa’da kaplıcalar (Sevim, 1992)

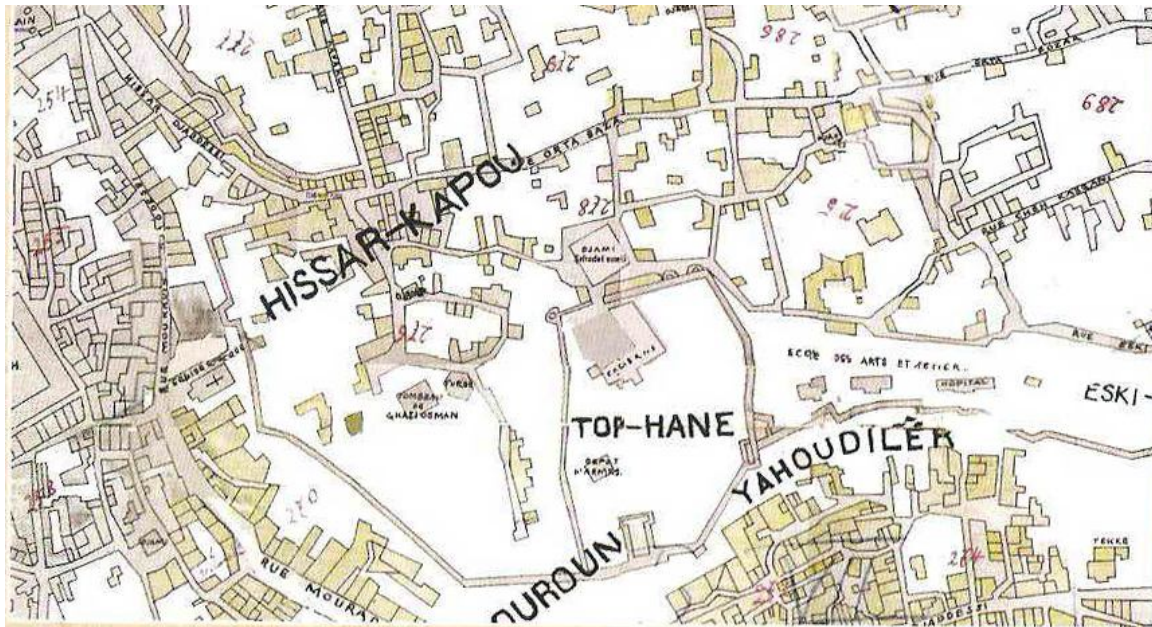
Selçuklular döneminde; Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Süleyman Şah İznik'i ele geçirdiği sırada Bursa'yı da fethetmiştir (1080 dolayları). Ancak kent Birinci Haçlı Seferi'nde İznik'in Bizans tarafından geri alınışının ardından, 1097 sıralarında yeniden Bizans'ın eline geçmiştir.

1024'deki Dördüncü haçlı seferinde, Bizans'ın başkenti işgal edilince İmparatorluk merkezi İznik'e taşınmış, bu dönemde Bursa ve çevresi İznik Rum Devleti'nin egemenliğinde kalmıştır.

2.4.1.3 Osmanlı Dönemi

1287'de Domaniç'te yapılan savaşta, Osman Gazi İnegöl Tekfurunu yenerek, Bursa topraklarına girmiştir. Bursa'nın Osmanlı Devleti'ni kuran Türkmenlerin eline geçmesi, şehir için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Orhan Gazi döneminde (1326-1362) Hisar içindeki antik Bursa kenti alanında altı mahalle oluşmuştur: Alaeddin, Yer Kapı, Zindan Kapı, Yaniçoğlu, Orta Pazar ve Osmancık.

Orhan Gazi zamanındaki eserler, Kale içinde ve Aşağı Şehir'de toplanmış ve şehrin gelişim yönünü burası belirlemiştir. Kale içinde cami ve hamamlar, yeni şehirde ise cami, han ve imarethane gibi sosyal hayata ilişkin her türlü bina yapılmıştır (Ergenç, 2006).

Harita 2.1 Kentin kurulduğu merkez olan Hisar ve Tophane bölgesi haritası (Bursa Ansiklopedisi 2002)

Bursa, Orhan Gazi döneminde Osmanlı Beyliği'nin merkez kenti olmuştur. Osmanlı sultanları, İstanbul devlet merkezi olana kadar (1453), genellikle Bursa'da oturdukları gibi, büyük vakıf yatırımlarını da bu kentte gerçekleştirdiler. (Bursa Ansiklopedisi, 2002). Yeni Osmanlı Devleti'nin başkenti olan fethedilmiş şehir hızlı bir şekilde gelişmiş ve orada Orhan Gazi'nin halefleri Sultan I. Murat ve Sultan 1. Bayezid cami ve çeşitli yapılar yaptırmışlardır (Gabriel, 1958). Bursa'nın mimari kimliğini önemli derecede etkileyen bu yapılar kentin gelişim yönünü de etkilemiştir.

1326'da Bursa Orhan tarafından alındığında tipik bir kale kentti. Bu kale kentin mekansal çerçevesi kale tarafından çizilmiştir. Kale'nin içinde bir iç kale bulunuyordu. Kentin hakiminin oturduğu içkale kentin prestij odağını oluşturmaktaydı. Kale içindeki mahallelerin saygınlığı bu odağa uzaklığıyla belirleniyordu. Kalenin doğu kapısının dışında bulunan kale altı (taht-el kale) yerleşik olmayan ticaret faaliyetlerinin yer aldığı bir faaliyet alanıydı. Kale dışında iki Rum ve bir Yahudi mahallesi bulunuyordu. Bu mekansal çerçeve Osmanlıların kenti almasıyla başlangıçta önemli bir değişiklik geçirmiştir. Orhan Bey iç kalede tekfurun sarayına yerleşmiştir. İç kalede manastır yerine medrese yer almıştır. İlk Osmanlı parasını basan darphane de burada kurulmuştur. İç kale kentin prestij odağı olmayı sürdürmüştür (Tekeli, 2007).

Şehrin ilk pazar yerini Sultan Orhan bir bedestan ve han inşa ederek kurmuştur. Bu tesisler hisarın hemen dibinden başlayarak sonradan yapılan hanlar ve bedestanlar ile genişlemiş ve Bursa'nın Kapalı Çarşısına vücut vermiştir. Bugün de Bursa'nın ticaret hayatı bu bölgede toplanmış bulunmaktadır. Osmanlı şehirlerinde iki büyük ana bölge vardır: Biri halkın oturduğu mahallelerdir. O mahallelerde Müslim ve gayrimüslim cemaatler, ayrı ayrı, kendi mahallelerinde mescit, kilise veya sinagog etrafında yerleşmişlerdir. Şehrin diğer ana bölümü pazar yeridir. Orada belli başlı idari üniteler, yani kadı mahkemesi, esnaf, gelen kervanların indiği hanlar, kervansaraylar ve günlük alışverişin yapıldığı pazaryerleri ve çarşılar yer almaktadır. Bursa'da bu açık bir şekilde görülmektedir. Pazar yerini, genel hayatın yani kamusal hayatın toplandığı yer olarak düşünmeliyiz (İnalcık, 2007). Kendi mahallelerini kuran gayrimüslimler de buralarda kültürleri doğrultusunda evlerini inşa etmiş ve kente mimari zenginlik kazandıran üsluplar oluşmasına yol açmışlardır.

Kentin mekansal çerçevesini sıçratan temel dinamik kentin ticari merkez olmasına paralel olarak kalenin dışında bedesten merkezli bir hanlar bölgesinin oluşumu olmuştur. Bu gelişme ilk olarak 1340'da Orhan Gazi'nin Atpazarı denilen bölgede yaptırdığı külliyesinin içindeki

Bey Hanı ile oluşmaya başlamış. Bunu I. Murat döneminde yapılan Kapan Hanı, aynı dönemde Lala Şahin Paşa'nın yaptırdığı Vezir Hanı izlemiştir.

Kale dışında bedesten merkezli bir odağın oluşmasının sadece bu ticari faaliyetlere yer sağlamanın ötesinde bir önemi vardır. Bedesten merkezli odak, kentte iç kale karşısında yeni bir saygınlık odağı olarak yükselmiş ve zaman içinde onun yerini almıştır. Kentin, içinde mahalleler arası prestij farklılaşmasını değiştirmiştir. Ayrıca kentin dış ticari ilişkilerinin artışının getirdiği nüfus artışı kentin kale dışında yeni mahalleler yapılmasıyla yayılımını getirmiştir (Tekeli, 2007).

Harita 2.2 Hisar bölgesini gösteren harita (Bursa Ansiklopedisi 2002)

Bursa'nın kuruluşunda coğrafik özelliklerinden dolayı kale kent olarak kurulması ile, mahalleler gelişirken kaleye yakınlık prestiji belirleyen faktör olmuştur. Daha sonra Orhan Gazi'nin Bursa'yı ele geçirip ticaret yollarını Bursa'ya çekmesiyle kentte ticari faaliyetler artmış ve bedesten kurulmuştur. Artık kentin en önemli odağı bu bedesten olduğundan, prestij odağı kaleden bedestene kaymış, böylelikle kentin yayılımı bu yönde gelişmiştir.

Daha sonraki süreçte Orhan Gazi'nin ardından, kente hakim birbirine uzak tepelerde inşa edilen cami, medrese, han, imaret gibi yapıları içine alan külliye Murad Hüdavendigâr (**Şekil 2.14**), Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad Külliyesi, Bursa'nın batı-doğu yönündeki gelişim yönünü belirlemiştir. Bu külliye Çekirge, Yıldırım, Yeşil ve Muradiye mahallelerinin konut alanları olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kent batı doğu yönünde gelişirken aynı zamanda üretim ve ticaretin gelişmesi, iş bölümünün artması kent merkezinde bu etkinlikleri üstlenen ticari yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Dörtok Abacı, 2007). I. Murad döneminde, Kale'nin Muradiye tarafına doğru, batısında Pınarbaşı ve yukarılarında ve güneydoğusunda mahallelerin oluştuğu görülmektedir. Yine Aşağı Şehir en çok bayındır hale getirilen alan olmuştur (Ergenç, 2006).

Şekil 2.14 Sultan Murat Camii (Sevim, 1992)

Hisar içindeki antik dönem Bursa'sı 40 hektarlık bir alanı kapsamaktaydı. Bu alanda yeni mahalleler oluşmuştur. Fetihten 70 yıl sonra Yıldırım Beyazıt döneminde, kent 88 hektarlık bir alana ulaşmıştır. XV. Yüzyılın ilk yarısında ise, Yeşil, Emir Sultan, Muradiye gibi yeni yerleşim ünitelerinin oluşmasından sonra, Bursa kenti 200 hektarlık bir alana yayılmış bulunmaktaydı (Bursa Ansiklopedisi, 2002) (**Şekil 2.15** ve **Şekil 2.16**).

Şekil 2.15 Bursa'da XV. yüzyılda Uludağ eteklerinde yeni oluşan mahalleler (Sevim, 1992)

Şekil 2.16 Bursa'da XV. yüzyılda oluşan mahalleler (Sevim, 1992)

Yıldırım Beyazıt döneminde, artık şehir tam anlamıyla gelişme halindedir. Hisar, daha önce yapılmış olan binalarla tamamen dolmuş olduğu için Yıldırım döneminde daha fazla bina yapılmasına ihtiyaç kalmamıştır. Buna karşılık, Ulucami'den (**Şekil 2.17**) Molla Fenari'ye

kadar olan alan, Aşağı Şehrin ticaret kesimi, At Pazarı tarafı, çeşitli yapılarla donanmıştır (Ergenç, 2006).

Şekil 2.17 Bursa Ulu Camii (Sevim, 1992)

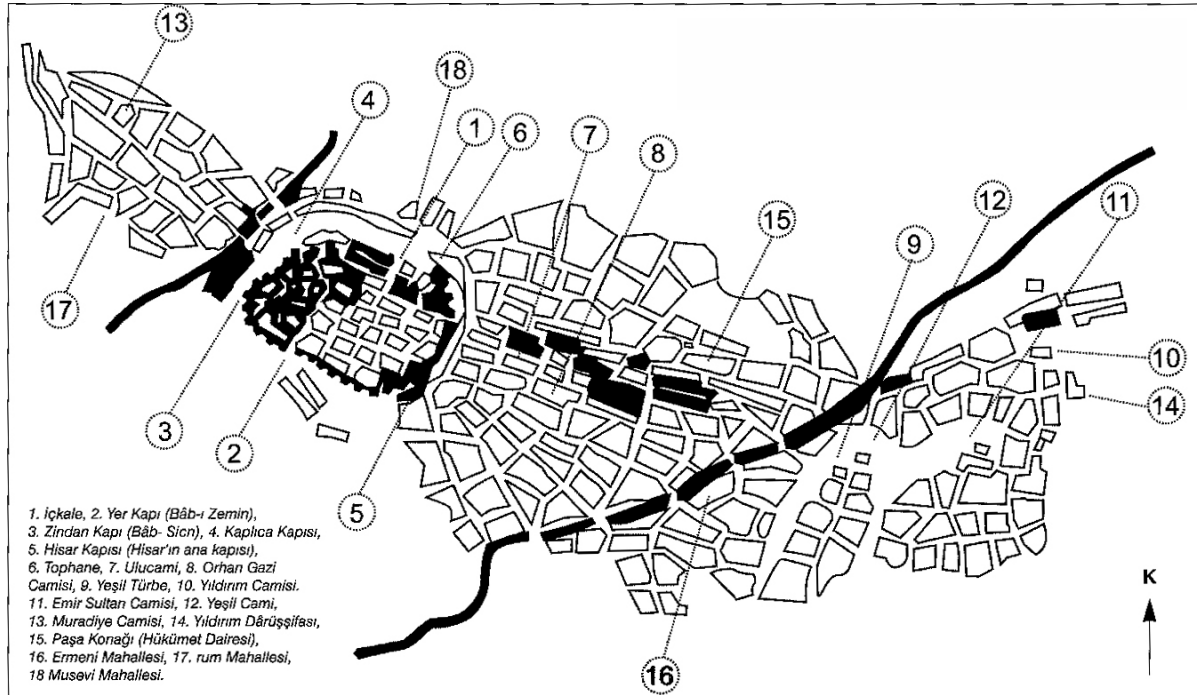
Yıldırım Beyazıt şehrin bir ucunu oluşturan alanda imaret, medrese, camii ve hastane inşa ettirerek şehri o civara çekmek istemiş ve Bursa'nın ünlü Akçağlayan suyunu o tarafa yönlendirerek ilgiyi çekmiş, bundan başka şehrin şimdiki merkezini oluşturan Ulucami'yi yaptırmıştır. Ankara Savaşı'ndan sonra, şehir Timur'un ordusu tarafından yağma edilmiş ve sonra Sultan Beyazıt'ın oğulları arasında çıkan savaşlar şehri olumsuz etkilemiştir. Bursa yağmaya uğramış, tahrip olmuş, Ulucami'ye hayvanlar bağlanmış, Orhan Cami yanmıştır.

Çelebi Sultan Mehmet ve Halefi Sultan II. Murat döneminde şehir yeni bir refah dönemi yaşamış ve güzel yapılarla zenginleşmiştir. Yeşil camii ve türbesi ve imaretiyle beraber Hisar, Ulucami, Emir Sultan ve Yıldırım'dan başlayarak Bursa'nın en güzel yapıları yapılmıştır (Tomsu, 1950).

I. Mehmed döneminde, Yeşil Külliyesi'nin genel çizgileriyle yerinin seçimi, şehre büyük bir gelişme yolu açmış, Yıldırım Külliyesi ile büyük boşluğu doldurmuş, Setbaşı'na (**Şekil 218**) ve Emir Sultan'a doğru birleşmeyi sağlamıştır.

Şekil 2.18 Bursa Setbaşı Köprüsü (Sevim, 1992)

Harita 2.3 Carsten (1733-1815)'in çizdiği bilinen en eski Bursa haritası (Bursa Ansiklopedisi 2002)

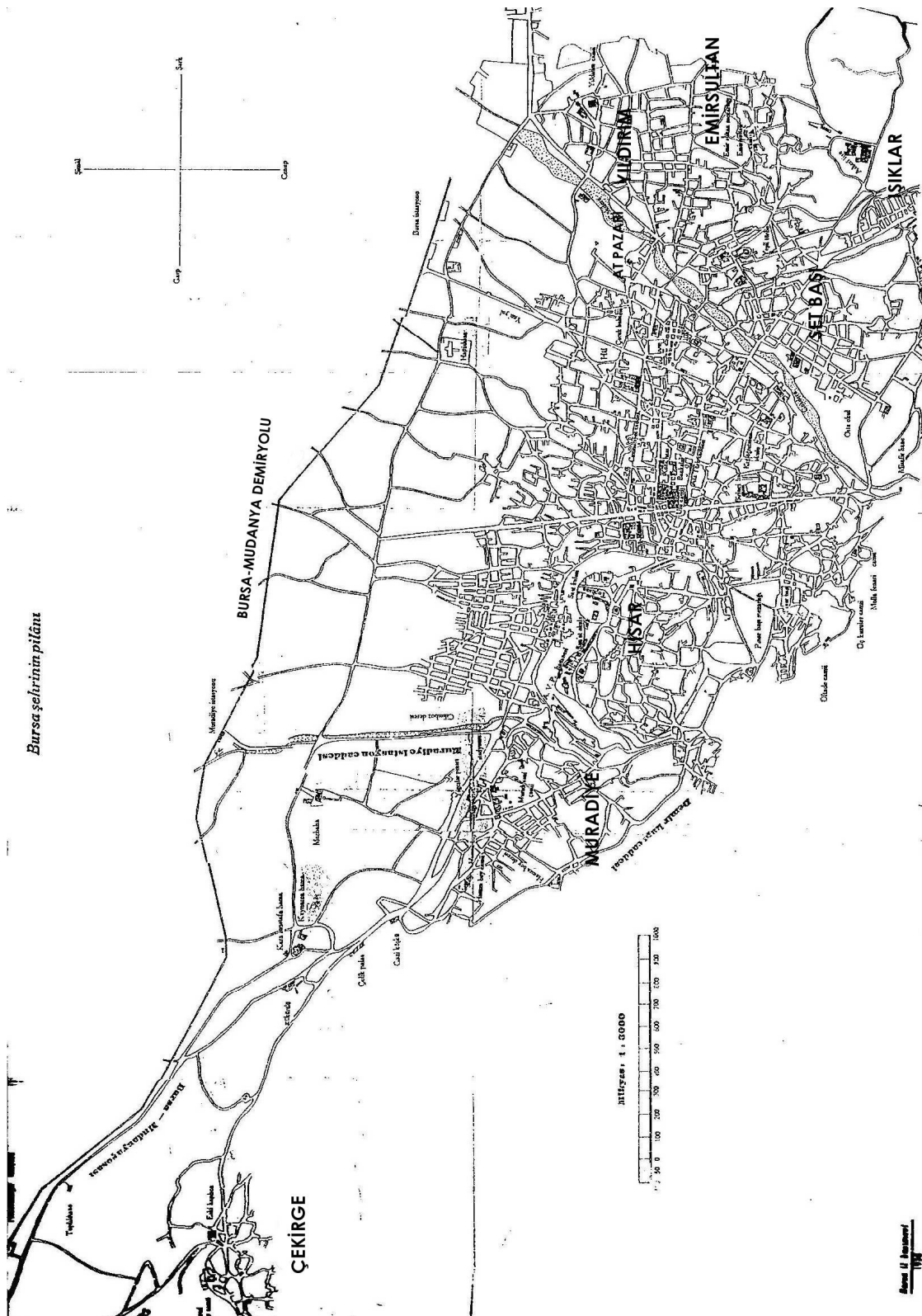
II. Murad döneminde şehir tam gelişme yönlerini bulmuş, yerine oturmuş bir duruma girmiştir. Daha önce Hisar'ın altından Çınarönü'ne kadar açılmış olan şehrin batı ucu, Muradiye ile esaslı bir şekilde yerleşmiştir. Muradiye'nin zaman ve mekan içindeki devamı, Fatih döneminde Ahmed Paşa medrese ve türbesi, Hamza Bey manzumesi, Beşikçiler, Azep Bey vb. küçük camiler yolu ile tamamlanmıştır. Şehrin doğu ucunda ise, Yeşil Cami ile başlayan gelişme, Emir Sultan (**Şekil 2.19**) ve Zeyniler'le daha da artmıştır. Bu devrin merkezdeki camileri; Hoca Ali, Nalbandoğlu, Yiğid-i Köhne, Abdal Mehmed, İvaz Paşa camileri gibi birçokları II. Murad Bursa'sının simgeleridir (Ergenç, 2006).

İstanbul'un fethinden sonra Bursa önemini oldukça kaybetmiştir. 1453'te İstanbul'un başkent olmasından sonra Bursa, ekonomik açıdan önemli bir ticaret merkezi olmaya devam etmekle birlikte, İstanbul'un imar ve gelişimine öncelik verilmeye başlanmıştır (Dörtok Abacı, 2007)

Şekil 2.19 Bursa Emir Sultan (Sevim, 1992)

1854 yılında olan depremde Bursa tamamen harap olmuş, daha sonra gelen ikinci deprem ve yangında servetinin önemli bir kısmını kaybetmiş, Ulucami büyük hasar görmüştür (Tomsu, 1950). Bunların dışında sivil mimaride de önemli kayıplar verilmiş, ahşap yapıların pek çoğu yanarak yok olmuştur. Günümüze ulaşan konutların çoğu bu yangın sonrası inşa edilen dönemin yapılarıdır.

Harita 2.4 1936 tarihli Bursa planı

2.4.1.4 Bursa’da Ticaretin Önemli Bir Ögesi Olarak Hanlar

Yüzyıllar boyunca seyyahlar Bursa’nın ticari hareketi, her ülkeden gelen alıcı kalabalığı ve kervansarayların iyi bakımına işaret etmiştir. Han ve çarşıların bulunduğu alış veriş mahallelerinin, geçmişin en güzel dönemlerindeki karakterini hatırlatan homojen yapılarını XIX. yüzyılın ortalarına kadar muhafaza ettiğini en kapsamlı anlatılardan çıkarabilmekteyiz. 1855 depreminden sonra büyük gayretlere rağmen restorasyonlar birçok noktada yüzeysel ve tutarsız olmuştur. Bu arada 1862 planı bu tarihte hala han ve çarşıların ana hatlarıyla eski düzenlemeye göre olduğunu, yapıların farklı genişliklerde sokaklara açıldığını ve yakınlarında geniş boş alanların bulunduğunu göstermektedir. Daha sonraları özellikle XX. yüzyılda, düz caddelerin açılması ve birçok yapının yıkılması Bursa’nın merkez bölümünün görünümünü büyük ölçüde değiştirmiştir (Gabriel, A., 1958).

Bursa hanları kullanışlı ve pratik yapılardır. Plan çiziminde Bizanslı antik agoradan türemiş olan planı görmektediriz. Bu plan taş ve tuğlanın ardı ardına geldiği duvar örgüsü ile Bizans etkisi gösteriyor olsa da yapısal ve dekoratif unsurlar İslam ve özellikle Selçuklu mimarisine aittir. Kırık ve sivri kemer kullanımından, petekli kervansaraylardan ve geometrik arabesklerden diğer Bursa yapıları gibi hanların da temelden Türk fethinden sonra yapıldığı sonucu çıkarılmaktadır (Gabriel, A., 1958).

Emirhanı (Bey Hanı): Orhanbey zamanında yapılmıştır. Şehrin doğuya doğru gelişmesini isteyen Orhan Bey, Bursa kalesi dışında Orhan Camii ile imareti ve hamamı ve bir de büyük han yaptırmıştır. Bu yapıların hepsi yüksek bir duvarla çevrilerek bu bölge alışveriş merkezi haline getirilmiştir (Turgut, A. M., 1935).

İpek Hanı (Sultan Hanı): Ulucami vePirinç Hanı arasında sol tarafta yer almaktadır. Burada araba tamirleri yapıldığından arabacılar hanı da denilir. Bu Han Çelebi Mehmet tarafından yaptırılmıştır. İkamet ve ticarethnelere elverişli olarak inşa edilmiştir.

Kapan Hanı: Ulucaminin karşısında Murat Hüdavendigâr tarafından yaptırılmıştır. Burası misafirhane olarak kullanılmıştır. (Turgut, A. M., 1935).

Koza Han: Bayezid tarafından yaptırılmıştır. Diğer hanlar gibi büyük zarar görmüş ve kabaca tamir edilmiştir. Kuzey kanadının ortasında bulunan dikdörtgen ön giriş bir antre içermektedir. İki kat yüksekliği boyunca geniş bir kapı dışarıya açıktır, burma silmeler ve birbirine giren süs motifleriyle çerçevelidir. Bu hanın en orjinal parçası avlunun ortasında bulunan küçük yapıdır. Sekizgen zemin üzerinde, üzerinde mescidin yükseldiği bir havuz içeren cephelerinin her birine genişçe açılan revaktan oluşmaktadır.

Pirinç Hanı: Sultan II. Bayezid İstanbul'daki camisine gelir sağlamak için yaptırmıştır. Doğuda hanın hemen yanında Meyhaneli Hamamı bulunmaktadır. Pirinç Hanı'nın girişinin alışılmışın dışında güneydoğu köşesine yapılmasında bu hamamın etkisi olmuştur. Bu girişin önünde kuzey ve güneyde iki sıra dükkanların dizili olduğu on beş metre kadar genişlikte boş alan bulunmaktaydı. Hanın ön bölümü çarşı trafiğini ve hamamın çalışmasını engellemeyecek şekilde düzenlenmiştir (Gabriel, A., 1958).

Bunlar dışında uzun yıllar boyunca yoğun biçimde ticaret yapılmış olan Bursa Hanlar bölgesinde pek çok han bulunmaktadır. Bunlar: Doğan Gözü Hanı, Karacabey Hanı, Geyve (Hacı Ivaz) Hanı, Kütahya Hanı, Fidan Hanı, Katır Hanı, Bezir Hanı, Tuz Hanı, Yeni Galle Hanı, Kanberler Hanı, Bali Bey Hanı.

2.4.1.5 Kurtuluş Savaşı Dönemi

Osmanlı devletinin genelinde baş gösteren gerilik, söz konusu şehirde de kendini göstermekte gecikmemiştir. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nden sonra bilimde ve eğitimde duraklamanın başlaması, daha sonraki dönemlerde çok ileri boyutlara ulaştı ve halkın, hatta ulema ve yöneticilerin önemli kısmının büyük ölçülerde bilgisizlik içine düşmesi sonucunu doğurmuştur.

Bu cehalet nedeniyle, ne kadar kötü yönetilirse yönetilsin, halkın halife-padişaha bağlılığı asla sarsılmayarak devam etmiştir. Bursa, İstanbul'un bir mahallesi konumunda olduğundan dolayı diğer yerlere göre bu bağlılık Bursa'da daha da kuvvetli olmuştur. Bu nedenle işgalden önceki dönemde ulusçular, padişaha karşıt olmakla suçlanmış, halkın önemli kısmı Ulusal Kurtuluş Hareketi'nden mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalışmıştır.

Bursa esaret dönemine böyle bir karanlık içinde girmiştir. Başta Bekir Sami Bey olmak üzere bir kısım yurtsever Bursalının üstün çabalarıyla ulusal örgütlenmenin gerçekleşmesine rağmen, Bursa'nın Başkente coğrafi yakınlığı nedeniyle İstanbul yanlısı propagandaların şehirde kesintisiz sürmesi engellenememiştir. Bu durum Bursa'da ulusal örgütlenmenin geç gerçekleşmesinde ve Yunan kuvvetlerinin Bursalıların tepkisine maruz kalmadan şehri işgal etmelerinde rol oynamıştır.

Yunanlıların, şehre padişah adına geldiklerini söylemeleri ve bölgeden çeteleri temizledikten sonra ayrılacakları propagandası, bu tepkisizlikte önemli rol oynamıştır. Söz konusu durum, okur yazar oranı % 8'lerde seyreden bir halkın ne kadar kolaylıkla ikna edilebileceğinin somut bir örneğini oluşturmaktaydı. Şehirde bu bilinçsiz halkın yanında birtakım kapital sahibi kişilerin sermayelerini koruma uğruna Yunanlılara yaranma çabaları da bilinmektedir

(Yüceer, 2001). Şehrin işgali sırasında yerli halkın evleri büyük ölçüde yakılarak harap edilmiş ve bu durum sivil mimari örneklerinin yok olmasında önemli yer tutmuştur.

2.4.1.6 Cumhuriyet Dönemi

Ulusal Bağımsızlık savaşı sırasında Anadolu halkının yaklaşık % 20'si ölmüştür. Savaş sonunda Yunanistan'ın ağır yenilgisi Rumların yoğun göçüne sebep olmuş, 1919-1922 yılları arasında yaklaşık 1 milyon kişi Yunanistan'a göç etmiştir. Böylece, çoğunluğu ticaretle uğraşan ve bankacılık, imalat ve diğer serbest meslekleri tekelleri altında bulunduran Rum ve Ermeni nüfusun yerine, büyük ölçüde tarıma bağlı yaşam tarzı sürdüren, üretimi tarımla sınırlı bir nüfus şehirde kalmıştır (Altun, Ünlü ve Kesiriklioğlu, 2001). Bugün hala Bursa köylerinin bazılarında Türk evleri yanında Rum evleri de bulunmaktadır. Rumlar göç ettikten sonra bu evlere yerleşen Türkler yüksek tavanlı ve geniş olan bu evlerde ipekböceği yetiştirmek için uygun ortamı elde etmişlerdir.

Ülke topraklarında iskan edilen göçmenler, boş kalmış toprakları, devletin sağladığı malzeme desteğiyle, gelir gelmez ekmeye başlamışlardır (Altun, Ünlü ve Kesiriklioğlu, 2001). Savaş sırasında pek çoğu yakılıp, yıkılarak harap edilmiş olan evler bu dönemde yeniden yapılanmaya başlamıştır.

1923-1940 yılları arası, tüm ülkede olduğu gibi Bursa'da da, uzun süreli savaşın yol açtığı çöküntü ve yıkımlardan başka, 1929-1930 dünya ekonomik bunalımının yansımalarından etkilenme söz konusudur. Bu süreçte yeni Türkiye Devleti'nin ekonomik ve sosyal altyapısının oluşturulma çabalarına girilmiştir.

Gerek ilk kuruluşları sırasında, gerekse Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında önemli bölümüyle yabancıların, levanten ve azınlıkların elinde olan sanayiden genç cumhuriyete kalanlar, 14 filatür, 3 dokuma, 1 makarna ve şehriye ile 2 gazoz fabrikasından ibarettir.

1925'te, sonradan İpek-İş adını alacak olan ve çağının modern donanımlarına sahip fabrikanın temeli Atatürk tarafından atılmış ve 1934'te yayımlanan yılığa göre kentte ipek dokuma ve ipek ipliği fabrikalarının sayısında önemli artışlar olmuştur. 1938'de Merinos fabrikasının işletmeye açılmasıyla, Bursa'da sanayileşme yolunda önemli bir adım atılmış oluyordu. Aynı yıl yayımlanan belgelere göre, Bursa'da 1145 tavalı 20 filatür ve 582 tezgahlı 43 dokuma fabrikası bulunmaktaydı (Bursa Ansiklopedisi, 2002).

2.4.1.7 Göçler

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde Bursa, ekonomideki hızlı gelişmesi ve güven ortamı dolayısıyla doğu bölgelerden gelen Türk, Müslüman ya da başka dinlerden kişilerin göçe ve yerleşmeye özendirildikleri bir merkez olmuştur. Bu dönemde yabancı tüccar ve işadamları da Bursa'ya yerleşerek iş kurmuşlardır. Devlet kimi zaman da Yunanistan ve Balkanlar'da sorun yaratan grupları Anadolu'da ve o arada Bursa çevresinde iskana zorlamıştır.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş sürecinde de Bursa göç alan merkez özelliğini korumuştur. Devlet'in Avrupa ve Kafkasya'daki topraklarını her yitirışinde, o topraklarda yaşamakta olan Türk ve ayrı kökenden olmakla birlikte Müslüman yurttaşlardan önemli bölümü Bursa çevresinde yerleşmeye özendirilmiştir.

Osmanlı'nın imzalamak zorunda kaldığı Karlofça (1699), Pasarofça (1718) ve KüçükKaynarca (1774) barış antlaşmalarından sonra Kırım, Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Avrupa topraklarından geriye göç olayları başlamıştır.

Bunu 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Yunanistan'dan; 1853-1856'daki Kırım savaşını izleyen dönemde de Kırım'dan göçe zorlanan Türklerle, Çerkesler ve Nogaylar izlemişlerdir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan; 1912'deki Balkan bozgununun ardından da Bulgaristan ve Yunanistan'la Yugoslavya'dan da toplu halde göçler olmuştur. Bu göçmenlerin önemli bölümü Bursa çevresine yerleştirilmiştir.

Kafkasya kökenli Çerkezler Karacabey- Mustafakemalpaşa- Bandırma yöresinde, Gürcü kökenliler ve Artvinli göçmenler il çapında yüksek kesimlerde ve Bursa merkezinde, Balkan göçmenleri de ova köylerinde ve kent/kasaba merkezlerinde yerleştirilerek yeni köyler ve mahalleler oluşturulmuştur.

Böylece Bursa ve çevresi, Osmanlı Devletinin gerileme ve çöküş sürecinde kaybedilen topraklardan göç etmek zorunda kalan Müslüman Osmanlı yurttaşlarının yeni vatani olmuştur.

Yeni mahalleler kuran göçmenler buralardan ayrılan eski sahiplerinin evlerine yerleştikleri gibi, kendi kültürü ve yapım teknikleri ile biçimlenen mimari ile konutlar inşa etmişlerdir (Bursa Ansiklopedisi, 2002).

2.4.1.8 Etnik Yapı

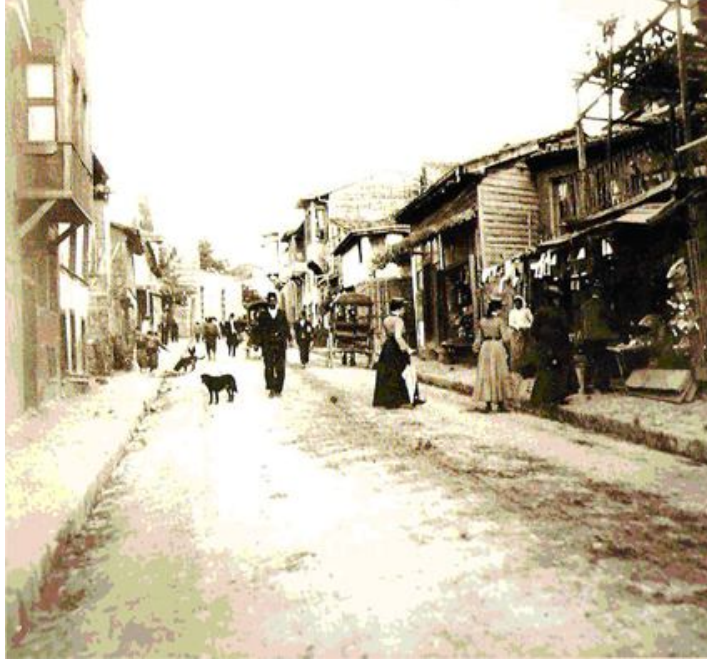
Osmanlı dönemi boyunca, zaman zaman oranlarda değişimler olmakla birlikte Bursa'nın merkez olduğu ve sonradan Hüdavendigâr Vilayeti merkez sancağı olacak olan bölgede türdeş bir toplumsal yapı bulunmaktaydı. Çoğunluğun Müslüman- Türk olmasına karşılık, önemli oranda Ortodoks- Rum, Gregoryen veya Katolik Ermeni ve Yahudi azınlıklar da vardı.

Rumlar, genellikle Bursa merkezinde Hisar, Balıkpazarı, Demirkapı, Ulucami çevresi, Azezbey, Kuruçeşme, Kayabaşı, Yahşilbey vb. semtlerinde; ayrıca Gemlik, Mudanya, Mudanya, Mihaliç (Karacabey), Kirmastı (Mustafakemalpaşa) vb. yerlerde yoğun bulunmaktaydılar.

Ermeniler, Pazarköy (Orhangazi) dolaylarında Cedid (Yeniköy), Gürle –gayrimüslim, Sölöz-gayrimüslim, İnegöl'e bağlı Cerrah, Cedid (Yenice) vb. yerlerde yoğunlaşmışlardır.

Yahudilerin ise, Roma'nın eline geçtiği tarihten beri Prusa'da yaşamakta oldukları, ancak 1492'de İspanya'dan sürülenlerden bir bölümünün de Bursa'da yerleştikleri bilinmektedir (Bursa Ansiklopedisi, 2002).

Bazı kaynaklarda Yahudilerin İstanbul ve Bursa'ya 16. yüzyıl ortalarında İspanya'dan kovulduktan sonra yerleştikleri belirtilmektedir. Ancak, Sultan Orhan 1326'da Bursa'yı aldığı anda Hisar içinde yaşayan gayrimüslimler arasında Yahudilerin bulunduğu, bunların büyük bir kısmının diğer gayrimüslimlerle birlikte kenti terk ettiği, kalanların ise güvenlik nedeniyle sur dışına çıkarılarak Hisar'ın kuzey dibine yerleştirildiği, Orhan Bey'in de Kuruçeşme veya Yahudilik denilen bu bölgeye su getirerek vakfettiği kaynaklardan anlaşılmaktadır. Yahudilerin 15. yüzyılın sonunda Hisar'ın kuzey dibindeki Kuruçeşme'de, Bursa'nın güneyinde Maksem ile Hamzabey arasında Eski Yahudilik denilen alanda veya Merinos'un kuzeyindeki Yahudi mezarlığının yakınında yerleşmiş oldukları hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Ancak 16. yüzyılda Bursa'da değişik mahallelere dağılmış olan diğer azınlıkların aksine Yahudilerin sadece Kuruçeşme mahallesinde yaşadıkları pek çok kaynak tarafından doğrulanmaktadır. Bu yoğunlaşmanın Musevilerin cemaat dayanışmaları nedeniyle olduğu düşünülebilir, hatta Kuruçeşme mahallesinin doğu ve han taraflarına güvenlik nedeniyle sağlam birer kapı yaptırıldığı bilinmektedir (Türkün Dostoğlu, 2001).

Şekil 2.20 Hisar’da Yahudi Mahallesi (Türkün Dostoğlu, 2001)

Hisar yamaçlarına dayanan Yahudi mahallesinde, iki üç katlı ahşap konutlar ve bazılarının zemin katlarında dükkanlar görülmektedir. Cadde üzerindeki insan grupları incelendiğinde Müslümanlarla gayrimüslimlerin yaşantılarını birlikte sürdürdükleri anlaşılmaktadır (**Şekil 2.20**).

Bursa'da bir Ermeni mahallesinde konutlar **Şekil 2.21** ve **Şekil 2.22**’ de görülmektedir. Üç katlı, cumbalı konutlar Türk mahallelerindeki konutlardan farklı gözükmemektedir. Cumba altında düşük tavanlı ara katları olan konutların bazılarında zemin kadar dışa kapalı iken, bazılarında dükkan olarak değerlendirilmiştir. Yahudilerin aksine, kentsel alanların yanı sıra kırsal alanlarda da göçebe olarak yaşayan Ermenilerin, 19. yüzyılda kırsal alanlarda büyük oranda yerleşik düzene geçtikleri sanılmaktadır. Bu dönemde Bursa Sancağı’ndaki Ermeni’lerin önemli bir kısmı Pazarköy (Orhangazi)’de yaşamakta, bu civarda Gürle, Sölöz gibi nüfusu 2000’e ulaşan Ermeni köyleri bulunmaktadır. Ermeniler, genellikle kuyumculuk, terzilik, ayakkabıcılık gibi çeşitli zanaatlarla uğraşmaktadır. Bursa’da ipekçiliğin gelişmesinde önemli katkıları olan Ermeni’lerin Kapalıçarşı’daki esnafın da çoğunluğunu oluşturduğu bilinmektedir (Türkün Dostoğlu, 2001).

Şekil 2.21 Ermeni Mahallesi, 1980 (Türkün Dostoğlu, 2001)

Şekil 2.22 Aynı mahallenin 1913’de çekilmiş resmi (Türkün Dostoğlu, 2001)

2.4.2 Bursa’nın Coğrafi Yapısı

Bursa Olympos Dağı (Uludağ veya Keşiş Dağı) eteklerinde yamaçlar üzerine kurulmuş kıvrımlarla akan Nilüfer ırmağının suladığı verimli ve toprağı iyi işlenmiş bir ovaya hakimdir. Şehri çevreleyen sık bitki örtüsü ile mahalleleri arasında yükselen çınar ve serviler, onun Yeşil Bursa diye adlandırılmasına neden olmuştur. Şöhretini doğal konumu ve zenginliği yanında, sağlıklı havasına, kaplıca sularına ve Osmanlı Devleti’nin meşhur isimlerini ve önemli olaylarını hatırlatan anıtlarının sayı ve kalitesine borçludur (Gabriel, 1958).

Bursa’nın yerinin belirlenmesinde Uludağ’ın yamaçlarında ovadan 60 metrelik bir yarla ayrılan topografik terasın özel bir rolü olmuştur. Bursa’nın bir kale kent olarak kurulması bu coğrafyanın getirdiği sonuçtur (Şekil 2.23).

Bursa kuzeyde Marmara Denizi, İstanbul’un Yalova ilçesi ve Kocaeli topraklarıyla, doğuda Bilecik, Güneydoğuda Kütahya, Güneybatı ve Batıda Balıkesir illeriyle çevrilmiştir.

Şekil 2.23 Bursa kalesinin güneyindeki Pınarbaşı semtinden çekilmiş olan bu fotoğrafı 1865 yılı civarında çekilmiş olup, Bursa'nın organik biçimde yerleşmiş mahallelerini göstermektedir. (Türkün Dostoğlu, 2001)

Bursa İli topraklarının yaklaşık yüzde 35'ini oluşturan dağlar, genellikle doğu-batı doğrultusunda uzanır. Başlıcaları Uludağ ile Samanlı, Katırlı, Asarcık (Hisarcık) ve Sincan dağlarıdır. Bu dağlık yapı şehrin doğu-batı yönünde gelişmesine, Bursa evlerinin de eğimi kullanacak biçimde şekillenmesine sebep olmuştur.

Bursa İli'nin kuzey sınırını oluşturan Samanlı dağları, doğu - batı yönünde uzanır. İznik kuzeyinden itibaren Elmalı dağı (1 250), İznik gölü kuzeyinde Dikmen (704) ve Karlık dağı (897), Orhangazi batısında Karaincir tepesi (966), Gemlik kuzeyinde Samanlı dağı (867) ve Kamburuna doğru Dazdağı (922) yükseltileriyle uzanır. Karaburun'da sona ererse de batıda yeniden deniz yüzeyine çıkarak İmralı adasını oluşturur. Samanlı dağları İznik gölü ve Gemlik körfezi kuzey sınırını oluşturur.

İznik gölünün güney sınırını oluşturan Katırlı dağları, daha batıda Mudanya dağları adıyla Gemlik körfezinin de güney kıyılarını sınırlar. İznik gölü ve Yenişehir ovası çöküntülerini birbirinden ayırır.

Dağ bloğunun güney ve kuzey yamaçları, akarsuların açtığı derin vadilerle parçalanmış durumdadır. 2000 metre yükseklikten itibaren buzullar ve buzul gölleri görülmektedir (Karagöl, Aynalıgöl. Kilimliçöl gibi). Pleistosen'e ait bu buzul ve göllerin oluşumunda, dağın

denize yakınlığı ve genel doğrultusunun denizden etkilenebilir durumda olması rol oynamaktadır.

Bu kuzey dağ sıralarının güneyinde, bir leğen örneği, üç çukur ve düz ova birbirine bitişik uzanır: İzmit, Adapazarı ve Düzce ovaları. Her üç ovanın da denizden yüksekliği pek fazla değildir. Düzce ovasının kenar kesimlerinde, denizden yükseklik en fazla 250 m.dir. Düzce ovasının doğu taraflarında, Kuzey-Batı Anadolu'nun sınırına gelinir. Ovanın yüksekliği 750 m.ye çıktığında, Bolu ovası kendini gösterir. İzmit-Adapazarı yolunda maksimal yükseklik 20 m., Adapazarı-Düzce yolunda 250 m.dir. Bu üç ova, doğu-batı yönünde ulaşım olanağı sağlar.

İzmit-Düzce ovalarının güneyinde, Yalova dağı ve onun doğu yönündeki uzantısı yer alır. Bu engebeli bölge batıda 1606 m. yükseklikte iken, doğuda 1780 m.ye yükselir ve Karadeniz kıyı dağlarına kavuşur. Bu dağlık bölgenin güneyinde Gemlik-İznik-Geyve ovaları bulunur. Bu birbirini izleyen ovaların denizden yükseklikleri, Geyve yakınlarında 100 m.nin altına iner. Adıgeçen ovalar boyunca, doğu-batı yönünde ulaşım gerçekleştirilebilir, ama Yalova dağları, bu engebelerin kuzeyindeki ovalık bölgeye geçişi büyük ölçüde güçleştirir.

Daha güneyde uzanan Mudanya dağları, batı kısmında Marmara Denizi'nin, doğu kısmında da Gemlik-Geyve ovalarının güney kısmını oluşturur. Dağ silsilesinin Bandırma-Mudanya arasında 764 m. yükselen batı kısmı, 1296 m.ye kadar ulaşan doğu kısmından açık bir şekilde alçaktır. Bandırma'da kıyı dağları, vadilerle yarılmıştır, bu yüzden de denizden iç kısımlara doğru rahatça buradan bağlantı kurulabilmektedir. Ayrıca Mudanya yakınında da 250 m. yükseklikte bir boğazdan deniz kıyısına geçiş olanağı vardır.

Mudanya dağlarının güneyinde Kuzey-Batı Anadolu'nun en büyük ovalık kısmı bulunur. Bu kesim, batıdan doğuya doğru 5 ayrı ovadandır: Gönen Ovası, Manyas Ovası, Uludağ Ovası, Bursa Ovası ve Yenişehir Ovası. Bu ovalardan batıdaki 4'ü, deniz yüzeyinden çok az yüksektir. Bu kesimde iki göl vardır. Bursa-Mihalıç (Karacabey) arasında maksimal yükseklik 150 m.dir. Ancak Yenişehir bir ovası, batıdakilerden açık bir şekilde ayrılır. Bursa ovasından sonra, arazi birden yükselir. Bursa-Yenişehir arasında maksimal yükseklik 300 m.ye ulaşır. Yenişehir çevresinde ovanın tabanı 250 m. eş yükselti eğrisi ile sınırlanmıştır (Ergenç, 2006).

Bursa Ovası, Uludağ bloğu ile Katırlı ve uzantısı konumundaki Mudanya dağları arasında, doğu - batı doğrultusunda uzanır. 39.218 hektarlık alanı kaplar. Uludağ'ın kuzey eteklerinde kurulan Bursa kenti, sanayileşmeyle başlayan hızlı kentleşme dolayısıyla ovaya doğru yayılmış ve bunun sonucu olarak ovanın önemli bir bölümü konut alanına dönüşmüştür.

Bursa şehri, bir taraftan ovaya doğru inmek, diğer taraftan da eğimi uygun olan yerlerde dağın ilk yamaçlarına tırmanmak üzere, bir taraça ve şev üzerinde kurulmuştur. Şehrin doğudan batıya doğru kilometrelerce uzunluğu varsa da genişliği çoğunlukla 1 km.yi geçmez.

Kuzey-Batı Anadolu'nun açıklanan doğal yapısı nedeniyle, Bursa büyük ölçüde, Gönen ile Yenişehir arasında uzanan ovalık bölgeye bağlıdır. Bursa'nın tarımsal çevresini, güneye ve doğuya doğru daha fazla genişletmek mümkün değildir. Buna tabiat imkan vermez. Bursa için genişleme, kuzey yönündedir (Ergenç, 2006) (**Harita 2.5**).

Bursa İli akarsular bakımından zengin sayılmaz. Büyük ve bol su akıtan akarsular yoktur. Çoğunlukla Uludağ eteklerinden çıkarak önemli bölümüyle Marmara'ya, bir bölümüyle Göksu çayı aracılığıyla Sakarya'ya, bir bölümüyle İznik gölüne ve bir bölümüyle de Emet çayı aracılığıyla yine Marmara'ya dökülen bu akarsuların çoğunluğu, düzenli olmayan ve mevsimlere göre değişen debilere sahiptir.

Şehir, büyük kısmıyla Uludağ'dan inen ve ilkbaharda karların erimesinden sonra bol su getiren iki dağ akarsuyunun birbirine bitişik, alüvyonlu alanları üzerinde bulunmaktadır. Bu akarsulardan batıdaki Cilimboz, doğudaki suyu daha bol olan ve iki kolla beslenen Gökdere'dir. Bol suyuna uygun olarak Gökdere'nin alüvyonal alanı Cilimboz'unkinden daha belirgindir. Öyle ki, şehrin orta ve doğu kesimleri, Gökdere'nin alüvyonal alanı üzerinde yer alır. Doğudaki Gökdere'nin kolları olan akarsuların alüvyonlu alanları birbirine bitişik uzanır. Doğuya doğru, Uludağ'ın alt yamacı ile gerçek Bursa arasındaki alanlar, inşaata en elverişli yerlerdir. Cilimboz'un batısındaki alan, bu açıdan daha az elverişlidir. Gökdere'nin birikintileri ile dolan, Uludağ'ın alt yamaçları, denizden 250 m. yüksekliktedir ve ovaya doğru bu yükseklik, 130 m.ye kadar alçalır. Bu birikinti alanı, doğuya doğru genişlerken batı tarafta, bugünkü Kültürpark'a doğru gittikçe daralır. Şehrin önünde kuzeye doğru uzayan asıl Bursa ovası, Bursa'dan 10 km. uzaklığa kadar 100 m. dolaylarına iner. Bundan sonra kuzeyin sarp yamaçları başlar. Bursa ovasının bu hafif eğimi, ovayı anlayan akarsuların kuzeye doğru akıntılarını sağlar. Aynı zamanda bu eğim, şehir alanlarının bataklıktan korunmasını hazırlamaktadır (Ergenç, 2006).

Bursa İli'nin iki büyük gölü İznik ve Uluabat gölleri, yer kabuğunun geniş çanaklar biçimini alan çöküntülere uğraması ve bu çöküntü alanlarının su ile dolması sonucu oluşan tektonik göllerdir. Bu iki gölün dışında, Uludağ doruğunun 8 kilometre doğusunda kar suları ile oluşmuş Karagöller ile, Yenişehir ovasında ve Samanlı dağları üzerinde iki küçük göl bulunmaktadır. Ayrıca irili ufaklı akarsular üzerinde inşa edilen barajların gerisinde göletler oluşmuştur (Bursa Ansiklopedisi, 2002).

Bunca yer üstünde su kaynağına sahip olan Bursa yer altı su kaynakları açısından da oldukça zengindir. Bursa'nın bu özelliği tarımda zengin bir bölge olmasını sağlamıştır. İpekböceği üretiminde gerekli olan nemli hava ve dut ağacı yetişmesi için uygun iklimi sahip olması Bursa'da ipekböcekçiliğinin kolaylıkla yayılmasına olanak sağlamıştır.

2.4.3 Bursa'nın İpekçilik Merkezi Olmasında Konumunun Önemi

Bursa, Orhan Bey zamanından itibaren ticarete gelişmeye başlamış, kısa sürede dünya ticaret yollarının önemli bölümünün içinden geçtiği bir şehir olmuştur. Batıya mal taşıyan doğulu kervanların ve pek çok millettten tüccarların geldiği uluslararası bir ticaret merkezidir. Bu durumun oluşmasında Orhan Gazi'nin yönetim politikası ve bununla birlikte Bursa'nın konumunun da önemi büyüktür.

Bursa'nın son yedi yüzyıllık tarihi içinde kentin kaderinin belli bazı konumsal özelliklere ve temel işlevlere bağlı kaldığı hemen görülmektedir. Bu boyutlardan birincisi Bursa'nın verimli bir ova ve genişçe bir tarımsal alan içinde merkezi yer olmasıdır. İkincisi İstanbul gibi bir dünya kentinin çok yakınında olması ve onunla özel ilişkiler içinde bulunmasıdır. Üçüncüsü ise uluslararası ticarete önemli bir merkez olma niteliğidir. Dördüncüsü özellikle ipek ve ipekli dokuma başta olmak üzere bir sanayi merkezi olma işlevinin varlığıdır. Beşincisi ise kaplıcaları dolayısıyla bir dinlenme ve tedavi merkezi işlevi görmesidir.

Bursa verimli bir ovanın güneyinde birden dik olarak yükselen bir dağın eteğindeki kuzeye bakan bir terasta yer almaktadır. Bursa'nın coğrafi konumu sadece bu jeomorfolojik nitelikleriyle özetlenmez. Buna yüzyıllar boyunca bir dünya kenti olma niteliğini korumuş olan İstanbul'a uzaklığını da mutlaka eklemek gerekir. İstanbul'a kuş uçuşu 100 km. uzaklıktadır. Bu 100 km.'nin 70'i denizyolu, 30'u karayoludur. Şehrin İstanbul'la böyle bir ilişki kurması mimarisinin de İstanbul evleri ile benzerlikler taşıması sonucunu doğurmuştur.

Kenarında yer aldığı verimli ova, bir merkezi yerin oluşumu için gerekli artık üretiminin koşullarını sağlamakta, sırtını yasladığı dağ ise kentte yaşayanlar ve kentte yer alacak olan sanayi üretimi için gerekli bol suyu sağlamakta, dağ eteğinde ovadan 60 m.lik dik bir yarla ayrılan teras savunmaya uygun bir kalenin yapılmasına olanak vermektedir. Bu koşullar bir sanayi öncesi kentinin oluşumu için çok uygundur. Ama onun büyük bir ticari merkez olmasını açıklamakta yetersiz kalır. Bunu açıklamakta ise kentin İstanbul'a göre konumu ve buna bağlı olarak uzun mesafe ticaret yollarının biçimlenişi önem kazanmaktadır. Bursa'nın İstanbul'a uzaklığı, içinde yer aldığı politik sistemin niteliğine göre hem yeni bir büyük kentsel merkezin doğmasını önleyecek kadar yakın, hem de yeni bir büyük kentsel merkezin doğmasına olanak verecek kadar uzaktır (Tekeli, 2007).

Bursa, daha Orhan Bey zamanından itibaren Doğu-Batı ticaretinin önemli bir merkezidir. Doğu'dan kervanların, Batı'dan İtalyan tüccarının geldiği bir merkez durumuna gelmiştir, daha XV. yüzyılın ikinci yarısında Rusya'dan tüccarlar Bursa'ya gelmekteydiler. Bursa, Mısır ve Suriye üzerinden Hint mallarının geldiği ve Batı'ya aktarıldığı uluslararası bir ticaret merkeziydi. Özellikle Bursa'nın uluslararası bir ticaret merkezi halinde yükselmesiyle -ki bu faaliyet daha Orhan Bey zamanında başlamıştır- şehir İran'dan gelen ipek kervanlarının merkezi olmuştur. Bu ipek Batı'da kapitalizmin ilk safhasında ipek sanayinin beslenmesi için gerekliydi. Pera'dan gelen Yahudi ve İtalyan tüccarların İstanbul'un fethinden önce Bursa'da önemli ölçüde faaliyet gösterdikleri tespit edilmektedir. Yani İstanbul'un fethinden önce Akdeniz Hristiyan tüccarları ve Yahudiler, ipek, baharat, hatta Sakız Adası'nın sakızını gelip Bursa'dan alıyorlardı.

Eskiden Akdeniz ve Avrupa ipek sanayisini besleyen ipek ürünü, İran'ın kuzey eyaletlerinden Tebriz'den gelir, buradan Van Gölü'nün üzerinden Halep'e inerdi. Bu, İpek Yolu idi. Bu yolu kullananlar Osmanlı beyliğinin kuruluşundan itibaren kuzey yolunu seçmeye başladılar. Kervanlar artık Tokat üzerinden Sakarya'ya oradan Bursa'ya gelmeye başladılar. İpek yolunun Bursa'ya gelmesi önemliydi ve Bursa'ya senede 5-6 kervan gelmekteydi. Tebriz'den Bursa'ya gelen İran ipeği, Akdeniz ipek sanayisi için önemli olmuştur. İtalya'daki Floransa ve Cenova'da yükselen bu sanayi bütün Avrupa'yı ipekle bezemekteydi. Beklenen ipek, Bursa yolu ile Avrupa'ya geçmekteydi. İranlı kervanlar ipeği buraya bırakırlar, buradan ipek Cenevizlilerin elindeki Pera'ya geçirilirdi. Bursa'da Yahudiler, Cenevizliler ve Florasanlılar bu ipeği kapışmak için mücadele etmekteydiler. Avrupa ipek sanayisi için bu iş o kadar önemli olmuştur. Bursa'dan Pera'ya ulaşan ipek, deniz yoluyla İtalya'ya geçiriliyordu.

Bursa'da kurulu ipekli sanayi içinde, en aşağı bin tezgah bulunmaktaydı. Gelişen yerli sanayi Bursa'da doğunun bütün inceliklerini yansıtan kumaş imalatına imkan sağlamıştır.

Bursa'nın ticari, ekonomik hayatını etkileyen başka bir yol, Hindistan yoludur. Hindistan'ın türlü zenginlikleri, baharatı, kıymeti taşları önce Mekke'ye gelmiş, Mekke kervanları Şam, Halep üzerinden Anadolu'yu takiple Akşehir üzerinden Bursa'ya gelmişlerdir. Yani Bursa aynı zamanda bir baharat merkezi olmuştur.

Bursa, Akdeniz'e Sakız üzerinden de bağlanmaktaydı. Sakız Adası kapitülasyon almayan Avrupalı tüccarların toplandığı bir merkezdi. Oradan Avrupa malları Çeşme'den Bursa üzerine gelmekteydi. Bu üçüncü yoldu. Dördüncü yol Bursa'dan Gelibolu üzerinden Rumeli'ye ve oradan kuzey memleketlerine giden yoldur (İnalcık, 2007).

Bursa'da ticaret ve sanayi, kentin kurulduğu yerin coğrafik özellikleri, büyük kentler ve ticaret yolları ile kurduğu ilişkiler sayesinde gelişme göstermiş kısa sürede Bursa bir merkez haline gelmiştir. Batı'nın ve Bizans'ın, Doğu ile ticaretini sürdürebileceği güvenli yollar, Osmanlıların denetimine girmiştir artık. Bursa, hem çok canlı bir uluslararası ticaret merkezi, hem de ipekleriyle ünlü bir kent olmuştur.

3. BURSA'DA SİVİL MİMARLIK GELENEĞİ

Bursa 1326'da Orhan Gazi tarafından ilk fethedildiğinde Çanakkale'den Eskişehir'e kadar uzanan küçük ve yeni bir devlettir. Anadolu ve Rumeli'ye doğru gelişen bu devlet yaptığı seferler ve aldığı topraklar nedeniyle yeni imar hareketlerine ihtiyaç duyuyordu. Yeni alınan topraklarda daha önce yaşamış milletlerin yapıları bulunuyordu fakat Osmanlılar kendi örf ve geleneklerine uygun yeni binalar yapma ve mimarilerini geliştirme ihtiyacı duydular. Surların içine sığmayıp dışarı taşarak gelişen şehirlerden biri olan Bursa'da yeni mahalleler ve ticaret merkezleri kuruldu (Yüksel, 1996).

Bursa gerçek kimliğini Osmanlılar döneminde kazanmıştır. Selçuklu döneminin kültürel yoğunluğunun bu bölgelere varamamış olması ve Osmanlı uç beyliğinin kısa sürede devlet olarak Bursa'ya ulaşması bu yörelerde Türk kültürünün hızla yaygınlaşması sonucunda gelişmiştir. Anadolu - Türk evinin en eski ve en özgün örneklerini son otuz yıl öncesine kadar Bursa'da bulmak mümkün olmaktadır. Bursa'da günümüze ulaşabilmiş evlerin büyük bir bölümü son dönemin orta ve dar gelirli ailelerine aittir. Bu nedenle küçük ve yalın örneklerdir. Çünkü varlıklı aileler son kırk yıl içinde evlerini yıkarak arsalarına imar planlarına göre apartmanlar yaptırmışlardır (Sözen ve Eruzun, 1996). Bursa'nın gelişen sanayi ve kırsal bölgelerden kente göçlerin yoğun olduğu bir bölge olması nedeniyle sivil mimari örnekleri büyük hızla yok olmaktadır.

Orhangazi'nin Bursa'yı fethinden Barok mimari tarzının yayılmasına kadar devam eden ve dört yüz sene zarfında yapılan evlerden bugün ancak sayılabilecek kadar az bir kısmı kalmıştır. Bunun sebebi de binaların ahşap olması, bir çok yangında bu evlerin yanması ve bazılarının da 1854 Bursa depreminde yıkılmış olmalarıdır. Dini ve resmi yapılara nazaran sivil mimarinin inşa tarihlerini tespit etmek çok güçtür. Fakat İkinci Murat evi gibi (**Şekil 3.1**) bazı önemli evlerin 600 senelik bir geçmişi olduğu düşünülmektedir (Tomsu, 1950).

Şekil 3.1 Muradiye semtinde II.Murat evi (Anonim 1)

Bursa evlerinin büyük çoğunluğu 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilen yapılardır. 15. ve 16. yüzyıl evleri kerpiç olmasına rağmen sonraları ahşap strüktürlü ve bağdadi sıvalı olmak üzere biçimlenmiştir. Asıl Bursa karakteri, ahşap malzemenin ağırlıklı olarak yapı bünyesine girmesiyle doğmuştur (Sözen ve Eruzun, 1996).

3.1 Geleneksel ve Yöresel Bursa Konutları

3.1.1 Bursa Evlerinin Yapısal Özellikleri

Türk evi; Marmara evi, Trakya'da; İstanbul, Silivri, Tekirdağ, Anadolu'da; Gebze, İzmit, Geyve, Lefke, Bilecik, Yenişehir, İnegöl, Bursa, Mudanya, Tirilye (Zeytinbağı) gibi var olan evleri bakımından önemli merkezlere yayılmıştır. Bursa bölgesindeki evler, İstanbul'a yakınlıkları dolayısıyla en fazla İstanbul etkisi altında kalmışlardır.

Bursa, eski evleri bakımından çok zengindir. Bunlar arasında 17. yüzyıldan kalma tuğla dolgulu veya sıvasız olanları da vardır. Şimdi bu evlerin çoğu ya yıkılmış ya da değiştirilmiştir. 17. yüzyıl klasik Türk evinin etüdü için Bursa evlerinin önemi büyüktür, İstanbul'da uzun zamandır var olmayan ev tipleri burada bulunabilmektedir. Özellikle dış sofalı evlere ait karakteristik ve bozulmamış örnekler saptanabilmektedir. Bursa evlerinin 18. ve 19. yüzyıllara ait güzel örnekleri de görülebilmektedir. Bununla beraber, İstanbul'un 19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan tahta kaplamalı evlerine burada rastlanamaz. Mudanya evleri

Bursa evlerine çok benzemekle beraber, İstanbul etkisini daha fazla duyururlar (**Şekil 3.2**). İki şehir arasındaki üslup birliğinin her zaman var olmuştur (Eldem, 1984).

Şekil 3.2 Mudanya’da geleneksel bir ev

Konut, birey ve ailenin temel gereksinimlerinden birini karşılayan bir barınak, toplum için ise sosyal, ekonomik ve mekansal anlam taşıyan bir oluşumdur. Tarihsel gelişim içinde konut, doğanın etkilerine ve toplumsal yaşamın gereklerine göre oluşmuş ve gelişmiştir. Osmanlı döneminde Bursa kenti organik olarak gelişmiş; konutlar kerpiç, taş, tuğla ve ahşap gibi yerel malzemeler kullanılarak, sosyal yaşantıya yanıt verebilecek biçimde iki, üç katlı ve genellikle avluların etrafında şekillenen özel, yarı özel ve genel mekanların ilişkilendirilmesiyle oluşmuştur (Türkün Dostoğlu, 2001) (**Şekil 3.3**).

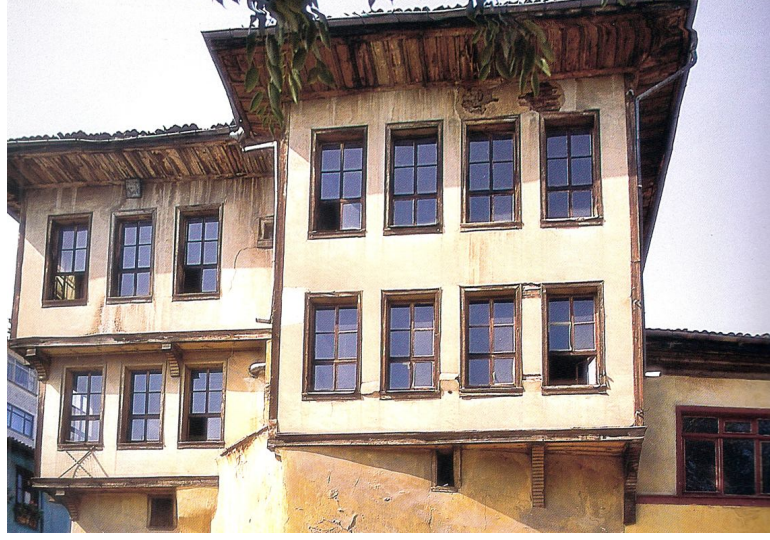
Bursa evlerinde zemin kat genellikle kagir olup, üst kat dolma olarak inşa edilmiştir. Yollar genellikle arsalara nazaran eğimli bulunduklarından alt kat duvarı yola doğru paralel olarak alınmış, üst katlarda düzgün dikdörtgen odalar elde edebilmek için, bu üst katlar zemin kat duvarları üzerine üçgen çıkıntılar şeklinde taşınmışlardır (**Şekil 3.4**). Evin cephesi çok uzun olduğu takdirde bu çıkıntılar oda sayısı kadar tekrar edilmiştir. Bu çıkıntılar eğri ahşap desteklerle taşınırlar. Bu destekler eğimli, kare ve çapraz çizgilerden oluşan elemanlarla süslenmişlerdir.

Şekil 3.3 Fotoğraf, Gökdere'nin güney tarafında Uludağ'a yakın bir noktada 1913 'de çekilmiş olup, dere yatağı ile batı yamacındaki konutları göstermektedir (Türkün Dostoğlu, 2001)

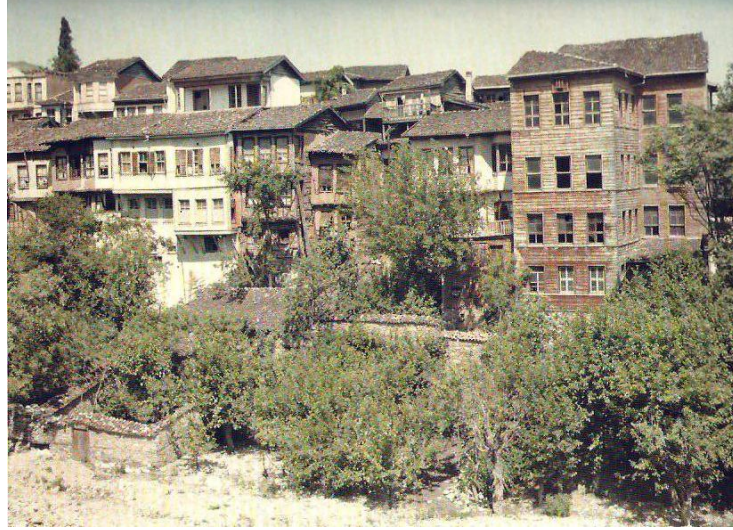

Şekil 3.4 Bursa, Misi Köy'de yola paralel zemin kat duvarı üzerine yapılmış üçgen çıkma.

Şekil 3.5 Gönye şeklinde çıkmaya örnek bir Bursa Evi (Sözen, 2001)

Yapısal olarak da, alt kat kagir üst kat dolma veya ahşap olarak çıkmaya şeklinde yapıldığından ayrı karakterde olan bu iki inşaat sistemi iki farklı kütle olarak çalışmaktadır. Bu nedenle bu katta pencereler sıra şeklinde açılarak bir kat daha hafifletilmiş bir form elde edilmiştir (Tomsu, 1950) (**Şekil 3.5**).

Şekil 3.6 Bursa'da Gökdere yamacında evler (Türkün Dostoğlu, 2001)

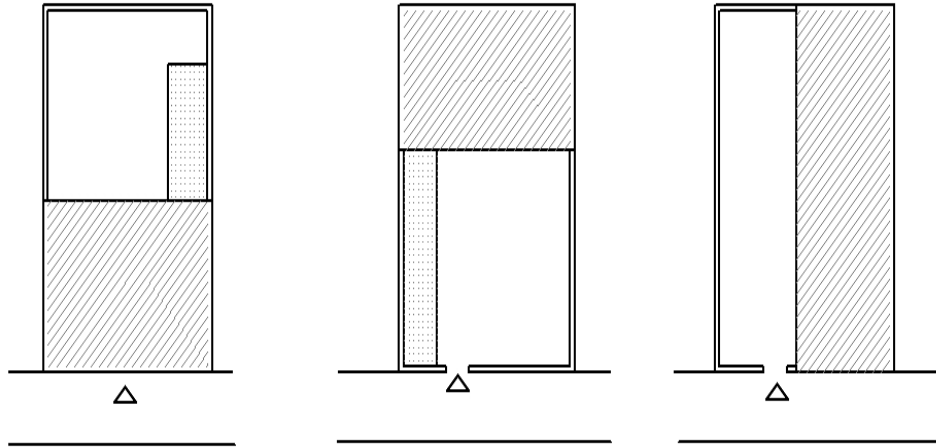
Fotoğrafta Irgandı Köprüsü'nün kuzeyinde Gökdere'nin batı yamacında çok katlı ahşap konutlar görülmektedir. Geleneksel Osmanlı konutları iki veya üç katlı olmasına rağmen,

buradaki konutlar Gökdere'nin yamacına yerleştiği için bazıları eğimden yararlanılarak dört katlı inşa edilmiştir (Türkün Dostoğlu, 2001) (**Şekil 3.6**).

3.1.2 Bursa Evlerinde Arsa Kullanımı

Planlamada arsanın küçük bir bölümünden faydalanılmaktadır. Genellikle arsalar küçük olarak bölünmüş ve planlamada arsanın %50 sine yerleşilmiş, arsanın binadan kalan kısmı bahçe olarak kullanılmıştır. Bursa evlerinin hemen hemen hepsinde bahçe vardır. Bahçelerde meyve ağacı dikilmiştir. Bu nedenle Bursa şehri her taraftan yeşil görünmektedir. Bursa'da suyun bol bulunması hemen hemen her evde çeşme, yalak, havuz yapılmasına sebep olmuştur (Tomsu, 1950). Arsanın bina olmayan kısmı sokaktan insan boyundan yüksek duvarla çevrilmiş ve evle sıkı bir ilişkisi olan bir bahçe oluşturulmuştur. Bu mekanların üzeri çatı şeklinde mertekler ve kaplama tahtaları ile örtülerek kiremitle döşenmiştir. Evlerin arsaya nazaran yerleşimi Leman Tomsu (1950)'ya göre üç esas üzerinedir (**Şekil 3.7**):

1. Birinci tipte bina arsanın sokak kısmına oturtulmuş, bahçe arka plana alınmıştır. Sokaktan doğrudan doğruya binaya girilir. Servis kısımları tek katlı bir kol olarak bahçenin bir yan duvarına bitleştirilmiştir.
2. İkinci tipte bahçe öndedir. Ev arka plana alınmış, servis kısmı yine bahçenin bir yan duvarında tek katlı bir kol olarak bitleştirilmiştir.
3. Üçüncü tip bahçenin yan plana alınmasıdır. Arsanın yola nazaran uzunluk ve derinliğine göre farklı şekilde yerleşimler mevcuttur.

1. Tip: Bahçe Arkada

2. Tip: Bahçe Önde

3. Tip: Bahçe Yanda

Şekil 3.7 Evlerin arsaya yerleşim biçimleri (Tomsu, 1950)

Birinci tipte bahçe arka plana alındığından sokak kapısı doğrudan doğruya binanın altındadır. İki ve üçüncü tipler sokak kapısının hem evde hem de bahçe duvarında yapılmasına imkan verirken Bursa evlerinde genellikle bahçeden girişi tercih ettikleri görülmektedir. Sokak kapısı bahçe duvarındadır. Dışarıdan önce bahçeye girilir. Genellikle üst katın yükünü taşıyan direkli bahçeye karşı açık bir yerden binanın içine girilir. Bu şekildeki sokak kapıları hem mimari bakımından önemini göstermek ve hem de dış etkenlerden korunmak üzere sundurmalı olarak yapılır.

3.1.3 Bursa Evinde Mekan Organizasyonu

Bursa evlerinde çok gelişmiş bir yerleşim kültürü görülmektedir. Bu evler sofalar, taşan katlar, geniş saçaklar ve cumbalar ile esas kütleyle doğal biçimde bağlanan eklerle çok yüksek bir mimari etkiye sahiptirler. Bu etki süslemeli kafesler ile açık renkte dış sıvaların, güneşten kararan ahşap iskeletin ve kırmızı kiremitlerin renk oyunları ile bir kat daha artar.

Evin dışı, iç bünyesinin bir aksidir. Türk'ler evlerinde rahat ve sükunet aradıklarından odaların iç süsleme ve tefrişinde, evin cephelerine oranla daha fazla önem vermişlerdir. Odaların süslemesi, çok zengin oymalı ve boyalı bir tavanla, grup halinde dolaplarla, bölmelerle canlandırılmış duvarlarla ve zengin renklerle büyük özenle yapılmış halı, örtü ve yastıklarla, ahenkli bir hale getirilmiştir.

Genellikle iki veya üç katlı olan geleneksel konutlar, zemin katlarında dışa kapalı, ancak birinci katlarındaki çıkmalar aracılığıyla sokakla bütünleşen ve çoğunlukla çeşitli üretim eylemlerinin sürdürüldüğü, mutfak, tuvalet gibi işlevleri de barındıran bir iç avluya dönük olarak inşa edilmiştir.

Türk'ler evin iç hayatının dışarıdan görünmemesine çok büyük bir özen gösterdiklerinden genellikle zemin katlarında pencere açmamışlardır. Bu nedenle ışıksız ve güneşsiz olan bu katlar ikamete ayrılmadıklarından evlerde ve konaklarda en önemli kısımlar üst katlardır. Çok sayıda pencere açılarak bol ışık sağlanan bu katlarda, ferah bir hayat geçirebilme imkanı sağlanmıştır (**Şekil 3.8**).

Evin bölümleri; sofa, selamlık, harem, hizmetçi odaları, mutfak, kilerler ve tuvalet şeklindedir. Daha konforlu evlerde bunlara ek olarak zemin katında bir hamam ve evi tamamlayıcı bir avlu ile bahçe bulunur.

Mutfak çoğunlukla bahçededir ve binadan ayrıdır (A10). Mutfaklar kagir ocaklı olup onların yanında da mahzenler, hamam su hazneleri, ahırlar gibi tamamlayıcı kısımlar bulunur. Evlerin özel hamamları da vardır. Bu hamamlar konağa bitişiktir ve haremin birinci katından bir kapı ile geçilir (A11).

Zemin katı servis katı olarak, mutfak, ambarlar ve taşlık gibi ek kısımlara ayrılmıştır. Bu katın dışı penceresi olmayıp ışığı bahçeden alır (A3, A4). Basit evlerde zemin topraktır. Diğer evlerde çeşitli renklerde simetrik ve halı deseninde süslenmiş döşeme taşları ile döşelidir. Bu katın bahçe tarafında yükseklik genellikle 2,5 metreyi geçmez. Çoğunlukla rutubetli ve karanlık olan bu katlar manzara görme ve ferah yaşama imkanını vermediği için oturma katı olarak kullanılmazlar.

Zemin katta yapılması gereken odalar ara kat olarak yapılmış ve taşlıktan bir miktar yükseltilerek sokağa açılan pencerelerinin insan boyundan yüksekte kalmaları sağlanmıştır (**Şekil 3.9**). Bu ara kata taşlıktan bir merdivenle çıkılır. Bazen da merdivenin sahanlığından geçilir. Bu odalar genellikle harem odaları olarak kullanılır. Dışarı açılan bir penceresi de vardır. Bu pencereden ev kadını alt katı kontrol edebilir. Alt katın açık ahşap konstrüksiyonlarının çoğunlukla hiç süslemesi yoktur.

Şekil 3.8 ve Şekil 3.9 Bursa, Cumalıkızık Köyü'nde evler (Sözen, 2001)

Bugünkü gibi, bir ev planının düzeninde her ihtiyaç için özel odalar ayrılması görülmez, çünkü Türk evlerinde her oda bu ihtiyaçları karşılayacak bir şekilde düşünülmüştür. Birinci katta evin efendisinin oturduğu ve misafir kabul ettiği odalar vardır. Türk evlerinde odalar, kullanım önemine göre bugünkü gibi yemek odası, yatak odası, oturma odası vesaire gibi kısımlara ayrılmamıştır. Her oda hem oturma, hem yatma, hem de yemek odası olarak kullanılabilecek bir şekilde yapılmıştır.

Evin en önemli odaları birinci kata alınmıştır. Bu katta bahçeden veya taşlıktan bir merdivenle çıkılır. Bu merdiven bahçeye bakan ve önü açık bir sofaya çıkar (A1, A3, A4, A5, A6, A7, A8). Burası revak şeklindedir. Üstünü örten tavan direklere bindirilmiştir. Odalar bunun etrafındadır. Yaz günleri ailenin hayatı hep burada geçer. Kışın soğuk aylarında bahçeye karşı açık tarafına perdeler gerilerek soğuk rüzgarlardan korunur.

Bu sofaların plan ve vaziyetleri dışarıdan ve çevre evlerden görünmeyecek bir şekilde düzenlenmiştir. Korkuluklar üzerine insan boyunda kafesler konulmuştur. Odaların bu sofaya açılan kapıları ancak bir insan girebilecek kadar küçüktür ve genellikle tek kanatlıdır. Bazı odaların bu sofaya açılan pencereleri vardır (Tomsu, 1950).

XIX. yüzyıl öncesine kadar, Anadolu'nun iklim koşullarının çok sert olmadığı kesimlerinde dış sofalı evlerin yaygın olduğu kabul edilmektedir. Bursa evleri de, XIX. yüzyıl ortalarına kadar dış sofalı örneklerle gelişmiştir. Ancak pencere camlının Anadolu'da da kullanılmaya başlamasından sonra, soğuklardan korunabilmek amacıyla tamamen açık olan sofaları kapatma eğitimi yaygınlaşmıştır (A2).

En eski açık sofalı plan tipleri, odaların sofadaki diziliş biçimlerine göre sınıflandırılabilir. I, L ve U biçimindeki planlardan en çok kullanılan L planlarıdır. Bursa evlerinin açık sofalarının bir köşesinde çoğunlukla köşkler ve tahtlar bulunması, plan tipini L'ye dönüştürmüştür. Oda sayılarının çoğalması, evin yatayda büyümesini sağlamıştır. Bazen iki uçta köşe yapıldığından, büyük evlerin planlanmasında U tipi tercih edilmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış sofa iç sofaya dönüşmüş, özellikle karniyarık türü Bursa evlerinin alt katı kerpiç, kerpiç dolgulu ahşap ya da taş duvarlarla inşa edilmiştir. Üst katlar ahşap karkas, çoğunlukla yan yana dizilmiş olan düşey dikmelerin arası tuğla dolgudur. Tuğla dolguların farklı biçimde yapılması, bazen derzlerin eğimli olması ve motifler oluşturmaları, yapı estetiğine de farklı bir değer kazandırmıştır (Sözen, 2001).

3.1.4 Bursa Evinde Cephe Düzeni

Sokağa açılan pencereler Türklerin yaşayış tarzı ve adetlerine uyacak bir şekilde yapılmışlardır. Yani ev hayatını dışarıdan göstermeyecek kafeslerle örtülmüşlerdir. Türk mimarisi bu kafeslerle dış görünüşü ile büyük bir karakter ve önem kazanmıştır. (Leman Tomsu- Bursa Evleri). Alçı baş pencereleri dekor amacı ile kullanılmıştır. Bu pencerelerden mihrap şeklinde işlenmiş olanları vardır. Bazılarında minareli cami şekilli köşk tasvirleri de mevcuttur (Eldem, 1996).

Resimdeki örnekte (**Şekil 3.10**), konutun zemin ve birinci katının duvarları taştan inşa edilmiştir. İlk yapıldığında sokağa tamamen kapalı olan bu katlardaki odaların pencereleri dış sofaya açılmaktadır. Konutun İkinci katının Muradiye külliyesine bakan ve fotoğrafta görülen doğu cephesinde ise göz seviyesinde dokuz, üstte beş adet pencere bulunmaktadır. Göz seviyesindeki pencerelerin kafeslerle örtüldüğü ikinci kalın duvarları ahşap dikmeler arasında merdiven motifi şeklinde tuğlalarla örülmüştür. Pencerelerdeki kafesler hem dışarıdan içerisinin görünmesini engeller, hem de bir güneş denetimi öğesi görevi üstlenmektedir. (Türkün Dostoğlu, 2001).

Şekil 3.10 Osmanlı döneminde Bursa (Türkün Dostoğlu, 2001)

Cephede ahşap kısımlar ve pencere doğrama ve pervazları, koyu ahşap renkleri ile büyük bir tezat oluşturur. Bahçelerin tarhında özel bir üslup görünmese de bazı eski evlerde şimşirden tarhlar yapılmış ve bunların ortasında kına, şebboy gibi çiçekler dikilmiştir. Evlerin cephelerinde ve saçak altlarında ve özellikle kagir binalarda kuşların barınması için küçük evler şeklinde yuvalar yapılır (Tomsu, 1950).

19. yüzyıldan sonra evlerin dış yüzleri tümüyle sıvandığından cephelerin karakteri oldukça değişmiştir. Buna rağmen yine de sınavın üzerine uygulanan boyaların renkleri Bursa evlerine daha değişik özellikler kazandırmıştır (Sözen ve Eruzun 1996). Evlerin dış cephe renkleri açık çivit mavisi, beyaz, açık pembe, sarı ve yeşil renktedir (**Şekil 3.11**).

Şekil 3.11 Fotoğrafta farklı renklere boyanmış Bursa evleri görünüyor (Sözen ve Eruzun 1996).

3.1.5 Bursa Evinde Malzeme Kullanımı

En eski Bursa evleri tuğla dolguludur. Bunların oturdukları kaide katı, hatıllarla bağlı yarma taştandır. Üst katları, büyük meşe dikmeler arasında dolgudur. Bu tarz, 1700 senelerine kadar devam etmiştir (A9). Dolgu tuğlaları daima yassı ve geniş derzlidir. Başlangıçta normal örgü kaidelerinden ayrılmayan bu dolgu duvarlarında, zaman ile örgü bir dekor aracı haline gelmiştir. Bütün katlarda taşıyıcı ahşap kısımlar hiç bir zaman gizlenmemiştir. Özellikle bunlardan daha çok faydalanılarak yapı kurallarına uygun bir mimari oluşturulmuştur. Kiriş başları alt kata göre çıkıntılı yapılarak konsol tarzında şekillendirilmiştir. Büyük çıkıntıların

altlarındaki tutuşlar oymalarla kıymetlendirilmiş, köşe furuşlar ise, özenle seçilmiş ve üzerleri saksı, ibrik veya tarh kitabesi gibi motiflerle işlenmiştir. Geniş saçaklar avlu tarafında kaplanmış ve ince çubuklarla süslenmiştir.

Cephelerin en güzel motiflerinden birini ocakların çıkıntıları teşkil eder. Bunların muhtelif şekillerine rastlamak mümkündür. Tuğla duvarların pahlanmaları kirpi şeklinde çıkmalar oluşturmalarıyla elde edilen bu baca motifleri, ahşap konsollar üzerine oturtulmuş ve yine ahşap hatıllarla kenetlenerek karkasa bağlanmıştır.

Avlu ve bahçe cephelerinde, sofa veya hayat bulunduğu göre, burada direkler açık bırakılmış, araları duvar ile örülmüştür. Bu yüzlerde, direkler arasındaki parmaklıklar, dış merdiven ve direk başlıkları üzerinde kurulmuş ve bunlar malzemenin gerektirdiği koşullara ve çatma tekniğine uygun olarak şekillendirilmiştir (Eldem,1996).

3.2 Bursa Evlerinin Biçimlenmesinde Rol Oynayan Faktörler

3.2.1 Topografik Yapı Faktörü

En önemli yükseltisi Güney sınırını oluşturan Uludağ olan Bursa'da dağlar genellikle doğu - batı doğrultusunda uzanır. Başlıcaları Samanlı, Katırlı, Hisarcık ve Sincan dağlarıdır. Bursa İli'nin kuzey sınırını oluşturan Samanlı dağları, doğu - batı yönünde uzanır. İznik kuzeyinden itibaren Elmalı dağı, İznik gölü kuzeyinde Dikmen ve Karlık dağı, Orhangazi batısında Karaincir tepesi, Gemlik kuzeyinde Samanlı dağı ve Kamburuna doğru Dazdağı yükseltileriyle uzanır. Samanlı dağları İznik gölü ve Gemlik körfezi kuzey sınırını oluşturur. Bursa Ovası, Uludağ bloğu ile Katırlı ve uzantısı konumundaki Mudanya dağları arasında, doğu - batı doğrultusunda uzanır.

Bursa'da önemli bir etken olan eğimli yapı tek tek konutları etkilediği gibi genel olarak kentin gelişim yönünü de etkilemiştir. Bursa öncelikle Uludağ yamaçlarında bir kale kent olarak surlar içerisinde kurulmuş daha sonra güney ve kuzeyi dağlık olan alanda doğu batı yönünde gelişmeye devam etmiştir.

Eğimli arazideki evlerde eğimden faydalanmak için yarım kat eklendiği görülmüştür (Tomsu, 1950). Bu kat alçak tavanlı olup kışın çabuk ısındığı için kışlık olarak kullanılır. Alt kat duvarları yola paralel olarak düzenlenmiştir. Zemin kat genellikle toprağa gömülü olmamakla birlikte eğimin çok olduğu bölgelerde zemin katın bir kısmının toprağa gömülü olduğu örneklere rastlanmaktadır. Toprağa gömülü zemin katlar doğal ısı yalıtımına sahip olduğundan mutfak ve depolama gibi servis alanları bu katlarda düzenlenmiştir. Mudanya,

Gemlik gibi eğimin denize doğru azaldığı bölgelerde, eğim manzaraya yönelme şeklinde etki etmiştir.

Eğiminin olmadığı ovalık bölgelerde topoğrafyanın konutlar üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.

3.2.2 İklim, Bitki Örtüsü ve Yerel Malzeme Faktörü

İklim, yapının gereksinimlerini, çeşitli görevlerinin dağılımı, dışarı açılımların biçimi ve büyüklüğü, yönlenme gibi her biri yapı tasarımının niteliğini belirleyen özellikleri etkiler. Soğuk bir iklim, mimariyi, tüm yapısal öğeleri kümelemeye, toplamaya iter. Sıcak bir iklimde ise, yapı kümeleri bir avlu çevresinde ya da birbirinden ayrılmış birimler olarak gelişirler (Divanoğlu, 1980).

Mimarlıkta malzeme, yapının bulunduğu bölgenin özelliklerine göre seçilir. Bölgede ne çeşit malzeme çoğunlukla ve rahatlıkla bulunuyorsa yapılar o malzemeden yapılmıştır. Jeolojik yapı konut tipini belirleyen önemli bir faktördür.

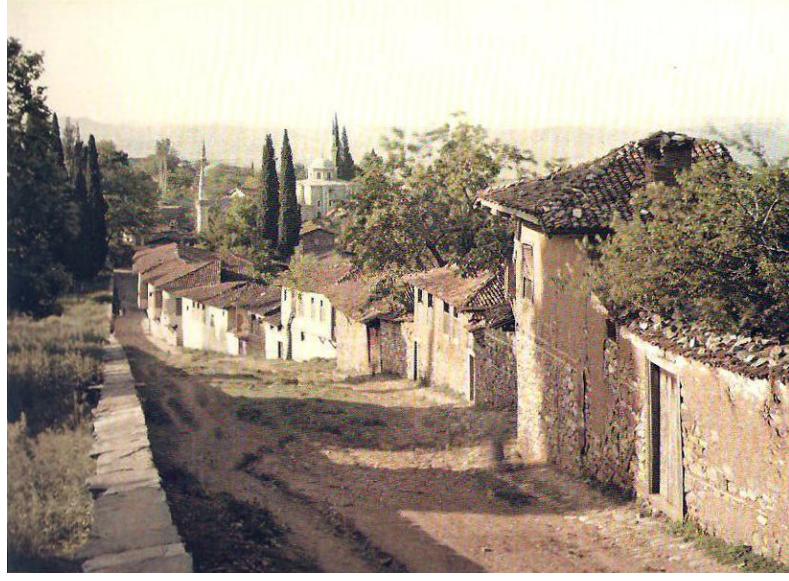
Bursa’da iklim genellikle ılımandır. Kuzey’de Marmara Denizinin ılıman iklimi hakimken, güneyde Uludağ’ın sert iklimi ve bol yağışları ile karşılaşılır. Konutlar çoğunlukla bahçeli ve dağınık planlamaya sahiptir. Sokaktan yapıya girilip bir holden bahçeye çıkılır ya da doğrudan bahçeye girilir. Bursa’da uzun süreli yaz mevsimi olduğundan yazın hayat çoğunlukla bahçede geçer. Bahçe konutun önemli bir ögesidir. Mutfak bahçe içinde konuttan bağımsız olarak yer alır. Dağlık alanlarda soğuk ve yağışlı iklim mimariyi etkileyen en önemli etken olmuştur. Kışın daha fazla ısınabilmek için zemin katlar hayvanlarını barındırdıkları ahır olarak kullanılmıştır.

19. yüzyıl öncesine kadar iklim koşullarının çok sert olmadığı kesimlerde dış sofalı evlerin Anadolu’da yayılmış olduğu kabul edilmektedir. Bursa evleri de 19. yüzyıl ortalarına kadar dış sofalı örneklerle gelişmiştir. Ancak pencere camlarının Anadolu’da da kullanılmaya başlanmasından sonra tamamen açık olan sofaların kapatılma eğilimi, soğuklardan korunabilmek amacıyla yaygınlaşmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış sofa iç sofaya dönüşmüş, özellikle kanyarık türü Bursa evlerinin alt katı kerpiç, kerpiç dolgulu ahşap, ya da taş duvarlarla inşa edilmiştir. Üst katları ise ahşap karkas ve sık olarak yan yana dizilmiş düşey dikmelerin eğimli olması, bazen motifler oluşturması, yapı estetiğine de farklı değer kazandırmıştır (Sözen ve Eruzun 1996).

Kullanıldığı yörenin orman bakımından zenginliğini gösteren ahşap, geniş bir uygulama çeşitliliği sunar. Az yontulmuş tomruklar olarak kullanıldığı gibi, çok iyi işlenmiş, çok katlı,

hafif görünüş sağlayacak biçimde düzenlenmiş olarak ekonomik bir nitelikte mimariye girmektedir (Divanoğlu, 1980). Bursa'da konutlar çoğunlukla ahşap karkas olarak inşa edilmiştir. Zemin katları taş duvar, üst katlar ise ahşap karkasın hımsı dolgu şekli ile kerpiç ya da kagir olarak yapılmıştır. Kerpiç kullanımı kışın evi ısıtan yazın ise serin tutan bir malzemedir. Bu nedenle Bursa'nın genelinde tercih edilen bir malzeme olmuştur. Kerpiç suya dayanıklı olmayan bir malzemedir, Bursa'da bol yağışlı bir bölge olduğundan zemin kat duvarları yapının suyu çekmesini engellemek açısından taştan yapılmıştır (**Şekil 3.12**).

Şekil 3.12 Bursa'da zemin katları taş duvar olarak örülmüş, üst katları kerpiç evler (Türkün Dostoğlu, 2001)

3.2.3 Sosyo-Kültürel ve Sosyo Ekonomik Yapı Faktörü

Toplumsal öğelerden oluşan, toplum ve insanların tümünün kapsandığı sosyo-kültürel sistemler, insanların varoluşundan beri mevcuttur. Mimarlık olgusunun ortaya çıkış noktası da, bu sosyo-kültürel sistemlerin, diğer bir deyimle toplumun ekonomik, kültürel ve politik yapısı içindeki sosyal ilişkilerin, fiziki mekana dönüşüm sürecidir.

Kültür ise, başta üretim ve tüketim ilişkileri olmak üzere inanç, değer, norm, algı, örf ve adetlerin oluşturduğu bir birikimler bütünü olup, tüm toplumsal ve bireysel davranışları yönlendiren alt yapıdır. Bu alt yapının oluşumunda inanç sistemleri, etnik kökenler, yöresel etkenler ve başka toplumlarla etkileşimler rol oynar ve kültürün paylaşıldığı topluma ait fiziki çevre o kültürün izlerini taşır.

İçinde yaşanan dönemi, toplumu, kültürel ortamı ve ekonomik değerleri de bulunduran ve bu değerlerden etkilenen bir oluşum olan “mekan” ise, mimarlığın en temel uğraşdır. Dolayısıyla mekanı, sadece hacim, yüzey, ışık, doku gibi özellikleri olan bir fiziksel boyutlanma şeklinde algılamamak gerekir. Mekanların başında yer alan konut, aynı zamanda toplumun aile yapısını, sosyal, ekonomik, kültürel konumlarını yansıtan bir aynadır. Kültür ve insan yapısı çevreye ilişkin çalışmalar, konutların hem kültürün ayrılmaz bir parçası, hem de bir fiziksel çevre ürünü olduğunu gösterir (Subaşı Direk, 2006). Türk toplumunda sosyal ve toplumsal sebeplerden dolayı kadınlarla erkekler ayrı yaşamak zorunda olduklarından, Türk evlerinin planlarında bunun harem ve selamlık olarak iki ayrı kısımda halledildiğini görüyoruz. Büyük evlerde ve konaklarda harem ve selamlık kısımları çoğunlukla birbirinden tamamıyla ayrılmış iki bina halinde yapılarak mabeyn denilen üstü örtülü bir geçitle bu iki kısım birbirine bağlanır. Haremde, kadınlar erkeklere görünmeden kendi aralarında yaşarlar. Selamlık, evin efendisinin misafirlerini kabul ettiği kısımdır.

Küçük evlerde bu kısımlar aynı bina dahilinde, bu ihtiyacı karşılamak üzere ayrı kısımlar halinde hallediliyordu. Genellikle harem ve selamlığın ayrı sofaları, ayrı merdivenleri, ayrı taşlıkları olur. Bunlar birbirine bitişik iki ev gibidir (Tomsu, 1950).

Türk geleneklerine göre evin içinin dışarıdan görünmesi istenmediğinden dolayı zemin katlarda pencere açılmamış, veya göz hizasından daha yüksekte küçük pencereler açılmıştır. Üst katta açılan pencerelerin önlerine yapılan ahşap kafesler sayesinde yine dışarıdan evin içinin görünmesine olanak verilmemiştir. İçine kapanık bir yaşam şekli oluşmuş sofa ve duvarlarla kapalı, bahçe odaklı bir planlama biçimi önem kazanmıştır.

Bursa çevresinde topografik ve iklimsel özelliklerin benzerliğine rağmen, etnik çeşitliliğin yarattığı farklılıklar vardır. Ancak bu farklılıklar, daha çok ev kullanımından kaynaklanan mekan örgütlenmesiyle ilgilidir. Etnik grupların üretim biçimi ve ilişkileri, gelenek ve görenekleri, mekan kullanımını yakından ilgilendirmektedir. Etnik farklılığın getirdiği mekan çözümlerine örnek olarak, Bursa'nın hemen doğusunda yer alan küçük bir Türkmen köyü olan Cumalıkızık ile batısında yer alan Zeytinbağı/Trilye kıyı köyü verilebilir.

Cumalıkızık köyü, ekonomisi tarımsal üretime ve hayvancılığa dayalı bir köydür. Tarımsal alanların küçülmemesi için evlerin birbirine çok yakın ve küçük bahçeli tutulması, sık dokulu bir yerleşme oluşturmuştur. Buna karşılık, küçük de olsa bahçelerdeki ağaçlar evlerin yüksekliğini aştığından, konutlar yeşille iç içedir. Cumalıkızık evleri, Bursa evlerinin temel özelliklerini taşımaktadır. Plan şemaları, dış ve iç sofa olarak gelişmiş, ancak ayrıntılar Bursa

evlerindeki kadar özenle çözülmemiştir. Köy ve kent evlerindeki bu temel farklılık, aslında tüm bölgelerde kendini belli etmektedir.

Cumalıkızık köyünün, geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlaması, evlerin alt katlarının ahır olarak düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Anadolu'nun çoğu köyünde görülebilen bu çözüm, hayvanları daha kolay besleyebilme amacına yöneliktir.

Zeytinbağ ise, eskiden Rumlar ile Türklerin birlikte yaşadığı ve bu iki halkın özelliklerinin, evlerin tasarımına çok yönlü yansıdığı ilginç bir kıyı yerleşmesidir. Rumların başlıca geçim kaynakları, ipekböcekçiliği ve balıkçılıktı. Kasabada artık ipekböcekçiliği yapılmamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, ipek dokumacılığının devam etmemesi ve pazarlama olanaklarının ortadan kalkmasıdır. Yoğun olarak zeytincilik yapılan yörede, Cumalıkızık' daki evlerin alt katlarındaki ahırların yerini zeytin depoları almıştır. İnsan yaşamına ayrılan üst katlaraysa, odalardan başka, ipekböcekçiliği yapılan dönemlerde kozalıklar ilave edilmiştir. (Sözen, 2001).

Kullanıcılarının yaşam tarzını, kültürünü, yapı malzeme ve teknolojisini, bulunduğu bölge, çevre ve iklime uygun olarak kurgulayan ve yansıtan Bursa sivil mimarisi, toplumun inanç, değer, norm, algı, örf ve adetlerinden büyük ölçüde etkilenecek geleneksel şekline ulaşmıştır.

4.YÖRESEL BURSA EVLERİNDE İPEK ÜRETİCİLİĞİNİN MEKAN ORGANİZASYONU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

4.1 Bursa’da İpek Üretilen Evlerin Genel Özellikleri

Bursa’da kırsal bölgede ipek üretimi incelendiğinde konutlar içerisinde yapılan üretimin damızlık ipekböceği ve koza ürünü almak üzere gerçekleştirildiği görülmüştür. İpek çekme, büküm ve dokuma işlemlerinin konutlar içerisinde yapıldığı örneğe rastlanmamıştır. İpekböceğinden koza elde eden üreticiler bu kozaları belli merkezlerde toplayarak Bursa’nın merkezinde Koza Han’a götürüp satmışlardır.

İpekböceği yetiştirilmesi konut içerisinde yaşama alanlarında yapılabilen, ailenin tüm fertlerinin bu işte çalışabildiği bir üretim şeklidir. Yıllarca bu işle uğraşmış olan bölgelerdeki halkın kadın ve çocuk üyeleri evde gerçekleştirilen bu üretime katılarak işgücü sağlayabilmiştir. Büyük masraflar gerektirmeyen konut içi üretimde kullanılan gereçler üretim dışındaki zamanlarda çok fazla yer kaplamayıp evin bir bölümünde depolanarak bir sonraki üretim dönemine kadar saklanabilmiştir. Kısa sürede gerçekleşen fakat yoğun ve yorucu olan bu üretim biçiminde ipekböceklerini evlerinin neredeyse tamamında misafir ederek, çiftçi olan halk bağ, bahçe ve tarlalardan kazandıkları dışında ek gelir elde etmiş, bu nedenle Bursa’da kırsal bölgelerde hemen hemen her evde ipekböceği yetiştirilmiştir.

4.2 İpek Üretilen Yöresel Bursa Evlerinde Mekan Düzeni

İpek üretimi yapılmış olduğu bilinen yöresel Bursa evleri, yapım yöntemi (strüktür ve malzemesi), plan düzeni (yatayda ve düşeyde mekanların organizasyonu) ve cephe düzeni olarak üç aşamada incelenecektir.

Yapım yöntemleri: Bursa da yöresel evler topoğrafyanın düz olduğu yerlerde genellikle zemin ve üst kattan oluşurken, eğimli topoğrafyalarda eğimden faydalanılarak borum kat eklenmiş, bodrum ve zemin kat olarak inşa edilmiştir (B 1). Bazı evlerde ara katlar oluşmuştur. (B 5, B 12, B 20). Yapılar arazi eğimine dik olarak konumlanmıştır.

Zemin katlar genellikle yığma taş duvar tekniğinde inşa edilmiştir, ahşap karkas sistemde yapılan zemin kat duvarları ise yapıyı rutubetten korumak için yaklaşık 1 metre kadar taş ile örülerek üzerine ahşap dikmeler arası dolma yöntem kullanılmıştır. Üst katlarda, ahşap karkas sistemde dikmelerin arasına kerpiç ve tuğla düz veya balıksırtı şeklinde doldurulmuştur, üzeri toprak veya samanla karıştırılmış toprakla sıvanmış, bazı örneklerde sıvasız bırakılmıştır.

Şekil 4.1 Ahmet Aydoğdu Evi, Onaç, zemin kat taş duvar inşa edilmiş

Şekil 4.2 Mehmet Yakut Evi, Onaç, üşt kat tuğlaları balıksırtı şeklinde doldurulmuş

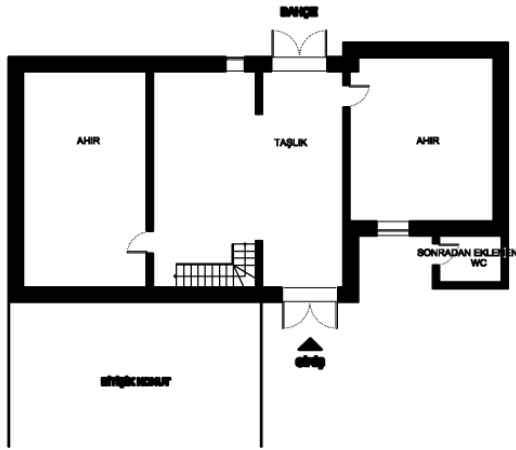
Konutlarda i döşemeler ahşap kirişlemelerin üzeri döşeme tahtalarıyla kaplanarak oluşturulmuştur. Bunlar üzerleri muşamba ve kilimlerle örtölerek kullanılmaktadır. Bazı evlerde oda zeminleri toprakla sıvanmıştır (B 11). Odaların i duvarları da toprakla sıvanarak yalıtım sağlanmış üzeri beyaz kireç ile badana yapılmıştır. Evlerin çatıları ahşap strüktür ile yapılır. Çoğunlukla üşt katın tavanı kapatılmayarak çatı strüktürü görünüş biçimde bırakılmıştır. (B 1, B 2, B 3, B 4, B 5, B 6, B 8, B 12, B 13, B 14, B 15, B 17, B 20)

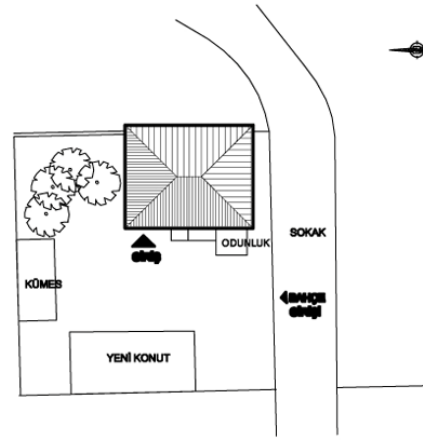
Şekil 4.3 Yusuf Korkmaz Evi, Akçapınar, atı strüktürü görünüş olarak bırakılmış

Plan düzeni: Yöresel konutlarda genellikle zemin katta mutfak, depo, kiler, ambar gibi servis birimleri bulunur, üst kat da yaşama, oturma, yatma, yemek yeme eylemlerinin gerçekleştiği ikamet katı olarak kullanılır. Borum ve zemin kattan oluşan konutlarda, servis birimleri bodrum katta, yaşama alanları zemin katta yer alır.

Yöresel evlerde, yapıya doğrudan sokaktan bir kapıyla girilip taşlıktan geçilerek bahçeye çıkılabilir (B 6, B 7, B 14), yada önce sokaktan yüksek duvarlarla ayrılmış bahçeye girilerek bahçeden konuta girilir (B 10, B 11, B 12, B 13, B 15, B 16, B 17, B 18, B 19, B 20). Zemin katlardaki taşlık bölümü çoğunlukla işlik olarak kullanılır. Bu bölümde çoğunlukla üst katı taşıyan ahşap direkler bulunur.

Şekil 4.4 Yavuz Güleş Evi, Fadıllı, bahçeye taşlıktan geçiliyor

Şekil 4.5 Ali Ünal Evi, Narlıdere, bahçeye sokaktan giriliyor

Zemin katta taşlığa açılan oda genellikle ahır olarak kullanılır. Üst kattaki kış odası sıcaklığından faydalanmak için bu ahırın üzerindedir. Taşlıktan tek kollu ahşap merdivenle üst kata, sofaya çıkılır. Merdiven evlerde düşey sirkülasyon ve mekansal ilişkiyi sağlayan tek elemandır. İnceleme bölgesinde evlerde 16 ev L şeklinde merdivene (B 2, B 3, B 4, B 5, B 6, B 7, B 8, B 9, B 13, B 14, B 15, B 16, B 17, B 18, B 19, B 20), iki ev U şeklinde merdivene (B 10, B 11), ve iki ev tek kollu merdivene (B 12, B 13) sahiptir.

Sofaya açılan iki, üç veya dört oda bulunur. Genellikle bu odaların birinde ocak vardır. Ocağın bacası cephede dışarı çıkma olarak yapılır.

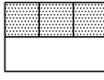
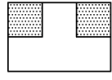
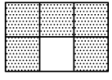
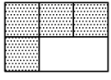
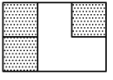
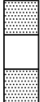
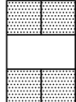
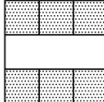
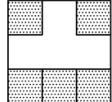
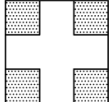
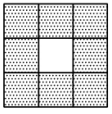
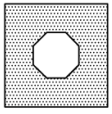
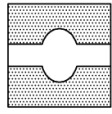
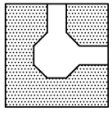
Evlerdeki plan düzeni, sofanın ve odaların yerleşme ve yönlenişleri rüzgar, soğuk ve yağış gibi iklimsel faktörlerle birlikte manzara ve topoğrafya etkeni de göz önüne alınarak düzenlenmiştir.

Dış sofalı plan: Bu tipte oda sıraları bir sofa ile birbirine bağlanmıştır. Bu tip, planın şekline ve yerine göre ön, köşe açık sofalı, hayatlı, sergahlı veya sayvanlı ev diye de adlandırılır. En ilkel tipinde sofa açık bir direkliktir. Oturma ve yaşama seviyesinin yükselmesiyle sofa kapanmaya başlamıştır. Yanların pencereci duvarlar ile korunması, sofanın kapanmasının ilk adımıdır. Bundan sonra direk aralarının camekanlarla kapanması gelir. 19. yüzyılda ise camekan yerine büyük pencereler yapılmıştır.

Dış sofalı plan en basit ve orjinal şekliyle bir oda sırası ve önündeki sofadan oluşmuştur. Bu sade plana zenginlik veren eyvan ve köşklendir. Eyvanlar oda sıralarını kesmeye ve sofayı genişletmeye yararken, köşkler plana büyük değişiklik veren unsurlardır. Oda sıralarının L yada U şeklinde sofanın etrafında toplanmasıyla daha toplu ve ekonomik planlar oluşturulmuştur. Köşe sofalı planlar ise genellikle üç oda ile elde edilmiştir. Dış sofanın cephenin ortasına getirilip, arkadaki oda sırasına iki yanda ve cephe ile aynı yüzde odalar eklenmesi ile, sofa kısalarak iç sofalı plan tipine büyük bir benzerlik kazanmıştır.

İç sofalı plan tipi: Bu tipte sofanın iki yanı oda sıraları ile çevrilmiştir. Bu tipe ‘karnı yarık’ ismi de verilmektedir. Sofanın iki tarafına dizili oda sıralarından birinin küçük olmasıyla iç sofa biraz dışarı taşar. Bazen sofanın pencereci kenarına birer köşk veya sekilik ilave edildiği görülür. İç sofalı evlerde genellikle iki yüzlü sofa yani iki cephesi açık veya pencereci olan sofa tercih edilmiştir. İç sofa ihtiyaca göre yan sofa, eyvan veya merdiven sofası ilave edilerek yer yer genişletilmiştir. İç sofalı plan tipinin tercihine sebep daha sıhhi ve ekonomik olmasındandır. Odaların sofanın iki tarafına dizilmesiyle sofa sahasından ve dış duvarlardan tasarruf edilmiştir. Odalar arasındaki irtibat da kolaylaşmıştır. Bununla birlikte sofanın doğa ve bahçe ile yakınlığı azalmıştır. Bu tip daha çok şehir evi karakterini taşır.

Çizelge 4.1 Sedat Hakkı Eldem'in (1984) tanımlamasına göre sofa tipleri.

DIŞ SOFALI PLAN TİPİ	
İÇ SOFALI PLAN TİPİ	
ORTA SOFALI PLAN TİPİ	

Orta sofalı plan tipi: Sofa evin merkezinde ve dört tarafı oda sıraları ile çevrilir. Sofanın aydınlık olması için oda sıralarının arasında eyvan şeklinde boşluk bırakılır. Bu eyvanlar daima sofanın merkezinde oluşturularak sofa ile bir bütünlük sağlar. Bu tipin iç sofalı tip ile benzerliği sofayı aydınlatan eyvanların aynı doğrultuda olduğu zaman göze çarpar. Sofaya açılan eyvan sayısının birden dörde kadar çıkarılmasıyla bu plan tipinin en gelişmiş şekilleri oluşturulmuştur. Bu sebeple bu planlar daha büyük ve zengin evlerde uygulanmıştır. Sofanın dış hava etkisinden korunması, planın toplu bir halde olması, odalar arasındaki mesafenin azalması bu tipin büyük şehirlerde özellikle İstanbul'da kullanılmasına sebep olmuştur. (Eldem, 1984)

Araştırma yapılan bölgedeki evlerde, Sedat Hakkı Eldem'in (1984) türk evi plan tipleri sınıflamasına göre (**Çizelge 4.1**); dış sofalı (B 1, B 2, B 3, B 4, B 5, B 6, B 8, B 9, B 10, B 12, B 13, B 14, B 15, B 18, B 19) ve iç sofalı (B 7, B 16, B 17, B 20) ev örneklerine rastlanmıştır. Dış sofalı evler daha çok görülmektedir. Bunların yanında Misi Köy'de bir ev merdiven sofalı olarak karşımıza çıkmaktadır (B 9). Bu ev diğer evlere göre daha kentleşmiş bir bölgede ve bitişik nizamda bulunmaktadır.

Çizelge 4.2 İnceleme yapılan bölgedeki evlerin plan şemaları

DIŞ SOFALI KONUTLAR		İÇ SOFALI KONUTLAR		MERDİVEN SOFALI KONUTLAR	
	B 1, B 2, B 3, B 4, B 10, B 18, B 19		B 7, B 17		B 9
	B 12		B 16		
	B 15		B 20		
	B 6, B 8, B 13, B 14				
	B 11				
	B 5				

İncelenen bölgedeki evlerden 15 tanesi dış sofalıdır. Bunların 7 tanesi dikdörtgen formunda sofanın yanına dizilmiş iki odadan oluşur (**Çizelge 4.2**). Bunlar, arsaya fazla yayılmamak için küçük taban alanında inşa edilmiş, bahçe için daha geniş alan bırakılmış olan evlerdir. Kırsal bölgede üretim yöntemleri için açık alan ihtiyacında bahçenin yeri oldukça fazla olduğundan bu plan tipi sıklıkla görülmektedir. Bu plan tipinin diğer avantajı da, zemin katta sofanın izine sahip olan taşlık bölümü çoğunlukla ışık olarak kullanıldığından bahçeyle ilişkili olan bölümün geniş olmasını sağlamasıdır.

Araştırma bölgesindeki evlerin %75 'i dış sofalı, %20 si iç sofalı, %5'i merdiven sofalıdır.

Cephe düzeni: Evler genellikle zemin ve bir üst kattan oluşur, çift kanatlı ahşap giriş kapısı, doğrudan taşlığa girildiği için yan sofalı evlerde cephenin yan kısmında, iç ve orta sofalı evlerde cephenin orta kısmında bulunur. Cepheler genellikle samanla karıştırılmış ya da sade toprakla sıvanmıştır. Toprak sıvasının üzerine kireç ile badana yapılan evler de mevcuttur (B 1, B 3, B 5, B 8, B 9, B 12, B 15, B 16, B 17) .

Zemin kat pencereleri genellikle az sayıda ve çok küçük boyutlarda açılmıştır. Üst katlarda pencereler alt kattakilere oranla daha fazladır ve büyük boyutlardadır. Evlerin yapım sisteminin ahşap karkas olması hem pencere boyutlarının istenilen ölçüde açılmasına olanak vermiş hem de cephede belirli bir oran ve düzen oluşmasını sağlamıştır. Her odada genellikle iki pencere bulunur, pencereler çoğunlukla düşey ekseninde sürmelidir. Sonradan değiştirilmiş olan pencereler daha büyük ve çift kanatlı olarak yapılmıştır. Bazı evlerde pencerelerde dışarı açılan ahşap kapaklar bulunur (B 2, B 5, B 6, B 7), bunlar ışık ve ısının kontrollü olarak

alınmasını sağlamak için yapılmıştır. Evlerin üst kat odalarındaki ocakların tuğla ile örülmüş bacaları da çatıya kadar uzanan çıkmalar olarak cepheye yansır (B 1, B 6, B 8, B 16).

Şekil 4.6 Sabri Çavdur Evi cephesi, İpekyayla

Şekil 4.7 İsmail H. Budak Evi cephesi, Muradiye

4.3 İpek Üretilen Yöresel Bursa Evlerinde Mekan Düzenleyici Öğeler

BAHÇE: Yöresel Bursa evlerinde bahçe günlük hayatta önemli yer tutar. İpek üretiminde bahçe, dut yapraklarının elde edildiği ağaçların bulunduğu, yaprak depolanan, yaprakların kiyımının yapıldığı mekan olarak görev alır. Sokaktan doğrudan bahçeye girilir veya önce konuta girilerek taşlık bölümünden evin arkasındaki bahçeye geçilir. Bahçe genellikle insan boyundan yüksek duvarlarla sokaktan ayrılmıştır. Tarım gereçleri ve kışlık yakacakların saklandığı depolar, hayvan barınakları ve çoğunlukla üzeri sundurma şeklinde kapatılan odun depolama bölümleri bahçede bulunur. Çeşme ve kuyu da bahçenin önemli öğelerindendir. Duvarlarla çevrili bahçesi bulunmayan bazı evlerde evlerin önü ve yanındaki alanlar bu işlevler için düzenlenmiştir. Bahçelerin hepsinde meyve ağacı bulunur. Tuvalet tüm evlerde konuta bitişik olarak bahçede inşa edilmiştir.

Şekil 4.8 Muharrem Eren Evi bahçesi, İhsaniye

Şekil 4.9 Resul Ağa Evi taşlığında zeytin kuyusu, İpekyayla

TAŞLIK: Evin kapısından girildiğinde ilk karşılaşılan bölümdür. Yerleri genellikle taş ya da sıkıştırılmış toprak kaplıdır. Taşlık yöresel evlerde ışık olarak kullanılmaktadır. Bugün Bursa'da zeytincilik yapıldığından giriş katında zeytin kuyusu bulunan evlerle karşılaşmıştır (E 16). Bazı evlerde depolama bölümleri de taşlıkta bulunur. Buradan ahır ve mutfak gibi zemin katta bulunan bölümlere dağılım sağlanır. Bazı evlerde taşlıktan odalara bir basamakla çıkılır. Bunun nedeni odaların rutubetten korunmak için zemin kotundan biraz yükseltilmiş olmasıdır. Taşlıkta üst katı taşıyan ahşap direkler mekanın ortasında görünür durumdadır. Sofaya çıkan merdivenler genellikle L şeklindedir ve duvara dayanmış konumdadır, bazı evlerde merdiven ahşap bölücülerle mekandan ayrılmıştır (B 11, B 12, B 14, B 17).

Şekil 4.10 Ömer Öksüz Evi sofası, Fadıllı

Şekil 4.11 Muharrem Eren Evinde ipekböceği üretimi yapılan, yerler toprak kaplı oda, İhsaniye

SOFA: Yöresel Bursa evlerinde sofa günlük eylemlerin gerçekleştiği oturma ve toplanma mekanı olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda odalara dağılım bu mekandan gerçekleşir. Sofada tavan kapatılmayarak yüksek hacimli havadar mekanlar elde edilmiştir. İklimsel nedenlerle çoğunlukla kapalı sofa tipine rastlanmaktadır. Açık olarak inşa edilmiş evlerde de sonradan sofalar kapalı hale getirilmiştir (B 11). Sofa elemanı olarak pencere önlerinde sedirlikler bulunur.

ODA: Odalar sofadan girilen ve çok işlevli mekanlardır. Tüm odalar günlük kullanımın her ihtiyacını karşılayacak biçimdedir. İç düzenlemesinde duvarlarda gömülü dolap ve yüklükler bulunur. Bu dolaplar genellikle kapının bulunduğu duvardadır. Kışın oturlan odalarda ocak odanın baş ögesidir ve çoğunlukla sokağa bakan cephededir. Odalar aydınlık ve büyük pencerelidir. Ocak olmayan evlerde bir odaya kurulan soba ile tüm katın ısıtılması sağlanmaktadır. Soba çoğunlukla sofaya kurulmaktadır.

Üst katta bazı evlerde evde kullanılmayan eşyaların depolandığı sandık odası bulunur (B 11). Bu oda diğerlerine göre daha küçüktür.

4.4 Yöresel Bursa Evlerinde İpekböcekçiliğinin Mekan Organizasyonu Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, Bölgesel Farklılıklar ve Benzerlikler

Bursa’da İpekböceği üretimi yapılmış olan evler coğrafik, topografik ve şehircilik açısından incelendiğinde yapısal olarak boyut ve oranlarında , bunun yanında arsaya yerleşimlerinde farklılıklar görülmüştür. İnceleme bölgesindeki evler dört bölgeye ayrılabilir (**Harita4.1**):

1. Ulubat Gölü çevresinde yerleşmiş birimler: Onaç, Akçapınar ve Fadıllı köyleri, göl manzarasına sahip, tepelerde kurulmuş eğimli araziye yerleşmiş birimlerdir. İpekböceği üretilen dönemlerde üretim ve toplanma merkezi işlevinde bulunmuşlardır. Bu köylerdeki bazı evlerde eğimden faydalanılarak bodrum kat inşa edilmiştir. Eski Rum evlerinin mevcut olduğu bu köylerdeki yöresel mimari diğer bölgelere oranla kat yükseklikleri ve mekan ölçüleri açısından farklılık göstermektedir, katlar daha yüksek, mekanlar daha geniş olarak inşa edilmiştir. Buradaki etken, Rumların yoğun olarak bu bölgelerde yaşamış olmaları ve ipekböcekçiliğinin onların elinde bulunmasıdır.

2. İç kesimlerde yerleşmiş birimler: Nilüfer, İnegöl ve Kestel ilçeleri sınırlarına dahil olan iç kesim köylerinden Hasanağa, Görükle, Narlıdere, Nüzhetiye ve İhsaniye’de ise konut yapılacak alanlarda coğrafik yada topografik engel olmamasından dolayı evlerde özel bir boyut ve oran niteliği görülmemektedir. Yapılar geniş bahçeler içerisinde inşa edilmiştir. Bu bölgedeki evlerde iklimsel koşullara bağlı olarak görülen değişiklik açık sofalı evlerin

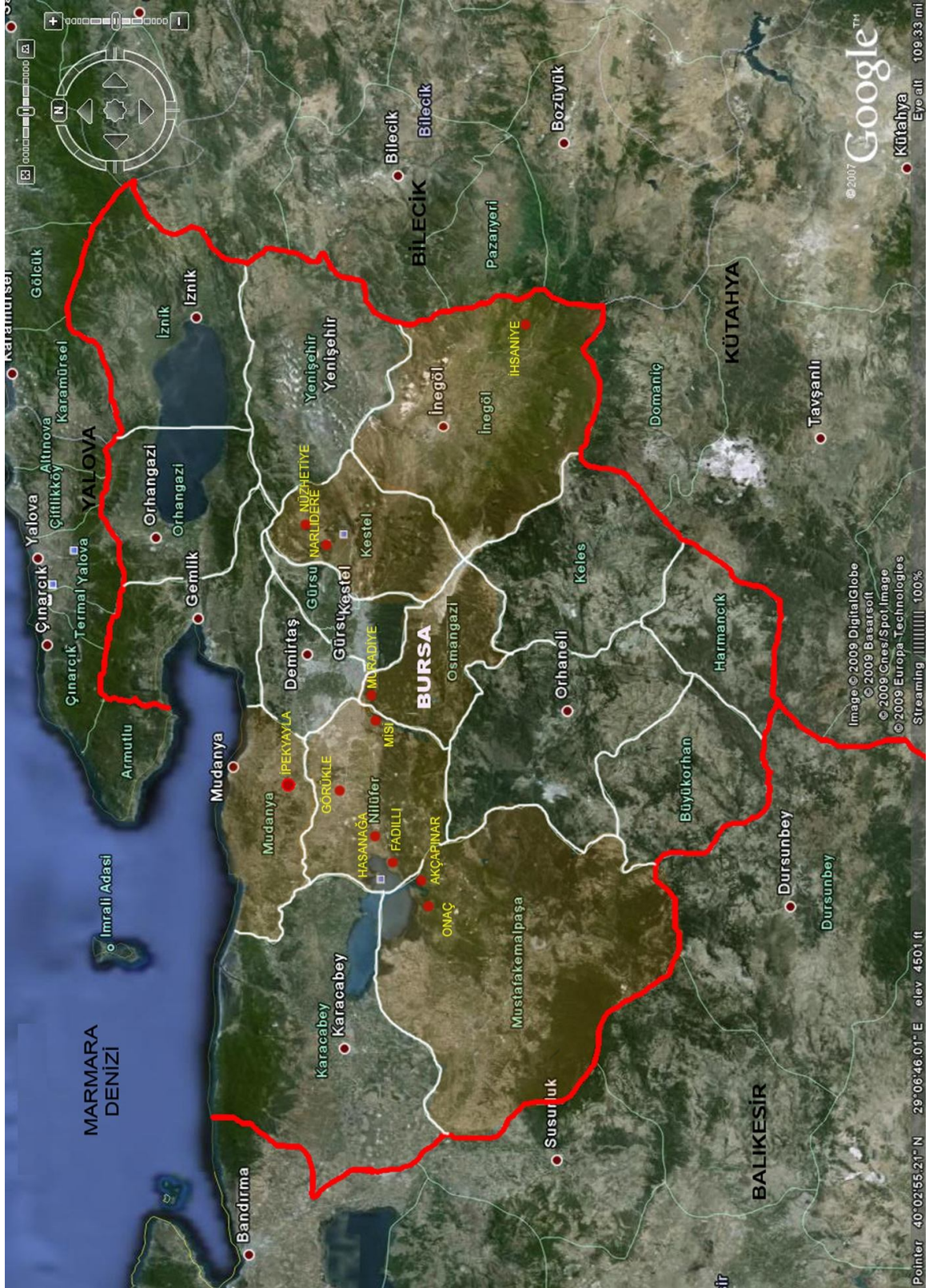
sofaların sonradan eklenen tuğla duvarla kapatılmış olmasıdır. İpekböceği yetiştirilen bu evlerde kapatılan sofalarda üretim için gerekli sıcaklık ve ışık koşulları sağlanmıştır.

3. Yüksek kesimlerde yerleşmiş birimler: Mudanya'nın yüksek bir bölgesine yerleşmiş bulunan İpekyayla köyünde, çiftçilikle geçinen halk tarım yapılacak alanların azalmaması için evleri diğer bölgelere oranla daha küçük alanlara inşa etmiştir. Bu evlerin yerleştikleri arsalarda geniş bahçeler bırakılmıştır. Konutlarda kapalı alanların küçük olmasından dolayı bu bölgede ipekböcekçiliği yapılan evlerde diğer bölgelere oranla daha az ipekböceği bakılabilmiş ve daha az koza ürünü alınmıştır.

4. Kentsel alanlardaki birimler: Muradiye ve Misi Köyü, Bursa'da kentsel yerleşme olan bölgeler içerisinde bulunmaktadır. Bu bölgede yapılmış olan evler geleneksel mimari özellikleri gösterir. Kırsal bölgede görülenden farklı olarak bitişik nizamda yapılmış evler vardır.

Birinci gruba dahil olan Akçapınar Köyü, yoğun olarak ipek üretilmiş olan bir bölgedir. İpek böceği üretiminde gerekli koşul olarak içeri giren güneş ışığının ve sıcaklığın dengelenmesi için pencerelerin dış kısmına eklenmiş olan ahşap kanatlar Akçapınar Köyü'nde hemen hemen her evde görülmektedir (B5).

Buradaki evlerin pek çoğunda tavan kaplaması yapılmayarak çatı strüktürü görünür biçimde bırakılmış, ipekböceklerinin koza örme döneminde gerekli olan maksimum yükseklik elde edilmiştir. İpekböceği üretimi yapıldığı zamanlarda buradaki merteklere meşe ağacı dalları teller ile bağlanıp ipekböceklerine koza örme ortamı sağlanmıştır. 7-8 paket ipekböceği tohumu bakılan evlerde, 150 x 300 cm boyutlarındaki kerevetler tavana bağlanarak 2-3 kat halinde odalara kurulmakta, bazı zamanlar evlerin samanlığı boşaltılarak burada da ipekböceği bakıldığı görülmektedir. (B 5)

Harita 4.1 Bursa ve çevresindeki yerleşmelerden oluşan çalışma alanı

İpekböceğinin evlerde yetiştirilmesinin bir etkisi de evlerin havadar, temiz ve süslemeden uzak olmasına özen gösterilmesidir. Akçapınar Köyü'nde üretim yapılan evlerde ipekböceği eve getirilmeden bir hafta önce evin tüm odaları kireç ile badana yapılmakta, daha sonra Bursa merkezden gelen görevlilerin evleri ilaçlaması ile gerekli hijyen sağlanmaktadır.

Birinci gruba dahil olan Fadıllı köyü, Bursa'da ipekböcekçiliği yapıldığı dönemde merkezi konumda olmuştur. En çok koza buradaki üretimden elde edilmiş, çevre köylerden getirilen kozalar burada toplanarak Bursa'nın merkezinde satılmıştır. 1985 yılında ipekböcekçiliği burada da sona ermiştir. Dutluklar kesilerek yerlerine zeytin ağaçları ekilmesiyle, bundan sonra Fadıllı köyü gelirini zeytin, meyve ve brokoliden elde ederek ekonomisini devam ettirmiştir.

Fadıllı köyü'ne hemen hemen her evde görülen pencerelerdeki kapaklar, ipekböceği üretimi yapılan evlerde görülen bir özelliktir. Bu kapaklar ışığın ve sıcaklığın istenilen derecede ayarlanması için kullanılmaktadır. İpekböceği loş ve havadar ortamlarda üretilebildiği için bu kapaklar gerektiğinde açılıp kapatılarak uygun koşullar sağlanmaktadır (B 6, B 7).

Fadıllı köyü'ndeki evlerde bir dönemde 13 paket ipekböceği tohumu alınarak, son yaşları geldiğinde ipekböcekleri evin tüm odalarına yayılarak bakılmıştır. Dünyada üretimin endüstrileşmesi, suni ipek üretiminin dünyaya yayılması ve uzak doğudaki ucuz hammadde kaynaklarına Avrupa ülkelerinin kolay ulaşması nedenleriyle ipekböcekçiliğinden gelir elde edemeyen köyde tüm dutlar kesilerek zeytin bahçeleri oluşturulmuştur.

Birinci grupta bulunan Onaç Köyü, Ulubat Gölü'nün güneyinde, göl manzaralı tepeye yerleşmiş bir köydür. Burada çok uzun yıllar ipek üretimi yapılmıştır ve hala ipekböceği üreten bir iki hane bulunmaktadır.

Onaç Köyü'ndeki evlerde eğimden faydalanılarak kat inşa edilmiş olan bodrum katta üst katı taşıyan ahşap direkler bulunur ve bunların arasında bugün kerevetler kurularak ipekböceği üretimi yapılmaktadır. Bodrum kattaki tek küçük pencereden içeriye çok az ışık aldığından ipekböcekleri için gerekli olan kontrollü ortam doğal olarak sağlanmış olmaktadır. Burada ayrıca bir soba yakılarak sıcaklık dengesi sağlanmaktadır. Tavandaki ahşap kirişlemelere bağlanan tellere kerevetler bağlanarak 2-3 katlı raflarda ipekböceği bakılabilmektedir. İpekböceklerinden ürün alındığında ise yaş kozaların satılmadan önce depolandığı bölüm olan daha az nemli ortama sahip zemin katta yerlere serilirler (B 1).

İkinci gruba dahil olan Görükle'de Türk evlerinin yanı sıra Rum evleri bulunmaktadır. 1923-1924 yıllarındaki mübadelede Kavala'dan Bursa'ya gelip Görükle'ye yerleştirilmiş halk

burada toprak ve mülk sahibi olmuştur. Rumların mübadeleden önce burada inşa ettikleri evler Türk evlerine oranla daha geniş, yüksek tavanlı ve çoğunlukla üç katlıdır.

Rum yapısı olan evlerde geniş alanlardan faydalanılıp zemin ve birinci katlarındaki odaların her birinde 10 kerevet kurarak ipekböceği yetiştirilmiştir. Sofaya kurulan soba ile tüm evin sıcaklığı 25 derece olarak ayarlanıp, ipekböcekleri için uygun ortam sağlanmıştır.

Evlerin taşlık bölümü ipekböceği yetiştirildiği zamanlarda, ipekböceklerine verilecek olan yaprakların kıyılması ve depolanması için kullanılmıştır (B 8).

İkinci grupta yer alan İnegöl'ün İhsaniye Köyü'nde yer alan bir evde ipekböcekleri damızlık amaçlı yetiştirilmektedir. Konut içerisinde veya dışında ek yapı olarak bir üretim birimi bulunmayıp, üretim konut sahiplerinin yaşama alanları içerisinde yapılmaktadır. Evleri yaklaşık 40 gün süreyle işgal eden ipekböceği küçük bir tablada başlayarak bu süre sonunda neredeyse evin tüm yaşama alanını kaplayacak kadar yayılır.

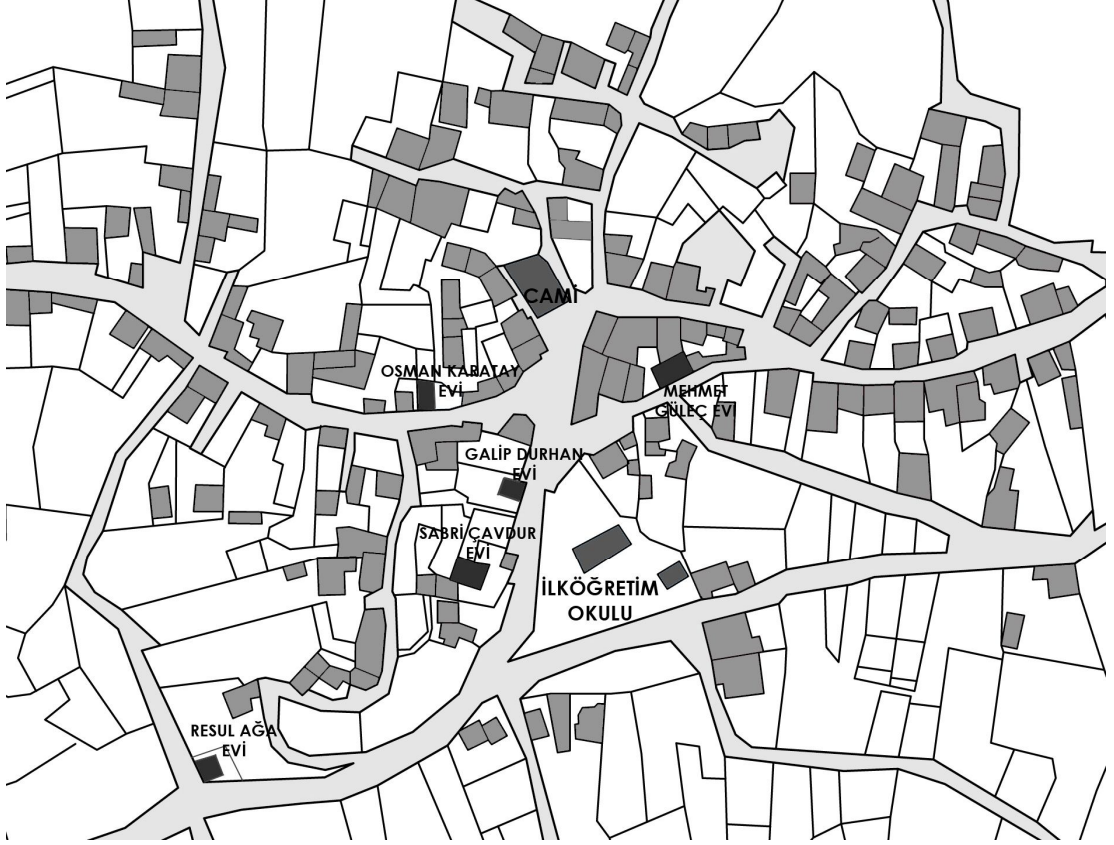
Türk evlerinde sıklıkla görülen yapının zeminden diz boyu kadar yükseltilerek yapıyı rutubet ve soğuktan korunması özelliği bu yapıda uygulanmıştır. İpekböceğinin yetiştirilmesi için nem ve ısı kontrolünün sağlanmasında bu önemli bir özelliktir.

Zemin katta taşlık bölümü diğer bölgelerdeki evlerden farklı olarak arada bölücü öge olmadan bahçeye açıktır, burası dut yapraklarının depolandığı, kıyılarak böcekler hazırlandığı bölümdür. İpekböceklerine verilen dut yaprakları taze olması için günlük toplandığından depolamak için geniş alanlara ihtiyaç duyulmaz ancak gerektiğinde, yaprakların taze kalmasını sağlayacak nemli ve ılık almayan bir bölme olan merdivenin yanındaki niş içinde yapraklar kısa süreli olarak saklanabiliyor.

İlk yapıldığında açık sofalı olarak inşa edilmiş olan bu evde, ipekböceği yetiştirilmeye başlanması ile sofa tuğla duvarla kapatılarak üretim yapılabilir, ılık ve ısıнын kontrolü sağlanabilecek kapalı alan elde edilmiştir.

İpekböceklerinin bakıldığı odalarda yerler toprakla sıvanmış, duvarlar kireçle badana yapılmıştır. Pencerele bu odalarda kağıtla kapatılmış ılıkın kontrolü sağlanmıştır, uygun ısıнын sağlanması için odalarda soba kurulmuştur. İpekböcekleri üçüncü uykularında ahşap kerevetle üzerinde iki odaya yayılmışlarken, koza yapacakları zaman evin tüm odaları ve sofayı kaplayacak kadar alana ihtiyaç duyuyorlar. Sofadaki tüm eşyalar kaldırılıp bir odaya depolanarak evin üst katının neredeyse tamamı kerevetlere yerleştirilen meşe ağacı dallarından ipekböceklerine koza yapma alanları oluşturmak için kullanılmaktadır. (B 11)

Üçüncü grupta yer alan, Bursa'nın Mudanya ilçesine bağlı İpekyayla Köyü'nün (**Harita 4.2**) eski ismi Kızılköy olarak geçmektedir. Bu köy Mudanya'nın en yüksek köyü olması ve burada uzun seneler ipek üretimi yapmış olması nedeniyle İpekyayla ismini almıştır.

Harita 4.2 İpekyayla Köyü

İpekyayla köyünde geçmişte hemen hemen her evde ipekböceği üretimi yapılmıştır. Günümüzden 20-25 sene önce, ipek fiyatlarının düşmesi sebebiyle ipek üretimi azalmıştır ve zeytincilik köyün geçim kaynağı olmuştur. Köyde zeytin üretimi başladığında zeytin bahçelerine atılan ilaçlar ipekböceklerini olumsuz yönde etkileyerek ipekböceklerinin ölmelerine sebep olunca ipek üretimine 1985-1988 yıllarında tamamen son verilmiştir. İpekböceği üretimi yapılmış olan yöresel evlerden günümüze sadece üç tanesi kalabilmiştir.

İpekböceği yetiştirildiği yıllarda taşlık serin ve bahçeyle ilişkili olduğu için dut yaprağı kıyım ve depolama alanı olarak kullanılmış, ipekböcekleri üst katta bakılmıştır. Bir evde tek sezonda bakılan iki paket ipekböceği tohumundan elde edilen ipek kozası 65- 70 kilo kadar olmuştur.

Evler çok büyük olmadığından az sayıda paket tohum alınarak üretim yapılabilmiştir. (B16 , B 17, B 18, B 19)

İpekböceği yetiştirildiği dönemlerde, ev sahipleri dut bahçelerinden getirdikleri yaprakları taşlıkta kıyarak, depolamasını da bu zemin katta yapmışlardır. İpekböcekleri diğer bölgelerde olduğu gibi üst katta bakılmış, ilerleyen yaşlarında geniş alanlara ihtiyaç olduğundan üst katın tamamına yayılmışlardır.

Dört gruba ayrılan bölgelerin bir, iki ve dördüncüsü içerisinde yer alan Rumların inşa etmiş olduğu evlerin üç katlı, geniş hacimlere sahip ve yüksek tavanlı olarak inşa edildiği sonucuna varılmaktadır. Kurtuluş savaşı öncesinde Bursa’da ipekböcekçiliğinin çoğunlukla gayrimüslimlerin elinde bulunduğunu göz önüne alarak, Rumların evlerini zemin katları işlik, ipekböceklerinin yetiştirilmesinde sıcak ve loş mekanlar sağlayan orta katlar alçak tavanlı, koza örme dönemine gelen ipekböcekleri için gerekli olan yüksek hacimleri de en üst katlarda sağlayan yapılar olarak inşa ettiklerini söyleyebiliriz. (B 5, B 12, B 20)

Araştırma bölgesindeki yöresel evlerin ayakta kalmış olanlarının çoğu günümüzde artık konut olarak kullanılmamakta, sadece ipek üretimi ve depolama için kullanılmaktadır. Bu evlerin sahipleri aynı arsa içerisinde betonarme evler inşa ederek burada ikamet etmektedirler. Eski evler ise bakımsız, yıkılmaya terk edilmiş ve içine girilemez durumdadır.

1991 yılında Trakya Bölgesi’nde yapılan çalışmada Kırklareli’nin Pınarhisar ilçesi Kaynarca Kasabasında belgelenen ipek evi, oldukça gelişmiş ipek üretim ve ipek dokuma atölyesi olarak kullanılmaktaydı. Bu evin alt katı iki işleve hizmet vermekteydi. Ahıra avludan girilmekte, atölye ve bitişikteki ev dolaylı olarak bağlantılıdır. İmalathanenin giriş katında ambar, ahır ve samanlık yer almaktadır. Çalışanların üst kata ulaşmaları girişteki merdivenden sağlanmıştır. Üretim bölümünün alt katı ipek kozalarının bekletilmesi amaçlı kullanılıp, üst kat ipekböceği yetiştirme, koza üretimi, iplik eğirme, boyama ve dokuma atölyesidir. Merdiven sofasının iki yanındaki odaların kalın duvarlarında ocak ve dolaplar bulunmaktadır. Dokuma atölyesi içindeki iki oda tohum saklamak, ipliklerin ve dokunan kumaşların korunması için depo alanı olarak kullanılmıştır. Atölyede bir ocak ve buna ait bir davlumbaz bulunmakta, bu da kozaların kaynatılarak içindeki pupaların öldürüldüğü kazanın yerleştirildiği ocaktır. Atölye içinde belli ritimle çizgisel olarak yer alan dikmeler arasına dokuma tezgahları konulduğu sanılmaktadır. Bu atölyede ocak bulunmasından, kozaların yaş olarak satılmadığı en azından ipliğe dönüştürüldüğü ve dokuma yapıldığı sonucu çıkarılabilir. Bitişikteki konut atölyenin sahibi olan ailenin yaşadığı konuttur. Atölye ile üst kattan bağlantısı bulunmayan bu bölüm alt katta çalışanların yemek yemeleri için yemekhane ile

atölye arasında bir bağlantı bulunmaktadır. 2006 yılında yapılan gözlemde yapının konut kısmı hala varlığını sürdürmekte fakat atölye bölümü yıkılmıştır (İ. B. Dağgülü, M. Dağgülü, 2007).

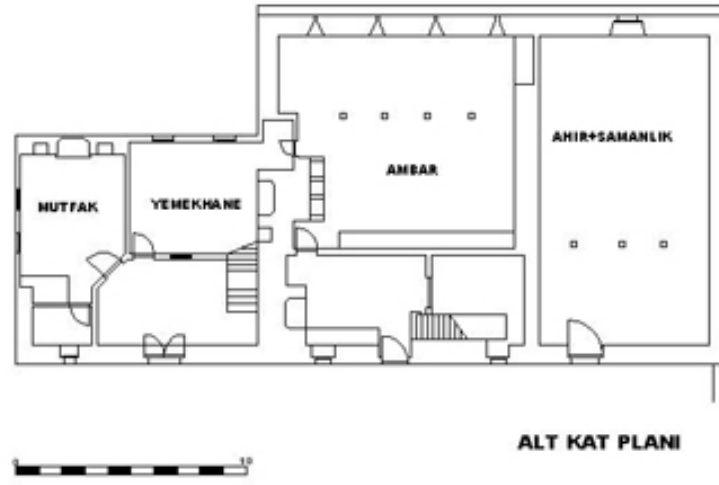

Şekil 4.1 Kapının konut bölümünden bir görünüş (İ. B. Dağgülü, M. Dağgülü, 2007)

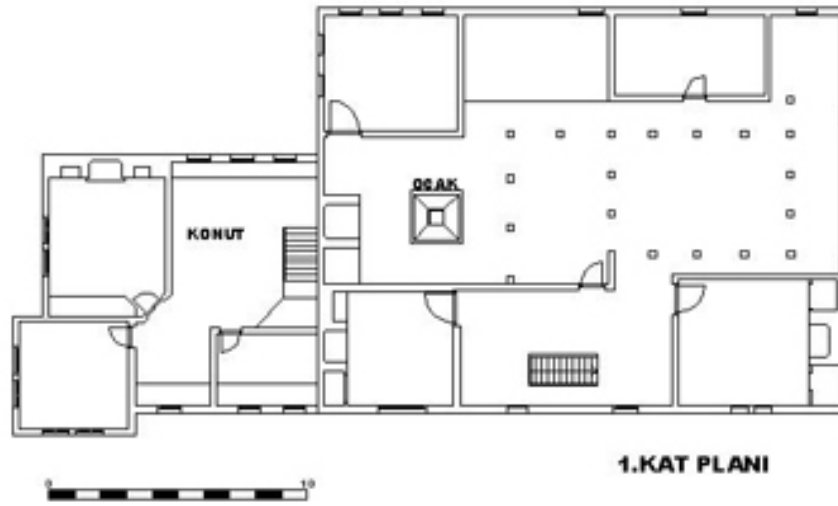

Şekil 4.2 Atölyenin arka cephesi (İ. B. Dağgülü, M. Dağgülü, 2007)

Şekil 4.3 Yapının konut bölümü (İ. B. Dağgülü, M. Dağgülü, 2007)

Şekil 4.4 Yapının alt kat planı (İ. B. Dağgülü, M. Dağgülü, 2007)

Şekil 4.5 Yapının 1. kat planı (İ. B. Dağgülü, M. Dağgülü, 2007)

14.-18. yüzyıllarda Trakya ve Marmara bölgesinde yaygın biçimde ipekböcekçiliği yapıldığı göz önüne alınırsa Kırklareli'deki bu ipek evine benzer örneklerin Bursa ili içerisinde de bulunması beklenmektedir. Araştırma alanı içerisinde, koza üretimi yapan ev örnekleri bulunmuş, ancak ipek çekme ve dokuma işlerinin yapıldığı gelişmiş örneklerle rastlanamamıştır. Sonuç olarak, işlik ve konut bölümlerinden oluşan kompleks yapı olarak, ipekböceği yetiştirme, iplik çekme, büküm ve dokuma işlerinin tamamının tek çatı altında yapıldığı özellikteki evlerin varlıklarının günümüze kadar ulaşmadığı görülmektedir.

İpekböcekçiliğinde, konut içi üretimden başka, konut dışında ayrı yapılara da ihtiyaç duyulmuştur. Konut içinde alanlar yetmediği durumlarda böceklik ve kozaklık ismi verilen iki yapı türü geliştirilmiştir. Böceklikler ek yapı niteliğinde olup, konutların bahçelerinde ahşap karkas tekniğinde, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Alt kat bölümlere ayrılmış ve depo olarak kullanılırken, tek hacim olan üst kat ipekböceği yetiştirilmek üzere planlanmıştır. Merdiven sokak ve konuta yakın olan duvara bitişik yapılmış ve tavan kaplamasına ihtiyaç duyulmamıştır. Pencere yönleri sokak ve konuta doğrudur , alt ve üstten bir tahtayla birleştirilmiş iki tahtadan oluşan dışa açılır ahşap kapaklarla sıcaklık ve ışık kontrolü sağlanmıştır (Alptekin, 2002).

Avrupa'da geliştirilen yeni ipekböceği üretim yöntemlerini öğrenmek üzere Fransa'ya eğitime gönderilen öğrencilerin yeni teknikleri Bursa'da uygulamaya başlamaları ile çok katlı gelişmiş yapılar olan kozaklıklar oluşturulmuştur. Kozaklıklar, fabrika ve önemli ticaret bölgelerinde inşa edilmiştir. Yaş kozaların alınıp depolama ve kurutma işlemlerinin yapıldığı yapılardır. Ahşap karkas yapı tekniğinde, araları kerpiç veya tuğla dolgulu, iki veya üç katlıdırlar. Pencereleri kepenklerle örtülerek camlı pencerelere ihtiyaç duyulmamıştır. Taşıyıcıların aralıkları ipekböceklerinin bakıldığı kerevetlerin büyüklüğü ile sınırlandırılmıştır. Kerevetlerin bulunduğu alanların hava sirkülasyonu için katlarda işçilerin gezeceği alanlar dışında kalan yerlerde döşeme yapılmamıştır. Bu yapılar kurutma için kullanıldığından her yönde pencere açılmıştır. Eğimli araziye oturmuş olan yapılarda oluşturulan bodrum katların duvarları taştan yapılmıştır ve bu bölümler dokuma tezgahlarına ayrılmıştır (Alptekin, 2002).

5. SONUÇ

Bursa’da ipekböcekçiliği yapılan ya da önceki dönemlerde yapılmış olduğu tespit edilen evlerde, ipekböceği ve ham ipek üretiminin yapıya olan etkisi mekansal biçimlenme ve mekan organizasyonları açısından incelenmiştir. Özellikle Marmara bölgesi, sahip olduğu iç denizin bölge içi ulaşım olanaklarını ciddi biçimde arttırması ve İstanbul limanının Avrupa’ya açılan kapı olarak ipekli dokumaların dış satımını kolaylaştırması ile yüzyıllar boyunca bu bölgede ipekböceği üreticiliği neredeyse tüm bölge kapsamında çok ciddi bir geçim kaynağı olarak varlığını sürdürmüştür. Bölgenin tamamında çok sayıda yerleşmede yöresel konutların ipekböceği ve ham ipek üretecek ve hatta bazılarının bunları ipekli dokumalara çevirecek biçimde organize oldukları bilinen bir gerçektir. Her ne kadar 21. yüzyıl başlarında artık bu tür yapılardan günümüze ulaşan örnek kalmasa da, günümüzde de konut içi üretim yapılan evler bulunmaktadır. Bu yapılarda ipekböcekçiliği ham ipek ürünü almak üzere gerçekleştirilmektedir. Araştırma bölgesinde koza ürünü almak üzere ipekböceği yetiştirilen evler mevcuttur, ancak kozalardan sıcak suda ipek çekilmesi, büküm ve dokuma işlemlerinin yapıldığı çok işlevli yapılarla günümüzde karşılaşmamaktadır. Tüm Marmara bölgesinde uzun yıllar ipekçilik yapıldığı göz önüne alınarak bu işlevlerin tamamının tek yapı içerisinde yapılmış olduğu bilinmektedir fakat bu örnekler varlıklarını günümüze kadar ulaştıramamıştır. Yöresel mimaride konut içinde ipekböcekçiliği yapmak için özel mekanlar tasarlanmamış, mevcut mekanlar içerisine sığdırılan üretim biçimi, iç mekanda birtakım değişiklikler yapılmasını gerektirmiştir.

Konut içi üretime uygun olan yapılarda ipekböcekleri yaklaşık kırk gün kadar bir sürede evlerde bakılmış, bu süre içerisinde çok hassas olan ipekböceklerinin yetiştirilmesi için gerekli olan sıcaklık, nem ve ışık koşullarını sağlayacak değişiklikler yapılmıştır. Bunun için yapısal anlamda görülen en önemli değişiklik açık sofaların kapatılmasıdır. Odalarda ve sofada istenilen loş ortamı sağlamak için pencerelerin dışına eklenen ahşap kapaklar yapılmış, bu da ipekböcekçiliğinin cephe düzenine yansıyan etkisi olmuştur. Bunların olmadığı yerlerde pencereler kağıtla kaplanmıştır. Koza örme zamanında yüksek hacimlere ihtiyaç duyulduğundan, üst katlarda tavan kaplaması yapılmayarak maksimum yükseklik elde edilmiştir. Evlerin zemin katlarında bahçe ile ilişkili olan taşlık bölümü koza yapraklarının kıyılması ve depolanması için gerekli serin ortamı sağlamaktadır. Havadar, nemli ve temiz alanlara ihtiyaç duyan ipekböcekleri için iç mekanlar, kireçle badana yapılan, süslemeden uzak sade ve net bir şekil almıştır.

Kalıcı olarak yapılan bu değişiklikler dışında ipekböceği besleme zamanında, her uykusundan sonra daha geniş alanlara ihtiyacı olan ipekböceklerine yer açmak için ev içerisinde

düzenlemeler yapılmıştır. Odalara ve sofaya kurulan kerevetler neredeyse tüm evi kaplamış, koza örme döneminde bu kerevetlerin yerlerine meşe ağacı dalları dik konumda yerleştirilerek ipekböceklerine koza örme ortamı sağlanmıştır. Koza ürünü alınıp, ipekböceği yetiştirme süresi sona erdiğinde ise evin düzeni eski haline döndürülmüş, bu üretim için gerekli olan araçlar toplanarak evin bir bölümünde bir dahaki üretim dönemine kadar saklanmıştır.

Araştırma yapılan sahada ipekböceği yetiştirilen evlerin bulundukları bölgeler coğrafik, topografik ve şehircilik açısından incelendiğinde dört gruba ayrılmıştır. Bu bölgelerde evlerin yapısal olarak boyut ve oranlarında, arsaya yerleşim biçimlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Birinci grup olan, göl çevresine yerleşmiş olan bölgelerde, Rum evlerinin yoğun olarak bulunmasından dolayı kat yükseklikleri fazla ve geniş alanlara sahip olan evler bulunmaktadır. İkinci grup olan iç kesimlere yerleşmiş evler, yöresel mimari özellikleri göstermekte, özel bir oran ve ölçü değişikliği görülmemiştir. İklimsel koşullara bağlı olarak açık sofalı inşa edilen evlerde sofaların kapatıldığı gözlemlenmiştir. Üçüncü grupta bulunan yüksek kesimlere yerleşmiş bölgelerde, tarım alanlarının azaltılmaması için evler küçük arsalara inşa edilmiş bu nedenle bu bölgeden, diğer bölgelere oranla daha az koza ürünü alınmıştır. Son grup ise kentsel alanlarda bulunan evlerdir. Bu evler arasında bitişik nizamda yapılmış olanlar mevcuttur.

İpekböcekçiliğini yoğun olarak yapmış olan Rumların inşa ettiği evlerde oransal olarak farklılıklar tespit edilmiştir. Bu üretim biçiminden yüksek gelir elde eden Rumlar evlerini daha büyük alanlarda, yüksek hacimlerle ve üç katlı olarak inşa etmişlerdir. İpekböcekçiliğinin gerektirdiği şartları sağlayan bu özellikteki evlerde daha çok ipekböceği bakarak daha çok koza ürünü elde etmişlerdir. Zemin katları taş duvardan inşa ederek ışık olarak kullandıkları taşlık bölümünün serin ve nemden uzak olmasını sağlamış, alçak tavanlı ara katların sıcak olmasından yararlanıp ipekböceklerini bu katlarda yetiştirmiş ve yüksek tavanlı, tavan kaplaması yapılmayarak yüksek hacim elde edilen üst katlar da ipekböcekleri için koza örme alanı olarak kullanmışlardır. Bu özelliklere sahip evler ipek evi olarak adlandırılmaktadır.

Bursa'da ipekböcekçiliği yapılmış evler araştırmasının (Alptekin, 2002) üzerinden geçen sekiz sene içerisinde o dönemde tespit edilmiş olan evlerin pek çoğu kente göç ve sanayileşme gibi nedenlerle bugün yok olmuştur yada yok olmak üzeredir. İpekböcekçiliğinin sona ermesi yanında yöresel mimaride de önemli bir kültür kaybı gözlemlenmiştir.

Ahşap ve toprak esaslı olan yöresel yapı malzemesinin deformasyona uğraması ve bakımsızlık nedeni ile pekçoğu yıkılmakta olan ipekböceği evlerinin korunması için

restorasyon çalışmaları yapılmalıdır. Bu evler Koruma Kurulu tarafında tespit edilip gerekli fon ayrılarak yok olmaları önlenmeli, yerel halk bilgilendirilerek koruma çalışmaları yürütülmelidir. İpekböcekçiliğinin tanıtılması ve yaşatılması için belediyeler tarafından uygulamalı müzeler açılarak bu kültür mirasının yok olmasının önüne geçilmelidir.

KAYNAKLAR

Anonim 1, www.bursa.com.tr, Aralık, 2009.

Anonim 2, www.tarimsal.com , Ekim, 2008.

Anonim 3, www.cinarziraat.com, Ekim, 2008.

Alkan, N., (2006), “15. ve 16. Yüzyıllarda İran İpek Yolu’nda Kervanlar”, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 11, Bursa.

Alptekin, Ü., (2002), “İpekböcekçiliği ve Sivil Mimari Yapılanmaya Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Ana Bilim Dalı, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Altun, M., Ünlü, H. ve Kesiriklioğlu, F., (2001), Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bursa.

Armağan, M., (1998), Bursa Şehrengizi, İz yayıncılık, İstanbul.

Aydın, E. Ö., (2007), Bursa’daki İpek Fabrikaları ve İpekçilikle İlgili Endüstri Mirasının Korunması, TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi Yayını, Bursa.

Bursa Ansiklopedisi, (2002), Cilt:1,2,3, Bursa Kültür ve Sanat Yayınları, Bursa.

Çizakça, M., (1996), “XIV. –XIX. Yüzyıllar arasında Bursa İpekçiliği”, Bir Masaldı Bursa, s:69-82, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Dağgölü, İ. B. ve Dağgölü, M., (2007), “19.YY Osmanlı Üretim Geleneğinde Kasaba Ölçeğinde Küçük Kapasiteli Bir Özel Sektör-İpek Üretim İşliğı”, Bilim ve Ütopya, 155:42-46.

Dalsar, F., (1960), Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa’da İpekçilik, Sermet Matbaası, İstanbul.

Denny, W. B. ve Machie, L. W., (2001), İPEK-Osmanlı Dokuma Sanatı, (Çev., R. Alp, A. Kardiçalı), TEB İletişim ve Yayıncılık, İstanbul.

Divanoğlu, H. D., (1980), “Mimarlıkta Biçimlerin Oluşma Etkenleri”, Doçentlik Tezi, İ.D.M.M.A Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

Dörtok Abacı, Z., (2007), “Bursa’nın Kent Dokusundaki Değişim (18.-19. Yüzyıl)”, Bursa’nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı, s:165-183, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

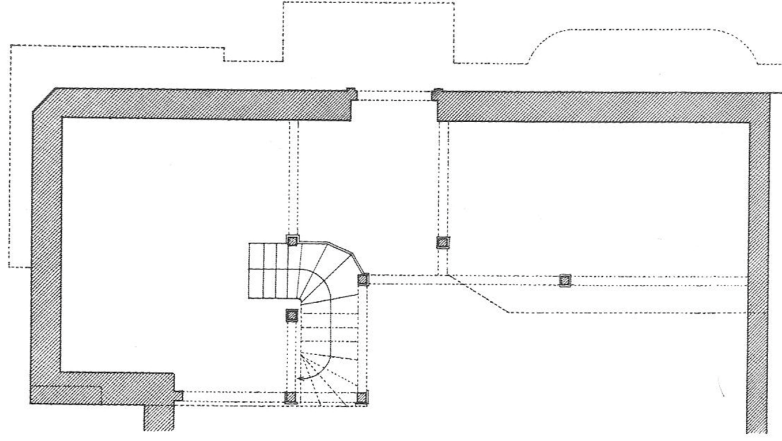
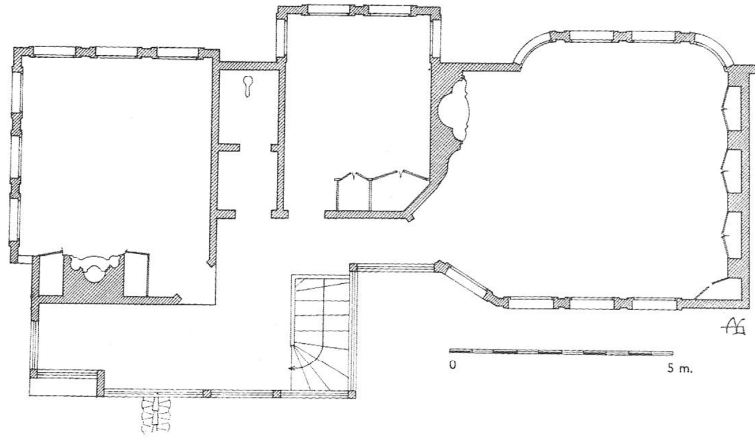
Eldem, S. H., (1984), Türk Evi Osmanlı Dönemi, Cilt: 1, 2, 3, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

Eldem, S. H., (1996), “Bursa Evleri”, Bir Masaldı Bursa, s: 187-199, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

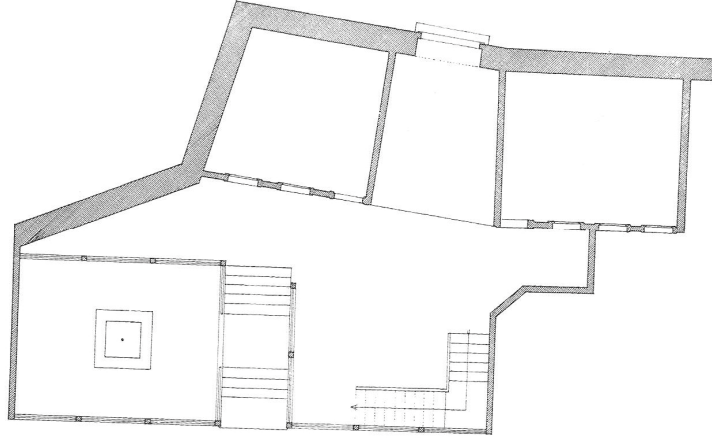
- Ergenç, Ö., (2006), XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Gabriel, A., (1958), Bir Türk Başkenti Bursa, (Çev., N. Er, H. Er, ve A. Kazancıgil), İstanbul Organizasyon, İstanbul.
- İnalcık, H., (2007), “Kent, Kentli ve Tarih”, Bursa’nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı, s: 11-47, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.
- Lowry, H. W., (2004), Seyyahların Gözüyle Bursa 1326-1923, (Çev., S. Alper), Eren Yayınları, İstanbul.
- Meydan Larousse, (1971), Meydan Yayınevi, Cilt:6, İstanbul.
- Oğuz, M., (1999), “Bursa Tarihi Kent Merkezi ve Yakın Çevresini Oluşturan MİA Alt Bölgesi İşlevsel, Mekansal ve Mimari Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ, İstanbul.
- Scott, P., (1993), The Book of Silk, Thames and Hudson, Londra.
- Sevim, M.,(1992), Gravürlerle Türkiye Anadolu 1, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Sözen, M.ve Eruzun, C., (1996), Anadolu’da Ev ve İnsan, Emlak Bankası Yayınları, İstanbul.
- Sözen, M., (2001), Türklerde Ev Kültürü, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Subaşı Direk, Y., (2006), “Sosyo-Kültürel Yapının Konut Oluşumuna Etkisi: Diyarbakır Örneği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5:16 (105-113).
- Tekeli, İ., (2007), “Anadolu’da Kent Tarihi Yazıcılığı Üzerine Bir Yöntem Önerisi”, Bursa’nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı, s:49-99, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.
- Tomsu, L., (1950), “Bursa Evleri”, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Turgut, A. M., (1935), İznik ve Bursa Tarihi, Vilayet Matbaası, Bursa.
- Türkün Dostoğlu, N., (2001), Osmanlı Döneminde Bursa, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Yıldızdağ, C., (2005), “VII.-X. YY.’larda İpek Yolu Ticaretinin Türk Tarihine Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Yüceer, S., (2001), Bursa’nın İşgal ve Kurtuluş Süreci, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bursa.
- Yüksel, İ. A., (1996), “XV. Yüzyıl Ortasına Kadar Osmanlı-Türk Dönemi Bursa Mimarisi”, Bir Masaldı Bursa, s: 159-177, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

859 Numaralı İpek Böceği ve Tohumu Yetiştirilmesi ve Muayenesi ve Satılması Hakkındaki Kanuna Ait Yönetmelik.

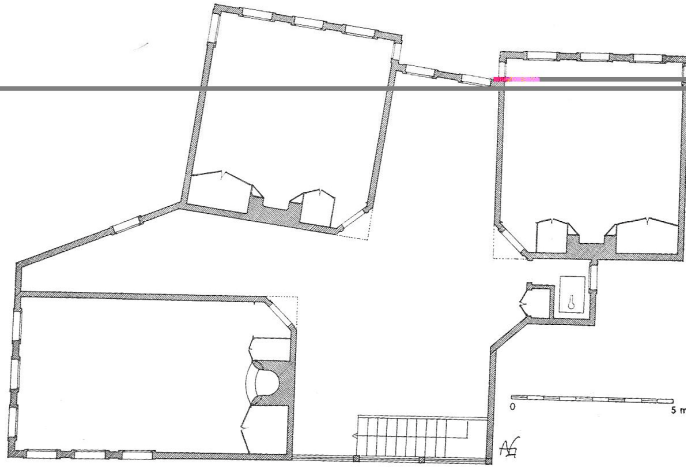
EK 1
BURSA'DA GELENEKSEL EVLERE ÖRNEKLER

A1**İL : BURSA****İLÇE : OSMANGAZİ****SEMT: ABDAL MAH.****ADI: 19.YÜZYIL EVİ I****KAYNAK : Gabriel, 1958****ZEMİN KAT PLANI****BİRİNCİ KAT PLANI**

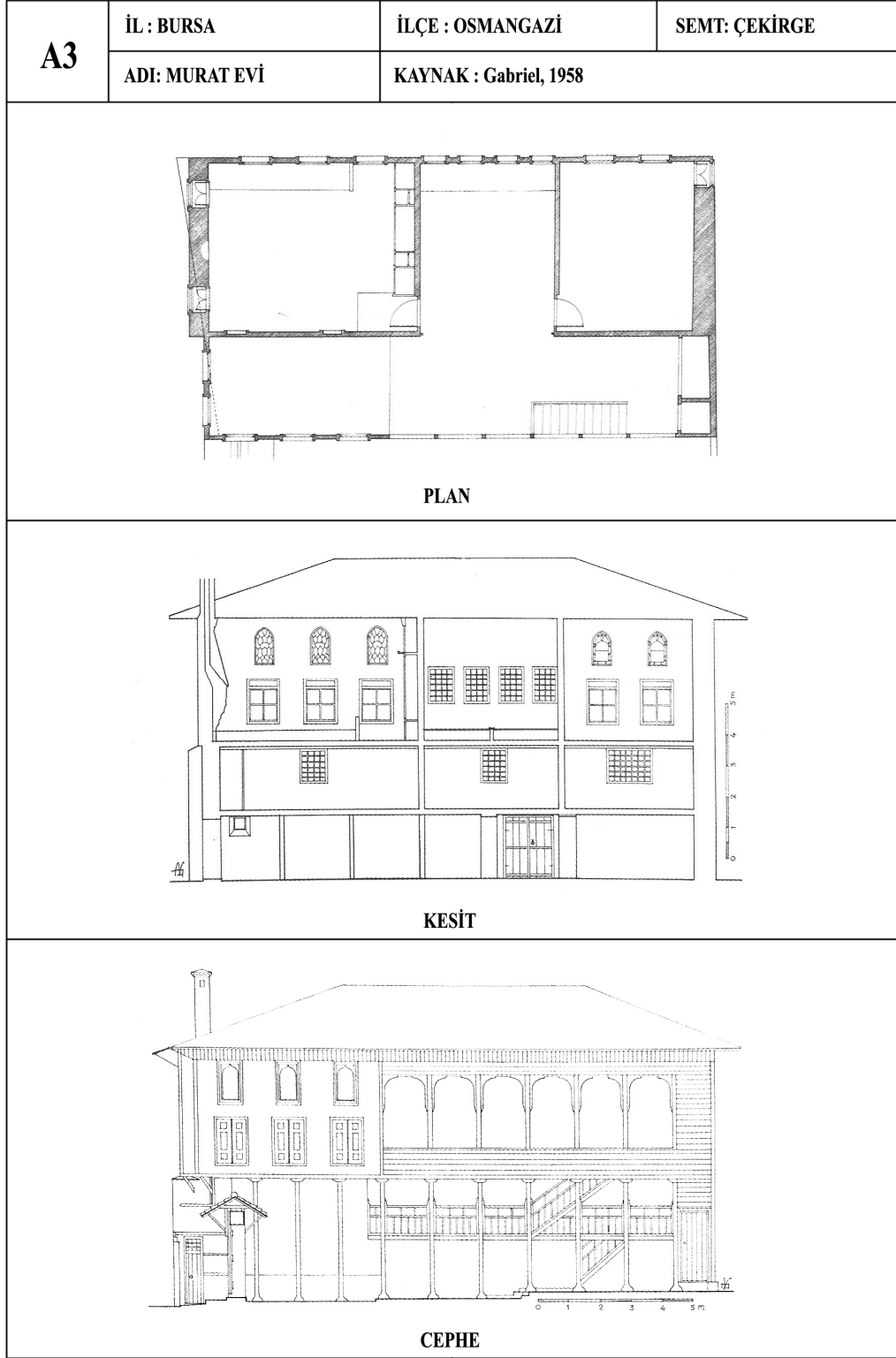
A2	İL : BURSA	İLÇE : OSMANGAZİ	SEMT: REYHAN PAŞA CD.
	ADI: 19.YÜZYIL EVİ II	KAYNAK : Gabriel, 1958	

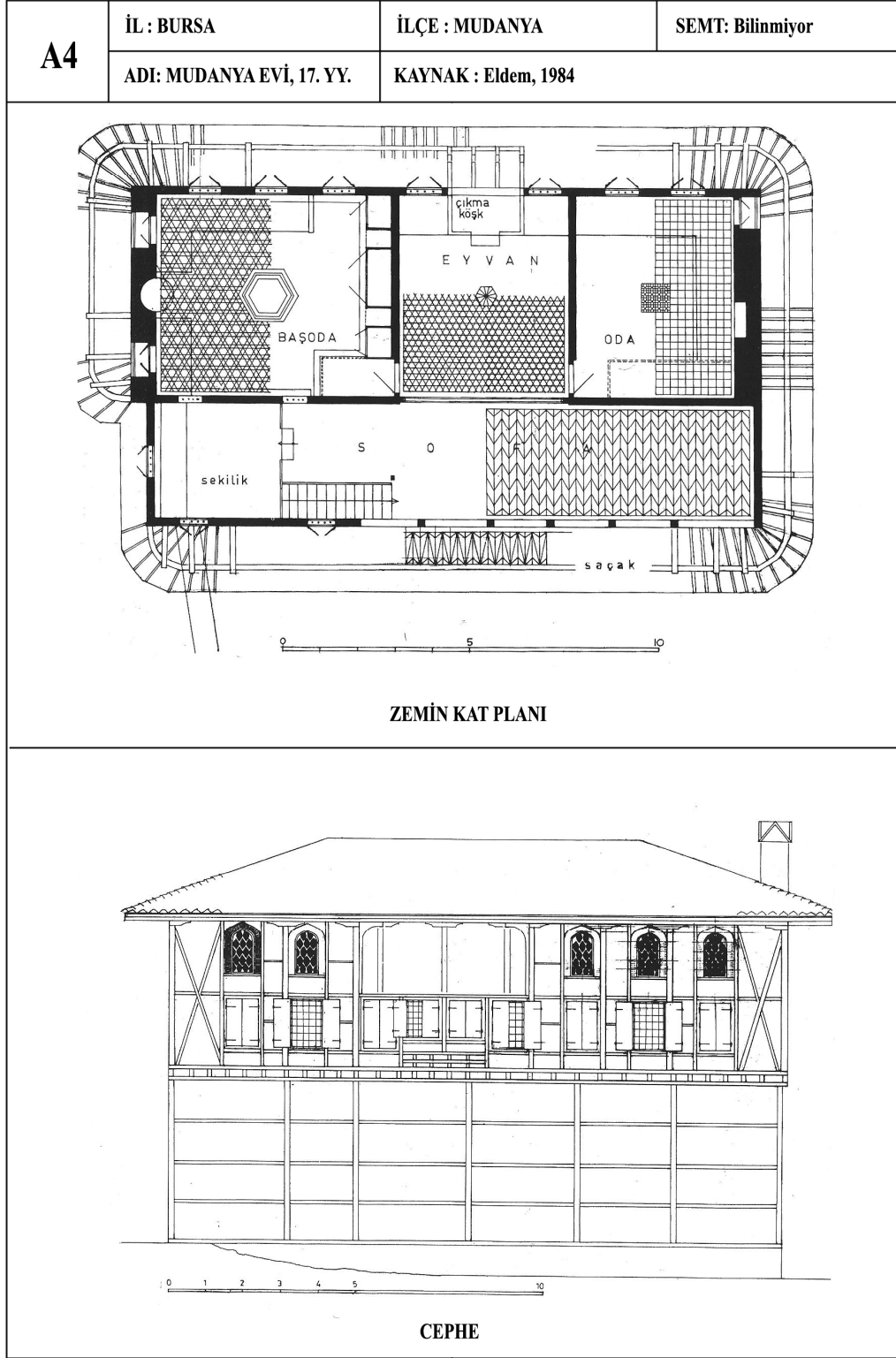

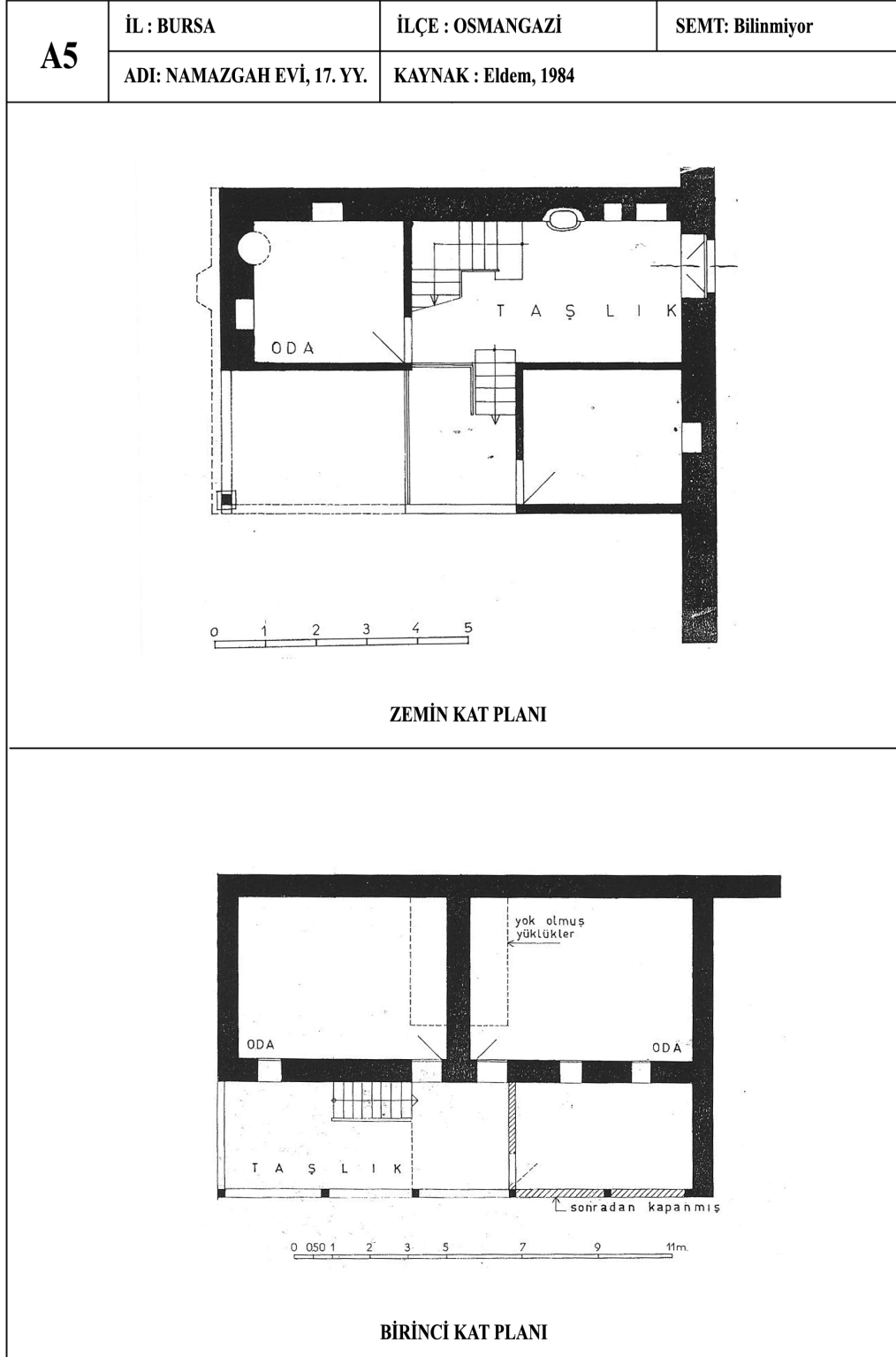
ZEMİN KAT PLANI

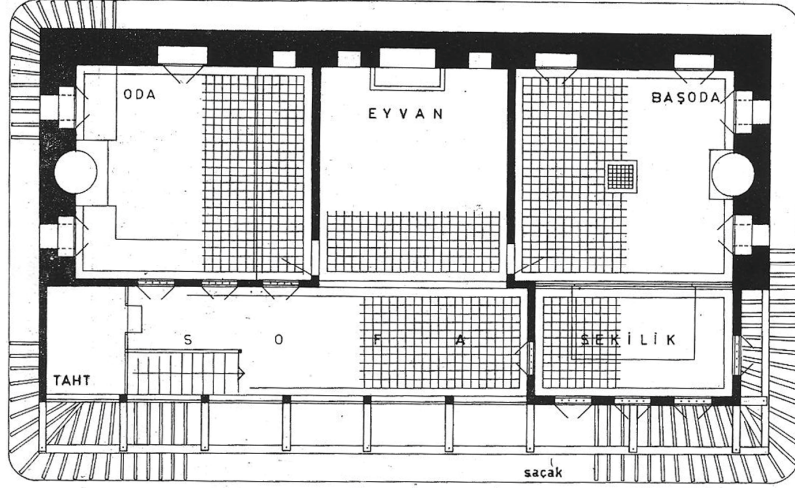
BİRİNCİ KAT PLANI

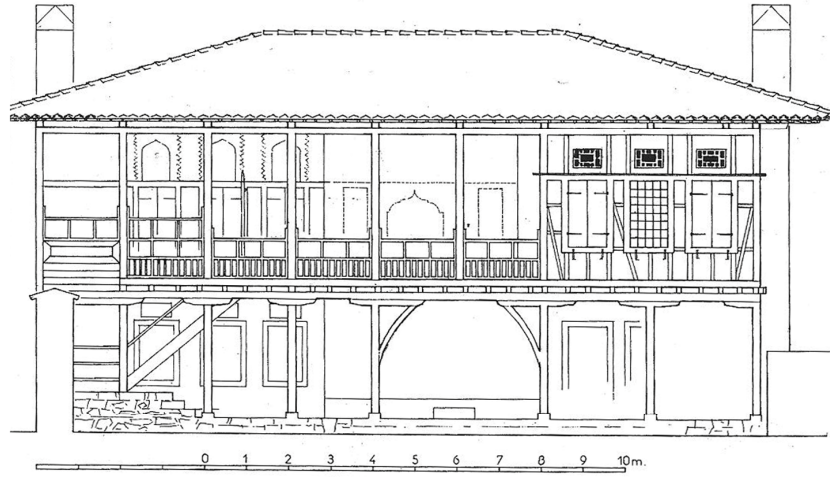

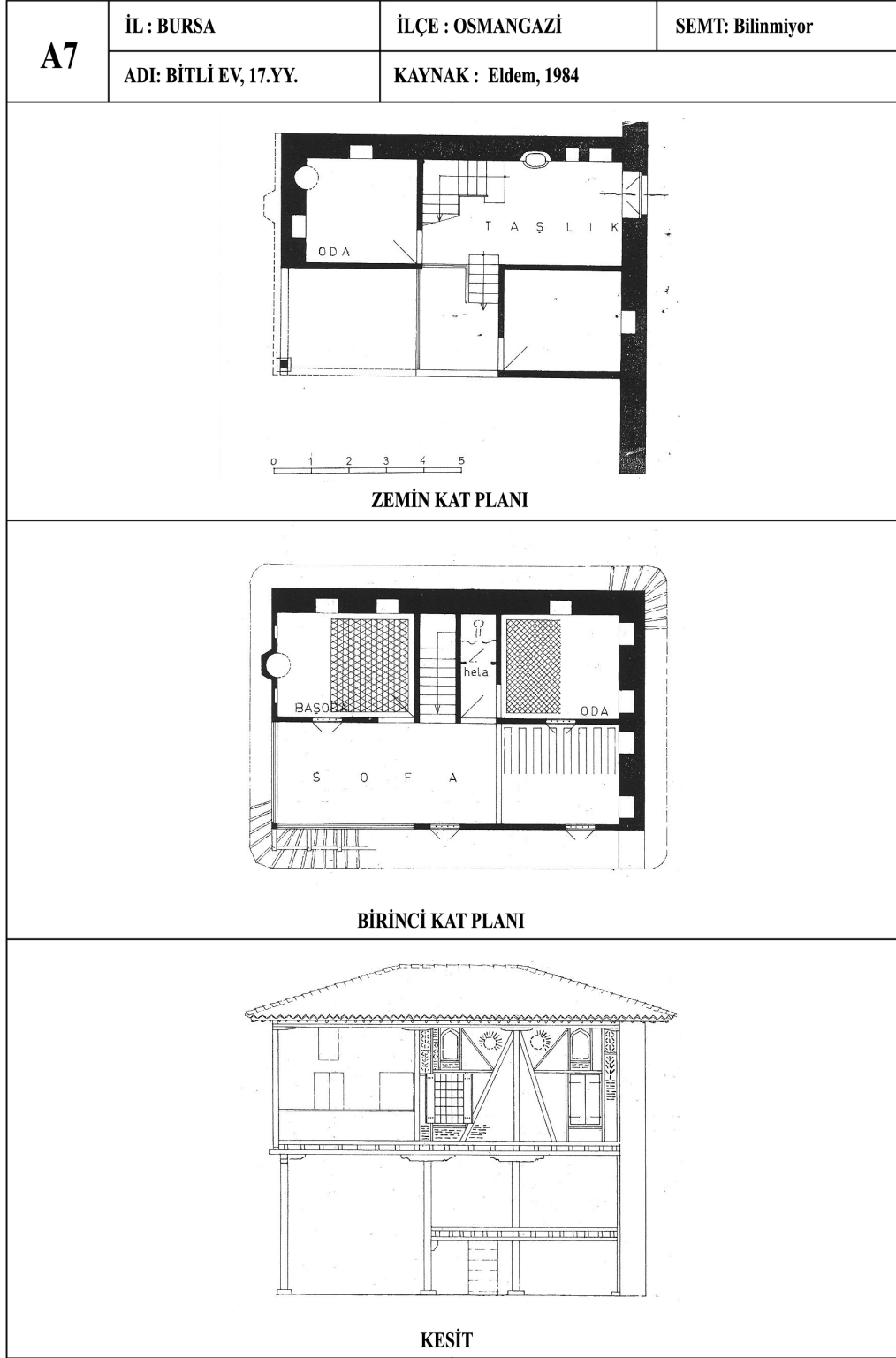
A6	İL : BURSA	İLÇE : OSMANGAZİ	SEMT: Bilinmiyor
	ADI:ADLİYE ARKASINDAKİ EV 17.YY	KAYNAK : Eldem, 1984	

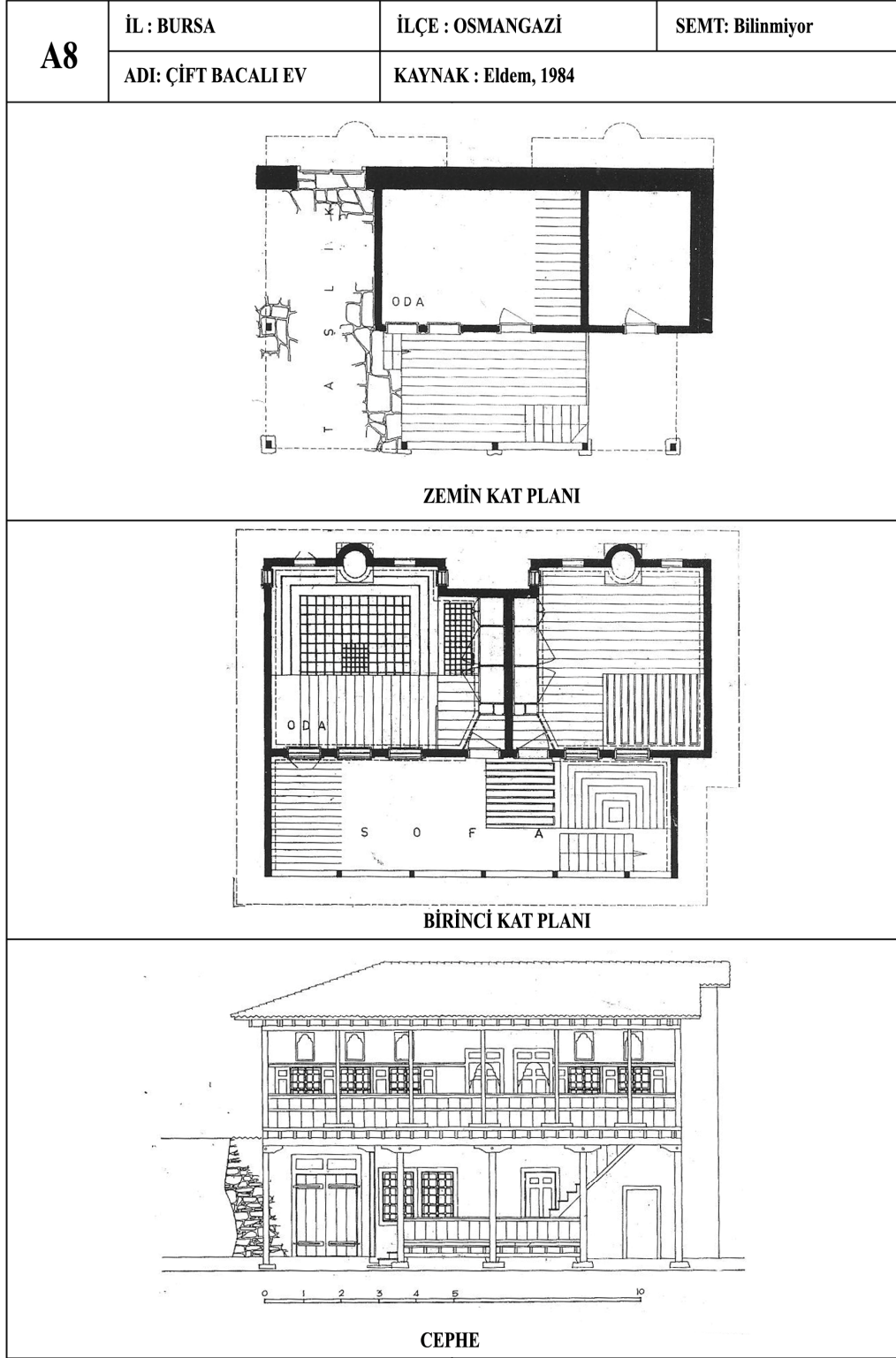

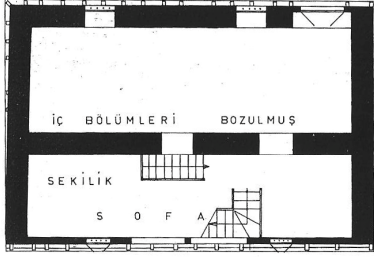
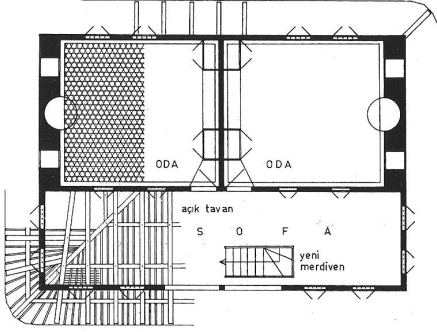
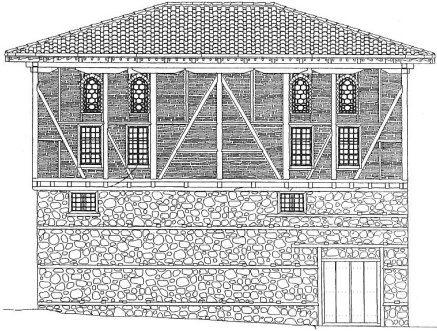
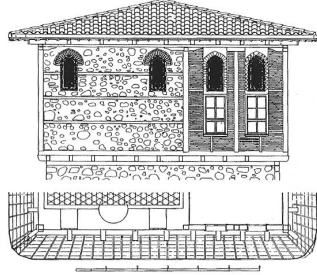
BİRİNCİ KAT PLANI

CEPHE

A9	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	SEMT: Bilinmiyor
	ADI: KENANDOĞRUÖZ EVİ, 17.YY	KAYNAK : Eldem, 1984	
			
ZEMİN KAT PLANI		BİRİNCİ KAT PLANI	
			
CEPHE		KESİT	

A10

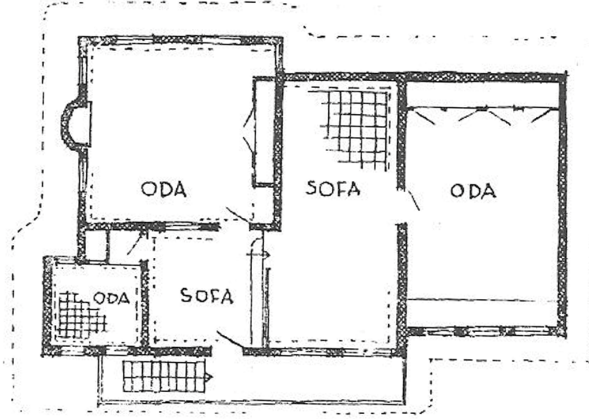
İL : BURSA

İLÇE : OSMANGAZİ

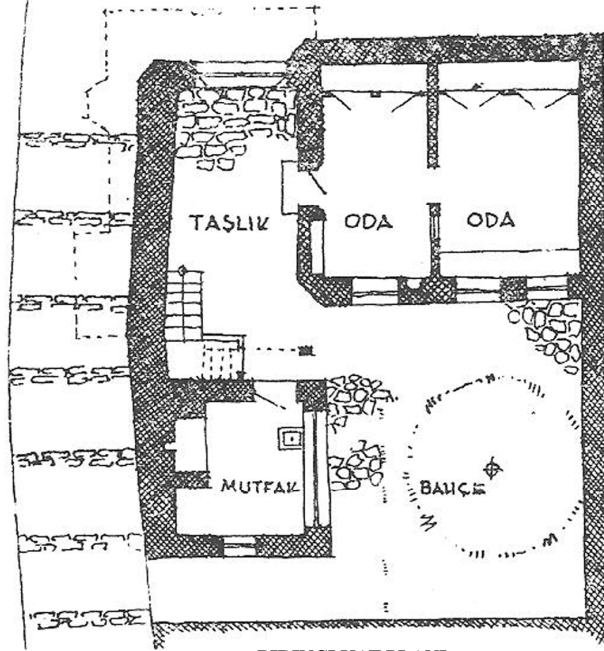
SEMT: ŞEYH HAMİT MAH.

ADI: CENNET BABA'NIN EVİ

KAYNAK : Tomsu, 1950

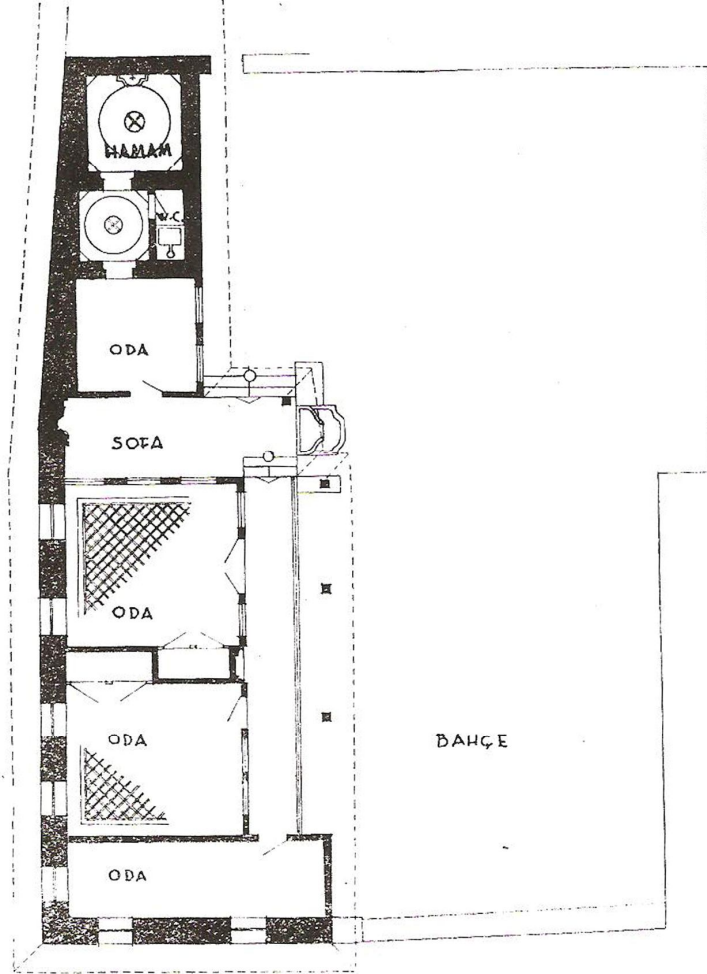

ZEMİN KAT PLANI

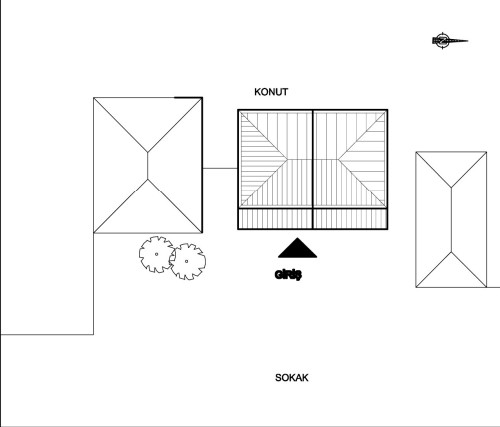
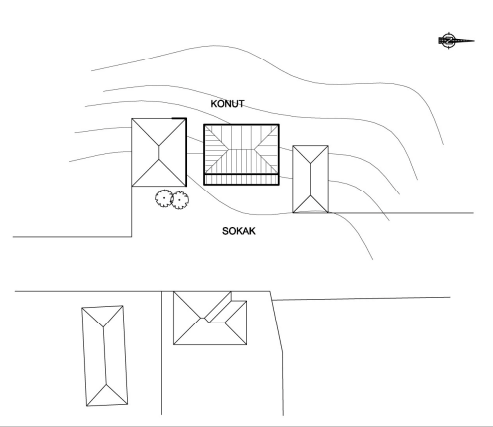
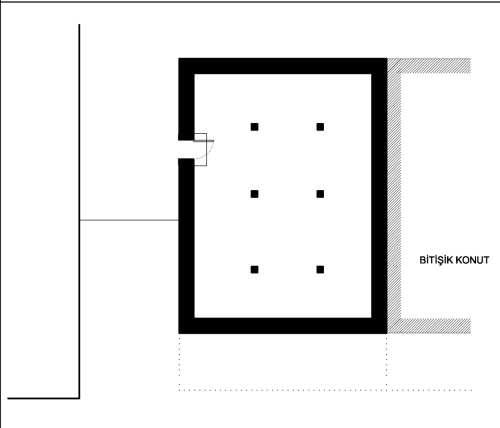
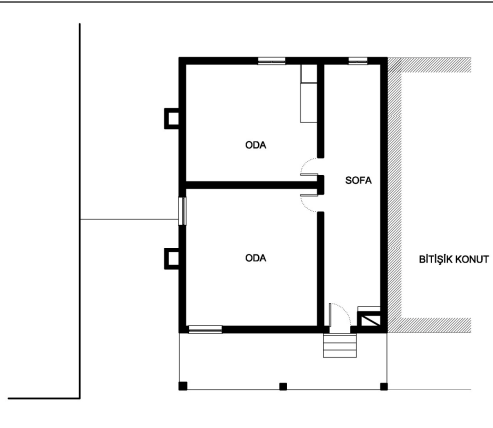
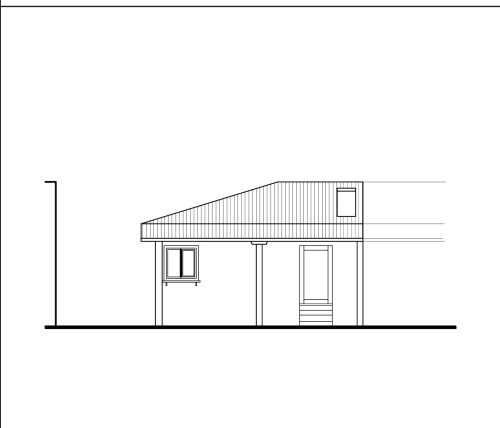
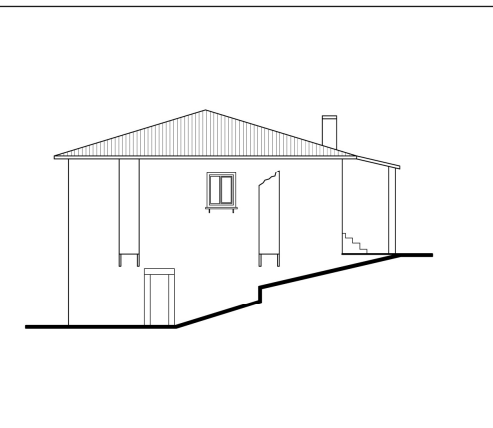
BİRİNCİ KAT PLANI

A11	İL : BURSA	İLÇE : OSMANGAZİ	SEMT: NALBANTOĞLU MAH.
	ADI: ULUCAMI KARŞISINDAKİ EV	KAYNAK : Tomsu, 1950	

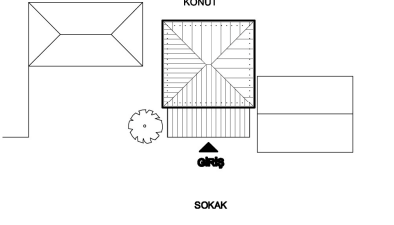
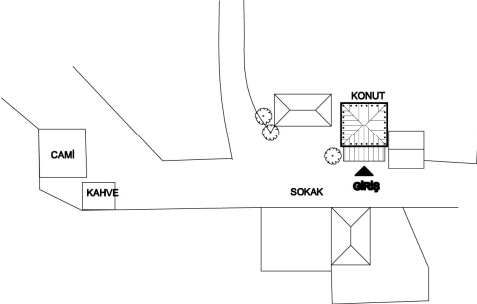
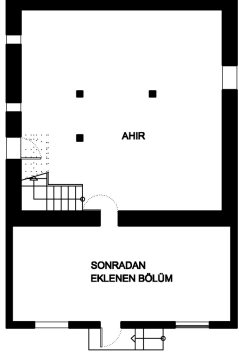
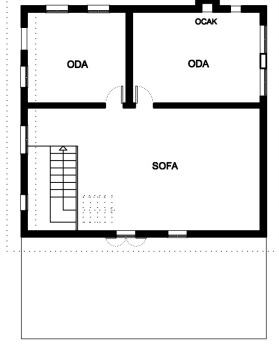
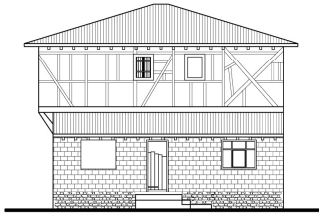

ZEMİN KAT PLANI

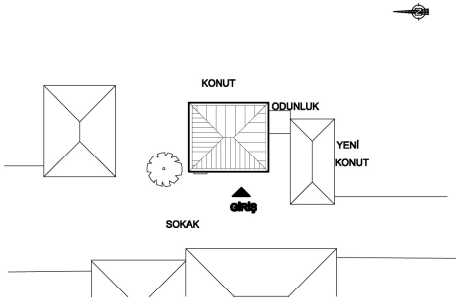
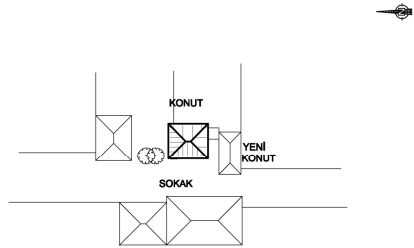
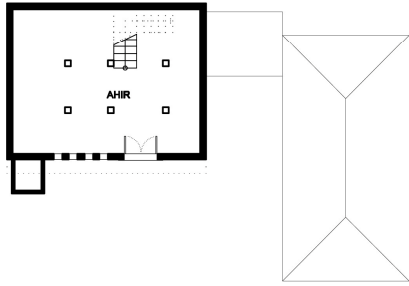
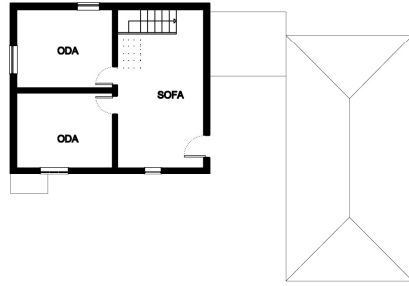
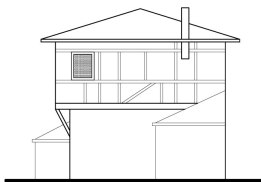
EK 2
BURSA'DA İPEKBÖCEKÇİLİĞİ YAPILAN YÖRESEL EVLER

B 1	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : ONAÇ
	SAHİBİ : HÜSEYİN SALI	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
BODRUM KAT PLANI 1/200		ZEMİN KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHESİ		YAN CEPHE	

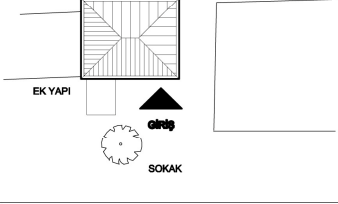
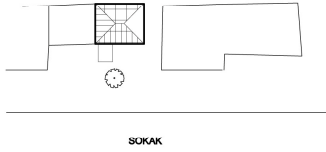
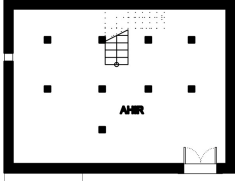
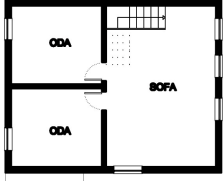
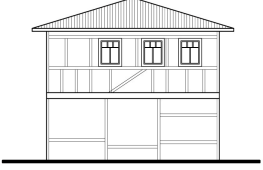
B 1	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : ONAÇ
	SAHİBİ : HÜSEYİN SALI	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
			
			

B 2	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : ONAÇ
	SAHİBİ : MEHMET AYDOĞDU	MEVCUT DURUMU: KULLANILMIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHESİ		YAN CEPHE	

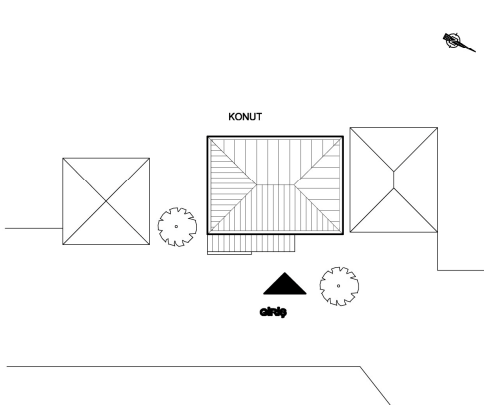
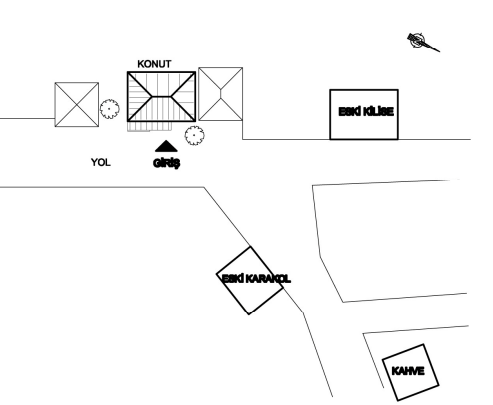
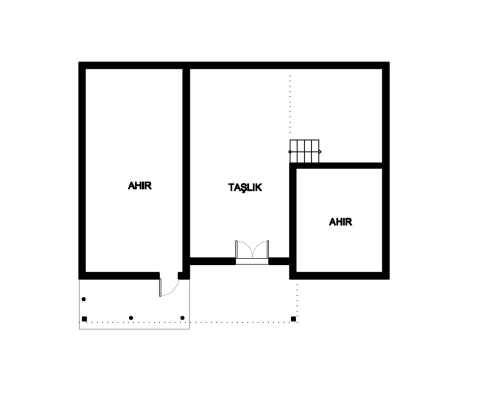
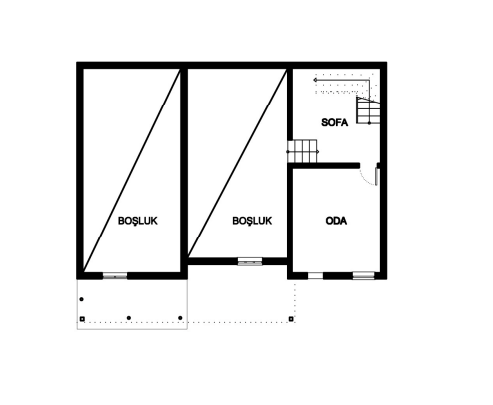
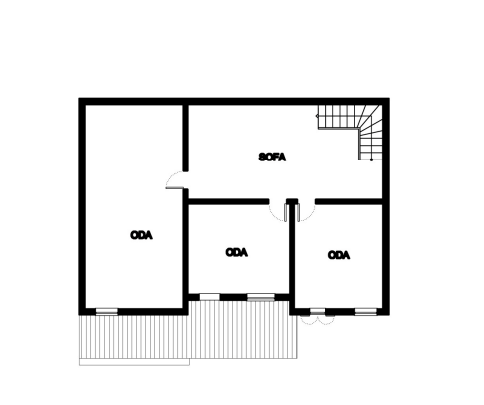
B 2	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : ONAÇ
	SAHİBİ : MEHMET AYDOĞDU	MEVCUT DURUMU : KULLANILM IYOR	
			
			
			

B 3	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : ONAÇ
	SAHİBİ : MEHMET YAKUT	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHE		YAN CEPHE	
ÖN CEPHESİ		YAN CEPHE	

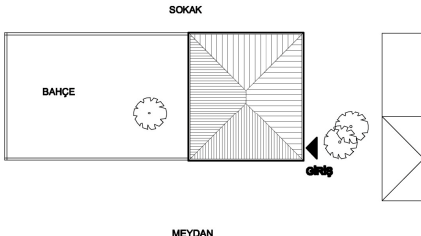
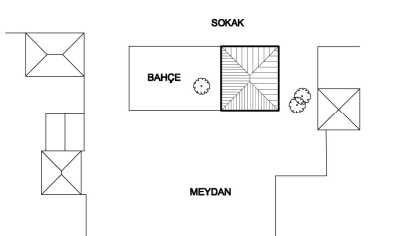
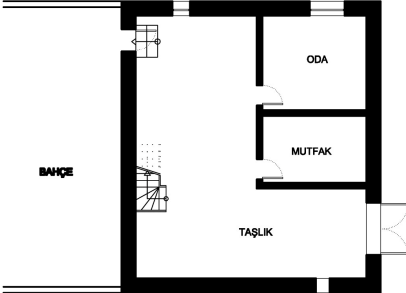
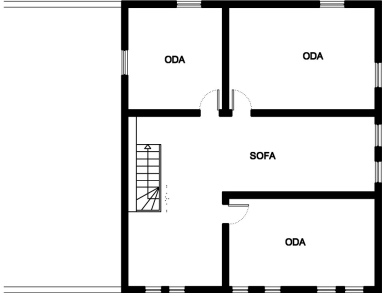
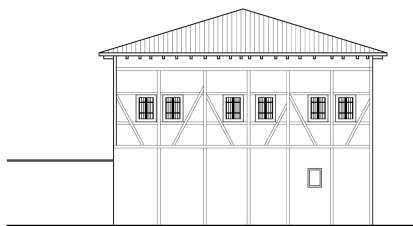
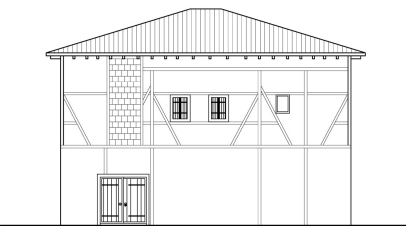
B 3	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : ONAÇ
	SAHİBİ : MEHMET YAKUT	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
			

B 4	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : ONAÇ
	SAHİBİ : ŞABAN SALI	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHESİ		YAN CEPHE	

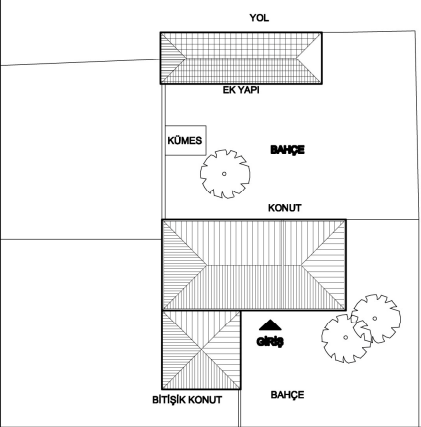
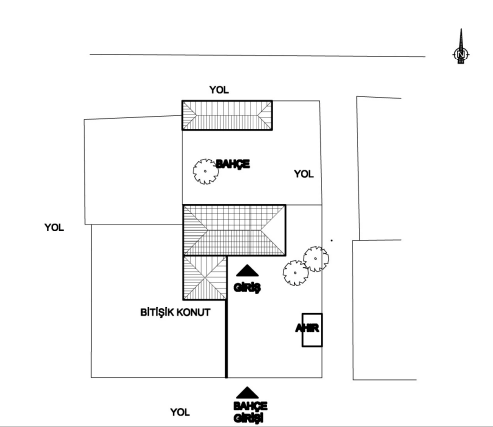
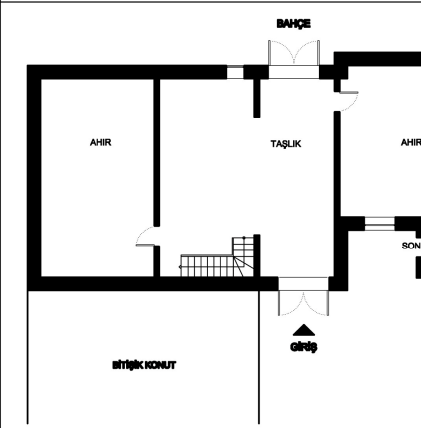
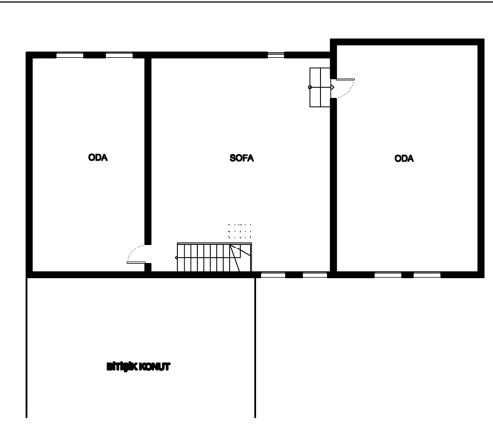
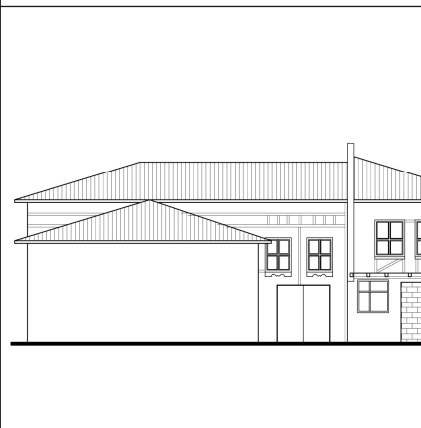
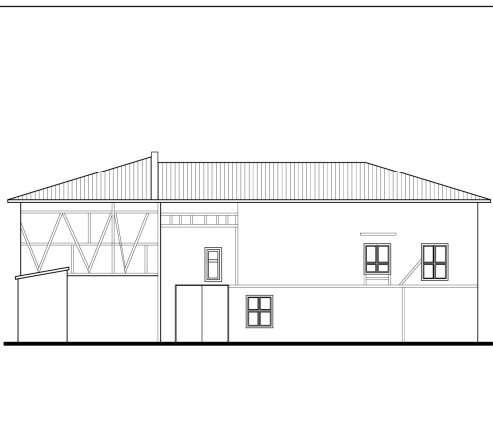
B 4	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : ONAÇ
	SAHİBİ : ŞABAN SALI	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
			
			

B 5	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : AKÇAPINAR
	SAHİBİ : YUSUF KORKMAZ	MEVCUT DURUMU: KONUT OLARAK KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUT 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		ARA KAT PLANI 1/200	
			
1. KAT PLANI 1/200		ÖN CEPHE	

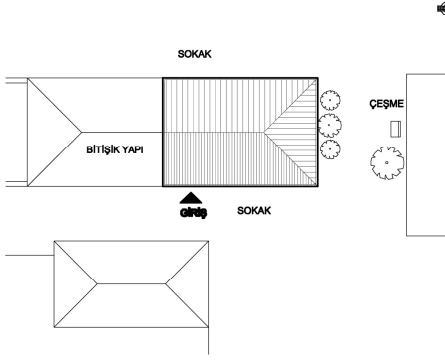
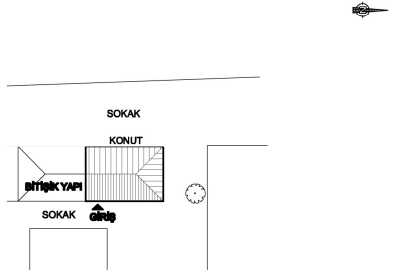
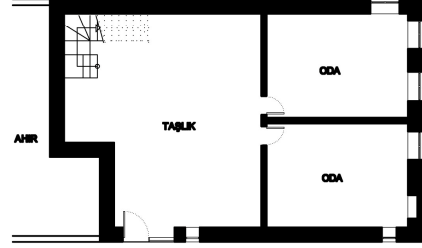
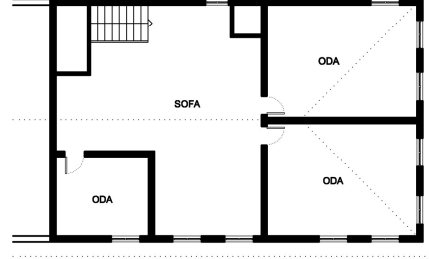
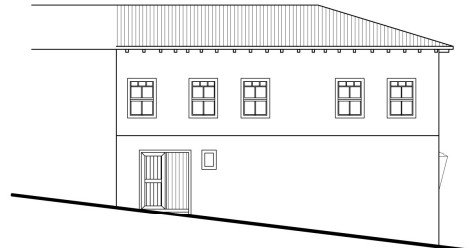
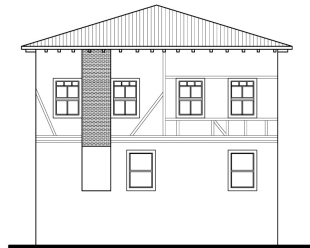
B 5	İL : BURSA	İLÇE : MUSTAFAKEMALPAŞA	KÖY : AKÇAPINAR
	SAHİBİ : YUSUF KORKMAZ	MEVCUT DURUMU : KONUT OLARAK KULLANILIYOR	
			
			
			

B 6	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : FADILLI
	SAHİBİ : ÖMER ÖKSÜZ	MEVCUT DURUMU:DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHE		YAN CEPHE	

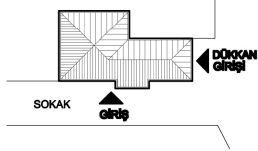
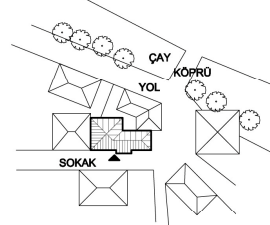
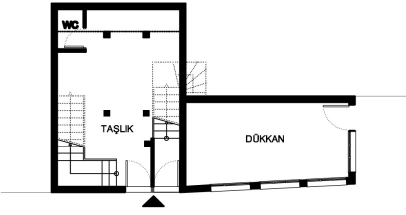
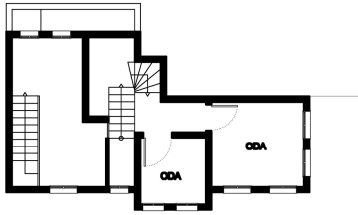
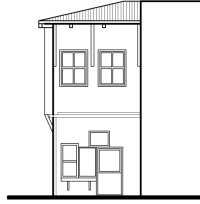
B 6	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : FADILLI
	SAHİBİ : ÖMER ÖKSÜZ	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
			
			

B 7	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : FADILLI
	SAHİBİ : YAVUZ GÜLEÇ	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
SOKAK CEPHESİ		YAN CEPHE	

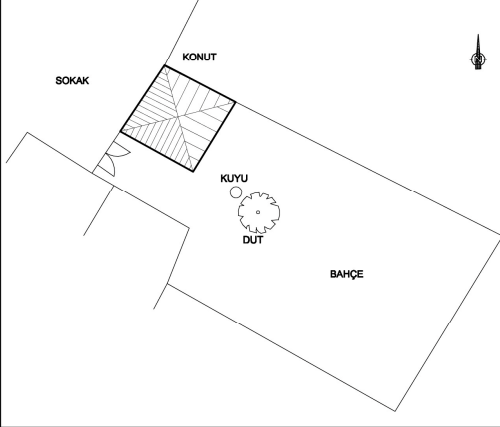
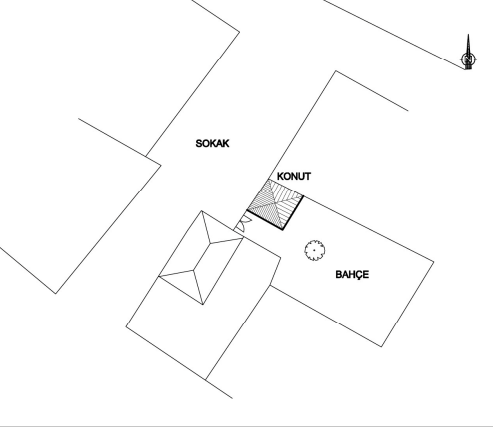
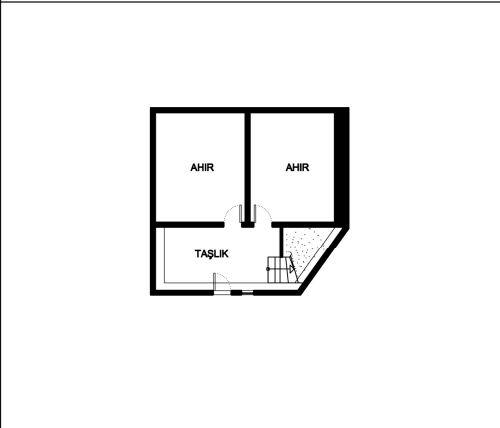
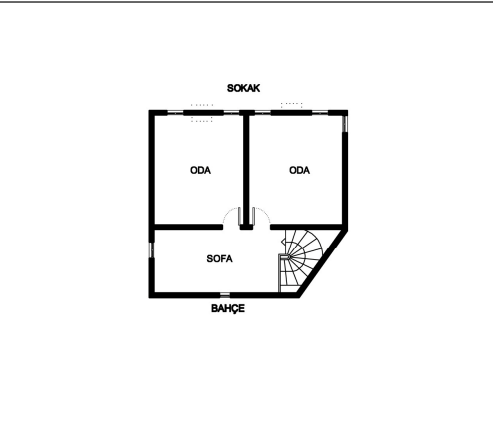
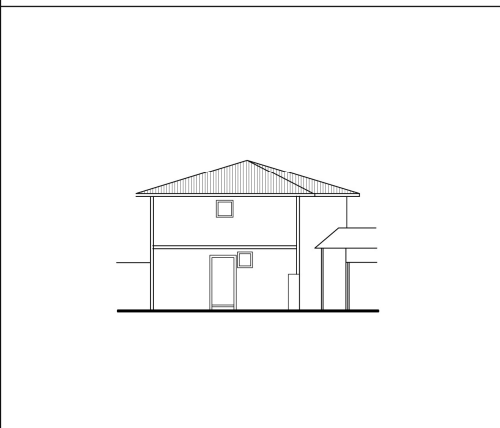
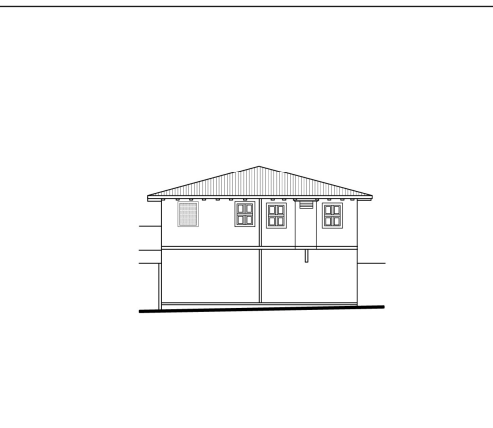
B 7	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : FADILLI
	SAHİBİ : YAVUZ GÜLEÇ	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
			
			

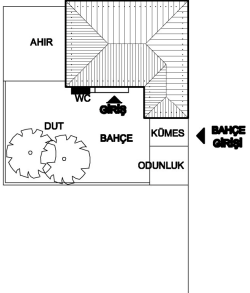
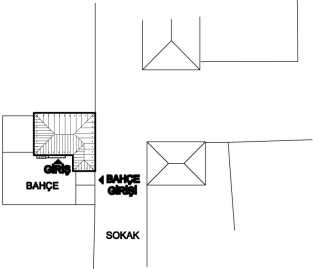
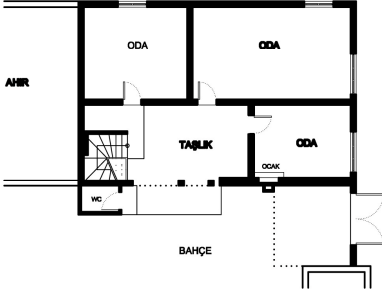
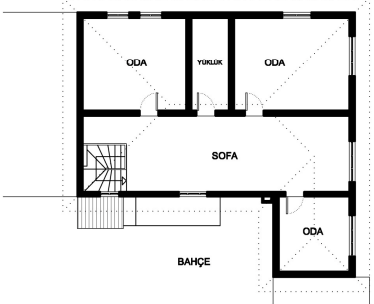
B 8	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : GÖRÜKLE
	SAHİBİ : MEHMET BİLTEKİN	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
SOKAK CEPHESİ		YAN CEPHE	

B 8	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : GÖRÜKLE
	SAHİBİ : MEHMET BİLTEKİN	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
			
			

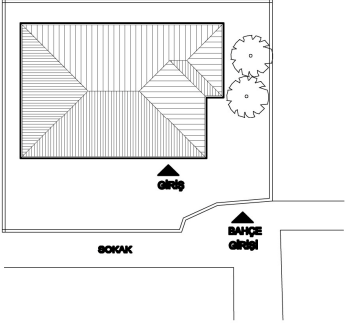
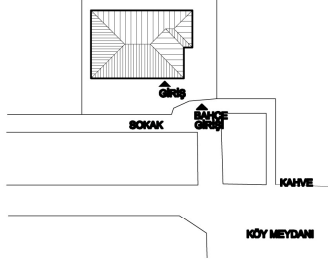
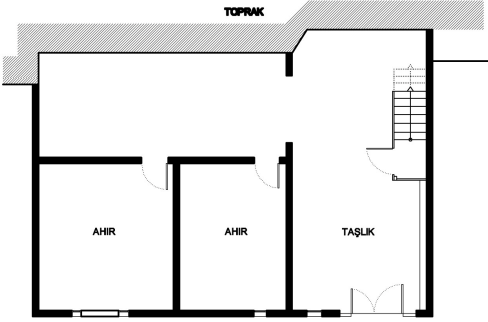
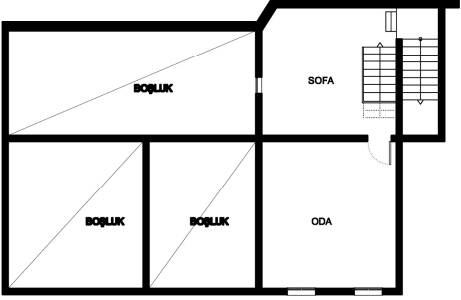
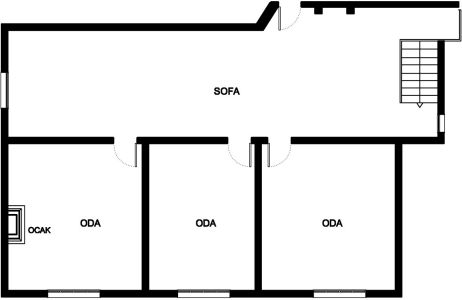
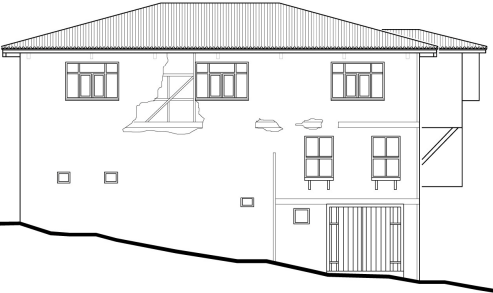
B 9	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : MİSİ
	SAHİBİ : NERİMAN DURAN	MEVCUT DURUMU: KONUT OLARAK KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHE		YAN CEPHE	

B 9	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : MİSİ
	SAHİBİ : NERİMAN DURAN	MEVCUT DURUMU : KONUT OLARAK KULLANILİYOR	
			
			
			

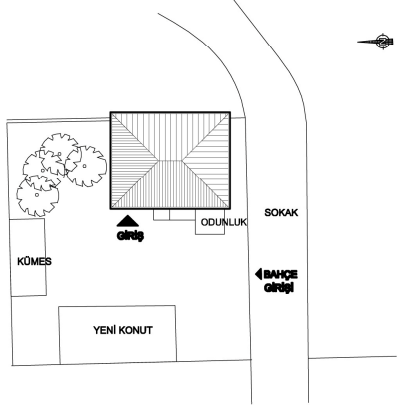
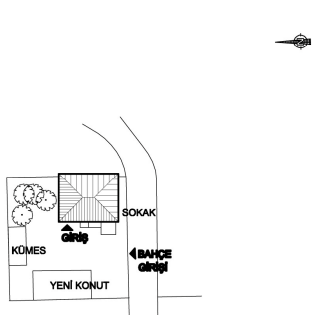
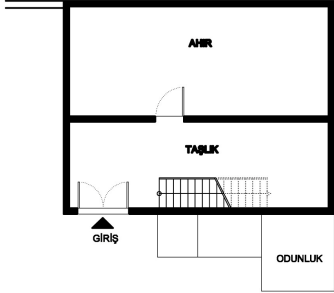
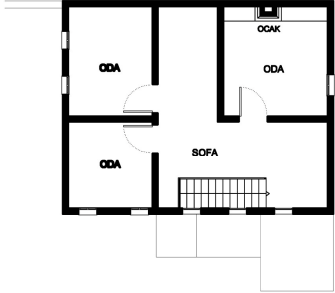
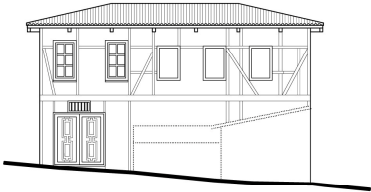
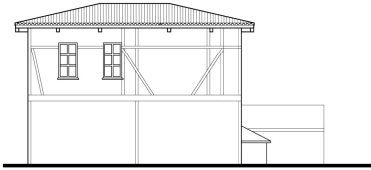
B 10	İL : BURSA	İLÇE : NİLÜFER	KÖY : HASANAĞA
	SAHİBİ : HAŞİMLER	MEVCUT DURUMU: YIKILMIŞ	KAYNAK: Alptekin, 2002
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
BAHÇE CEPHESİ		SOKAK CEPHESİ	

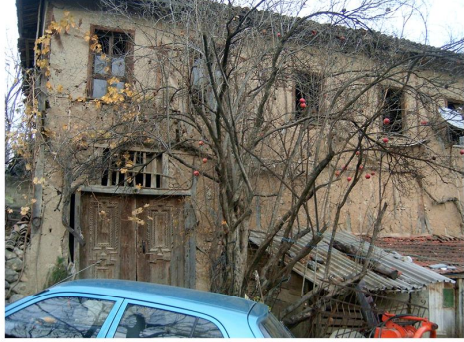
B 11	İL : BURSA	İLÇE : İNEGÖL	KÖY : İHSANİYE
	SAHİBİ : MUHARREM EREN	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
YAN CEPHE		SOKAK CEPHESİ	

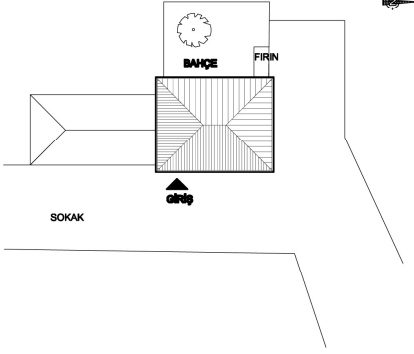
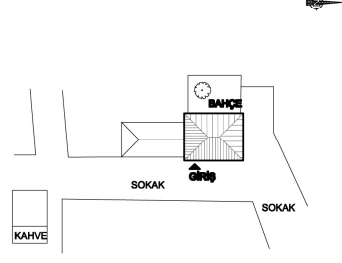
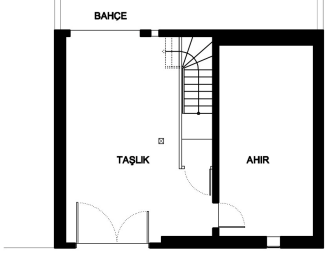
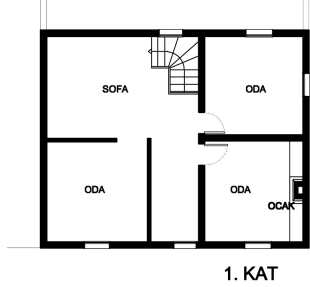
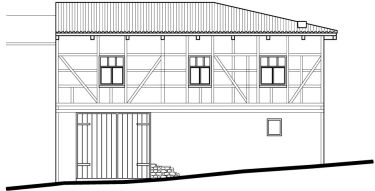
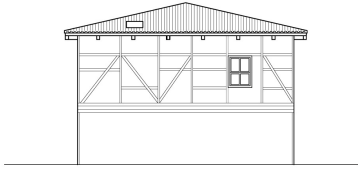
B 11	İL : BURSA	İLÇE : İNEGÖL	KÖY : İHSANİYE
	SAHİBİ : MUHARREM EREN	MEVCUT DURUMU : KONUT OLARAK KULLANILIYOR	
			
			
			

B 12	İL : BURSA	İLÇE : KESTEL	KÖY : NARLIDERE
	SAHİBİ : AHMET ATAN	MEVCUT DURUMU:KULLANILMIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		ARA KAT PLANI 1/200	
			
1. KAT PLANI 1/200		ÖN CEPHE	

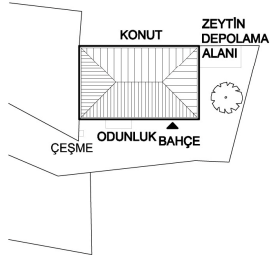
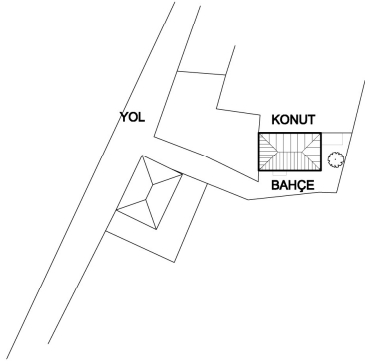
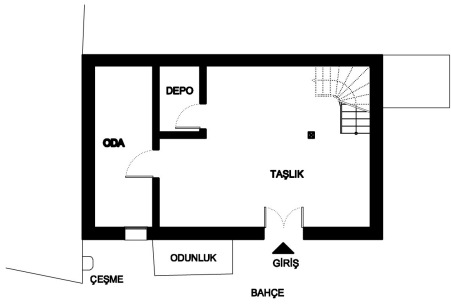
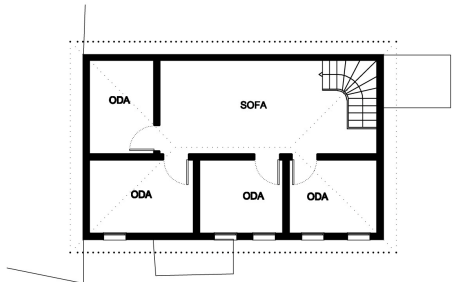
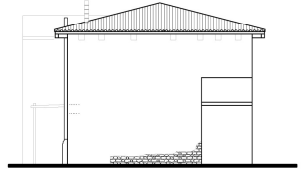
B 12	İL : BURSA	İLÇE : KESTEL	KÖY :NARLIDERE
	SAHİBİ : AHMET ATAN	MEVCUT DURUMU :KULLANILMIYOR	
			

B 13	İL : BURSA	İLÇE : KESTEL	KÖY : NARLIDERE
	SAHİBİ : ALİ ÜNAL	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		ARA KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHE		YAN CEPHE	

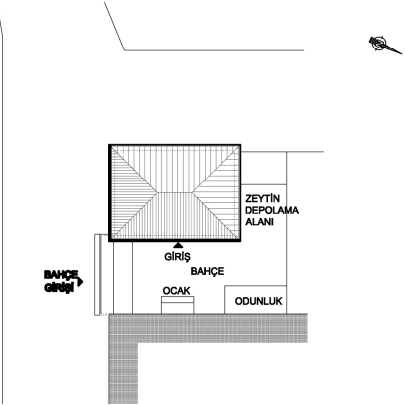
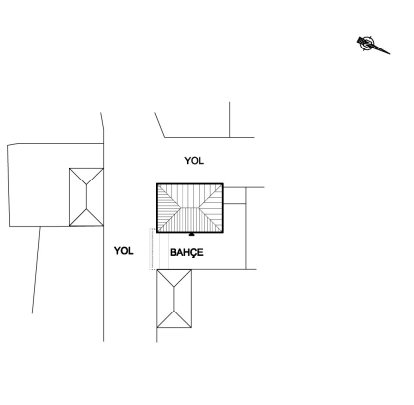
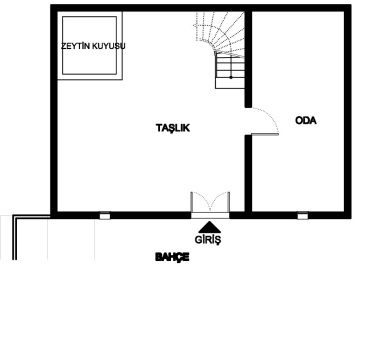
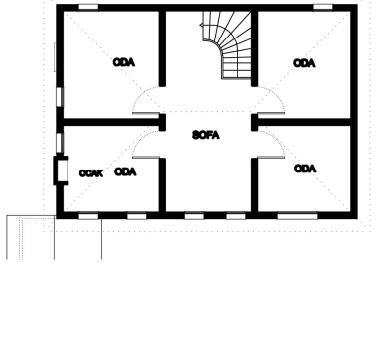
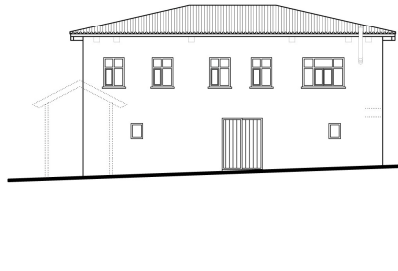
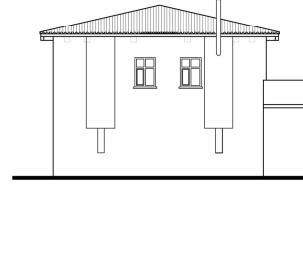
B 13	İL : BURSA	İLÇE : KESTEL	KÖY :NARLIDERE
	SAHİBİ : ALİ ÜNAL	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
			

B 14	İL : BURSA	İLÇE : KESTEL	KÖY : NÜZHETİYE
	SAHİBİ : SÜLEYMAN YILDIZ	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
		 1. KAT	
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
SOKAK CEPHESİ		YAN CEPHE	

B 14	İL : BURSA	İLÇE : KESTEL	KÖY : NÜZHETİYE
	SAHİBİ : SÜLEYMAN YILDIZ	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			

B 15	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	KÖY : İPEKYAYLA
	SAHİBİ : MEHMET GÜLEÇ	MEVCUT DURUMU: KONUT OLARAK KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHE		YAN CEPHE	

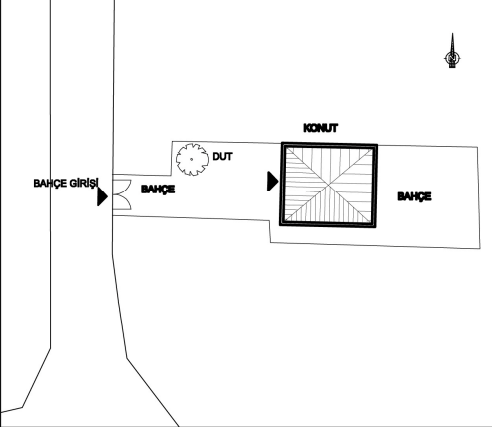
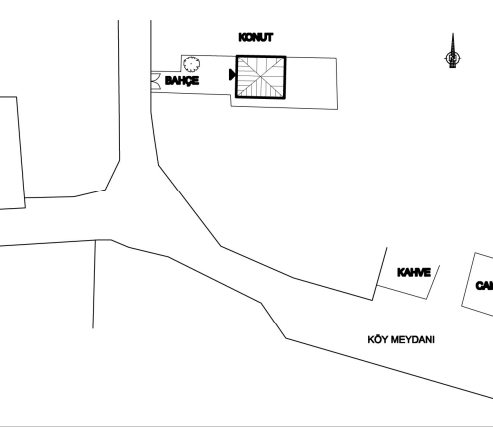
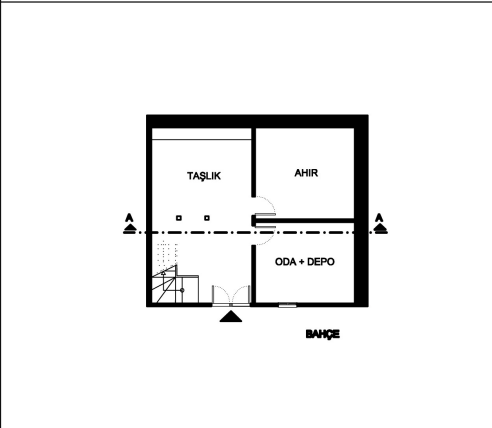
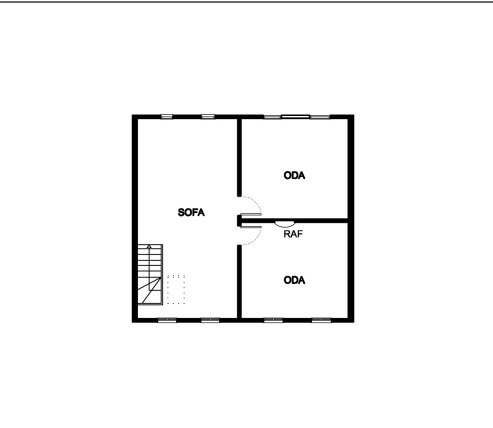
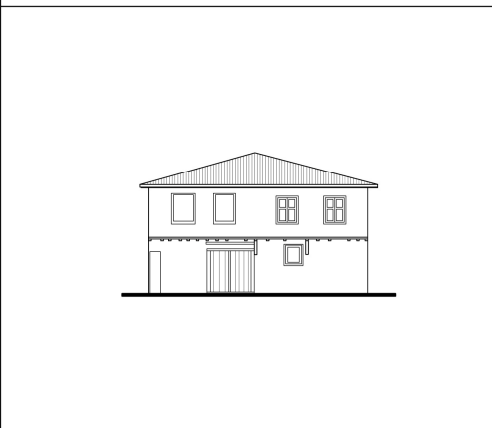
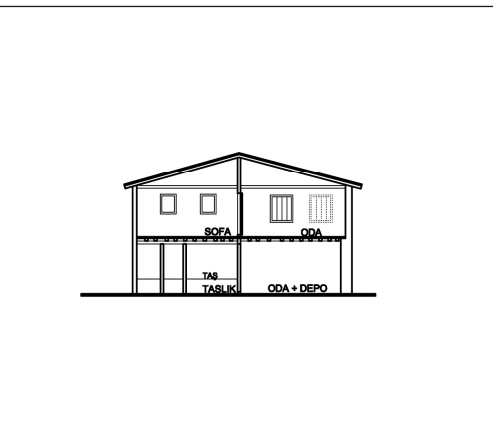
B 15	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	KÖY : İPEKYAYLA
	SAHİBİ : MEHMET GÜLEÇ	MEVCUT DURUMU : KONUT OLARAK KULLANILIYOR	
			
			
			

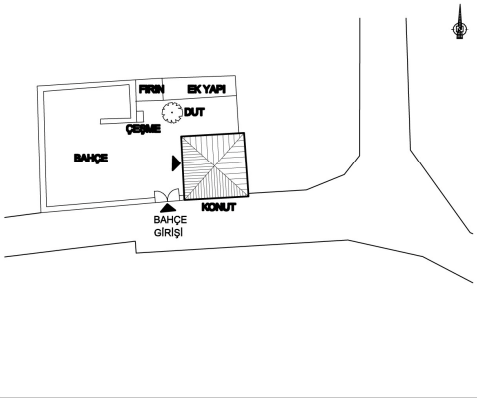
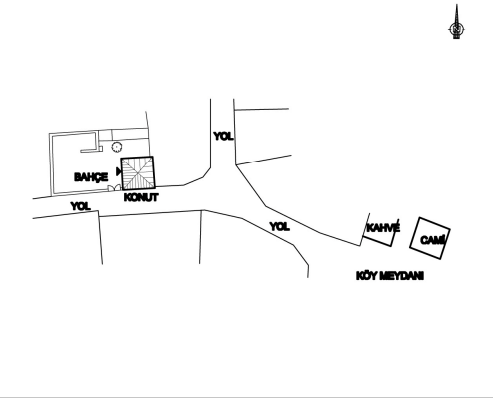
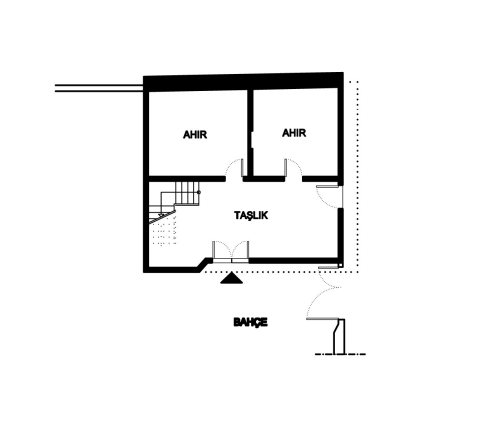
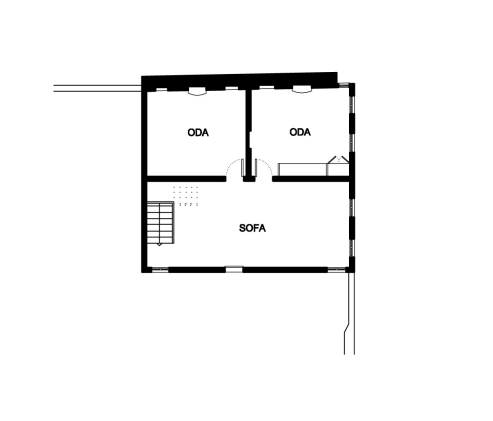
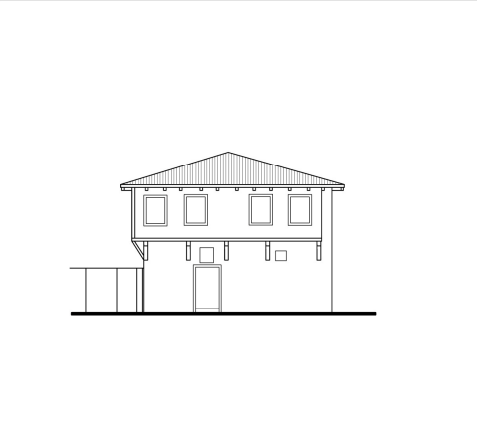
B 16	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	KÖY : İPEKYAYLA
	SAHİBİ : RESUL AĞA	MEVCUT DURUMU: KONUT OLARAK KULLANILIYOR	
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHE		YAN CEPHE	

B 16	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	KÖY : İPEKYAYLA
	SAHİBİ : RESULAĞA	MEVCUT DURUMU : KONUT OLARAK KULLANILIYOR	
			
			
			

B 17	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	KÖY : İPEKYAYLA
	SAHİBİ : SABRİ ÇAVDUR	MEVCUT DURUMU: DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
ÖN CEPHE		YAN CEPHE	

B 17	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	KÖY : İPEKYAYLA
	SAHİBİ : SABRİ ÇAVDUR	MEVCUT DURUMU : DEPO AMAÇLI KULLANILIYOR	
			
			
			

B 18	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	KÖY : İPEKYAYLA
	SAHİBİ : OSMAN KARATAY	MEVCUT DURUMU: YIKILMIŞ	KAYNAK: Alptekin, 2002
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
ÖN CEPHE		A-A KESİTİ	

B 19	İL : BURSA	İLÇE : MUDANYA	KÖY : İPEKYAYLA
	SAHİBİ : GALİP DURHAN	MEVCUT DURUMU: YIKILMIŞ	KAYNAK: Alptekin, 2002
			
VAZİYET PLANI 1/500		KONUM 1/1000	
			
ZEMİN KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
			
SOKAK CEPHESİ		A-A KESİTİ	

B 20	İL : BURSA	İLÇE : OSMANGAZİ	MAHALLE : ÇEKİRGE
	SAHİBİ : İSMAİL H. BUDAK		MEVCUT DURUMU: KULLANILMIYOR
VAZİYET PLANI 1/1000		ZEMİN KAT PLANI 1/200	
ARA KAT PLANI 1/200		1. KAT PLANI 1/200	
ÖN CEPHE		YAN CEPHE	

B 20	İL : BURSA	İLÇE : OSMANGAZİ	MAHALLE: ÇEKİRGE
	SAHİBİ : İSMAİL H. BUDAK	MEVCUT DURUMU : KULLANILMIYOR	
			
			
			

B 1	HÜSEYİN SALI EVİ	B 2	MEHMET AYDOĞDU EVİ	B 3	MEHMET YAKUT EVİ	B 4	ŞABAN SALI EVİ	B 5	YUSUF KORKMAZ EVİ
B 6	ÖMER ÖKSÜZ EVİ	B 7	YAVUZ GÜLEÇ EVİ	B 8	MEHMET BİLTEKİN EVİ	B 9	NERİMAN DURAN EVİ	B 10	HAŞİMLER EVİ
B 11	MUHAMREM EREN EVİ	B 12	AHMET ATAN EVİ	B 13	ALİ ÜNAL EVİ	B 14	SÜLEYMAN YILDIZ EVİ	B 15	MEHMET GÜLEÇ EVİ
B 16	RESUL AĞA EVİ	B 17	SABRİ ÇAVDUR EVİ	B 18	OSMAN KARATAY EVİ	B 19	GALİP DURHAN EVİ	B 20	İSMAIL H. BUDAK EVİ

Araştırma bölgesinde İpekboğazlıretini yapılmış olan evler

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	09.06.1983	
Doğum yeri	İzmir	
Lise	1997-2001	Balıkesir Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi
Lisans	2001-2006	Anadolu Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü

Çalıştığı Kurumlar

2007-2008 Mart	Simetri İnşaat Mimarlık Ltd., İstanbul
2008 Mart-2008 Kasım	EPO Mimarlık, İstanbul
2008 Kasım- Devam ediyor	Sözüneri Mimarlık, Bursa